

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE
NICOLAE TESTEMIȚANU

Catedra de filosofie și bioetică
Centrul Național de Bioetică din Republica Moldova

FILOSOFIA MEDICINEI

(CU ELEMENTE DE BIOETICĂ MEDICALĂ)

Suport de curs

Coordonator: Vitalie Ojovanu, doctor habilitat în filosofie,
conferențiar universitar

CHIȘINĂU
2017

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE
NICOLAE TESTEMIȚANU

Catedra de filosofie și bioetică
Centrul Național de Bioetică din Republica Moldova

FILOSOFIA MEDICINEI

(CU ELEMENTE DE BIOETICĂ MEDICALĂ)

Suport de curs

Coordonator: *Vitalie Ojovanu*, doctor habilitat în filosofie,
conferențiar universitar

CHIȘINĂU
Centrul Editorial-Poligrafic *Medicina*
2017

CZU 17+614.253(075.8)

F 55

Aprobat de Consiliul Metodic Central al USMF
Nicolae Testemițanu, proces verbal nr.1 din 26.01.2017

Autori:

V. Ojovanu (coordonator), *I. Banari*, *A. Eșanu*, *V. Federiuc*, *D. Nistreanu*,
A. Paladi, *L. Rubanovici*, *D. Rusnac*, *T. N. Țirdea*

Recenzenți:

Alexandru Roșca – doctor habilitat în filosofie, academician al Academiei de Științe a Moldovei

Viorel Nacu – doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar la catedra Anatomie Topografică și Chirurgie operatorie a USMF „Nicolae Testemițanu”, șeful laboratorului Inginerie tisulară și culturi celulare

Suportul de curs constituie o importantă sursă de cunoștințe ce vine să întregască și să dezvolte pe cele medicale, oferind, prin aceasta, o potentă contribuție la formarea profesională a viitorului specialist în sănătate. La elaborarea compartimentelor s-a ținut cont de dinamismul sistemului contemporan al predării și asimilării cunoștințelor medicale, caracterizate prin integritatea și consecutivitatea formării respectivelor abilități. Așa cum nici o specialitate medicală nu poate fi realizată decât dacă aceasta nu s-a precedat prin asimilarea unor cunoștințe fundamentale de anatomie, fiziologie, farmacologie etc., la fel și activitatea clinică propriu-zisă nu poate fi integră și viabilă, decât cu realizarea unui set de cunoștințe integre, profunde, multilaterale oferite de filosofie. Conceptul acestui suport de curs a fost determinat atât de necesitățile medicinei contemporane, cât și de experiența tinerii cursului „Bazele filosofiei medicinei” la catedra Filosofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu” de mai bine de trei decenii. Relevarea unor aspecte cu semnificații bioetice constituie o necesitate didactică imperativă.

Prezentul material didactic este destinat atât mediciniștilor, cât și medicilor practicieni din cadrul diferitor specialități.

Această elaborare didactică a fost realizată în cadrul proiectului instituțional „*Promovarea și implementarea practică a Bioeticii medicale în Republica Moldova*”

Redactor: *Nicolae Federiuc*

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Filosofia medicinei: (cu elemente de bioetică medicală): Suport de curs / Univ. de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Catedra de filozofie și bioetică, Centrul Naț. de Bioetică din Rep. Moldova; *V. Ojovanu* (coord.), *I. Banari*, *A. Eșanu* [et al.]. – Chișinău: CEP *Medicina*, 2017. – 121 p.

Aut. sunt indicați pe vs. f. de tit. – Bibliogr. la sfârșitul art. – 250 ex.

ISBN 978-9975-82-072-1.

17+614.253(075.8)

F 55

ISBN 978-9975-82-072-1

© CEP *Medicina*, 2017
© *V. Ojovanu ș. a.*, 2017

CUPRINS

I. O introducere la abordarea filosofică a medicinei (<i>Adriana Paladi, Ion Banari</i>).....	4
II. Ontologia umanului din perspectivă biomedicală (<i>Anatol Eșanu, Daniela Rusnac</i>).....	19
III. Gnoseologie și medicină (<i>Vitalie Ojovanu, Didina Nistoreanu, Ludmila Rubanovici</i>)....	42
IV. Etică și elemente de bioetică (<i>Adriana Paladi, Victoria Federiuc</i>).....	62
V. Știința – fundament teoretico-metodologic al cunoașterii în medicină (<i>Teodor N. Țîrdea</i>).....	78

I. O INTRODUCERE LA ABORDAREA FILOSOFICĂ A MEDICINEI

1. Filosofia ca domeniu de studiu și mod de a fi al omului
2. Metoda în filosofie. Argumentarea
3. Filosofia și medicina

* * *

1. FILOSOFIA CA DOMENIU DE STUDIU ȘI MOD DE A FI AL OMULUI

Ce este filosofia? Termenul *filosofie* provine din cuvintele grecești *philo* și *sophia*, care aveau sensuri diferite, în funcție de context. Astfel, *philo* înseamnă *iubitor de*, însă are și semnificația de dorință, adică *a dori*. La rândul său, *sophia* înseamnă, pe de o parte, *înțelepciune* și, pe de altă parte, *a ști* (cunoaștere). Analiza etimologică a acestei combinații corespunde cu năzuința intelectuală, afectivă și volitivă a omului. Printre acestea, reieșind din etimologia noțiunilor, pot fi determinate direcțiile de cercetare a filosofiei prin prisma a două aspecte:

a) *Filosofia ca înțelepciune* (iubitor de înțelepciune) – arta de a trăi în conformitate cu sensul realității. Mircea Florian spunea: "Filosofia ca înțelepciune [...] este ceea ce am putea numi simțul umanului sau al omeneșului, care înseamnă dispoziția de a respecta și promova demnitatea și onoarea omului, voința de a dezvolta o societate cât mai potrivită naturii omului, râvnă irezistibilă spre dreptate, libertate și fericire, prin înlăturarea inegalităților nefirești. Simțul umanului este capacitatea de a ieși din îngustimea punctului de vedere [...]" [2, p. 48]. Termenul de *înțelepciune*, la origini *sophia*, în greaca veche înseamnă cunoaștere. Însă, echivalentul latin *sapientia* înseamnă atât știință (traducere literală a termenului *sophia*), cât și "stăpânire de sine" (înțeleptul reprezentând atunci idealul de om complet, care își exersează virtutea...) [3, p. 64].

Activitate practică:

Elaborați un eseu de max. 2000 de cuvinte în baza întrebărilor:

Care sunt caracteristicile unui om înțelept? Ce condiții sunt necesare pentru a deveni înțelept? Care sunt consecințele pentru societate, când membrii săi manifestă indiferență față de această stare firească omului?

b) *Filosofia ca știință* (dorința de a ști) – este demersul omului de a cunoaște lumea și pe sine însuși. În istoria omenirii, întâlnim multe gânduri de înaltă prețuire pentru această preocupare de a înțelege realitatea și sensurile ei: *știința adevărului, știința primelor principii și cauze, știința cunoașterii de sine, știința asemănării cu divinitatea pe cât îi stă omului în putință* etc. Aceasta este o intervenție rațională pentru a cunoaște existența și pentru a acționa în conformitate cu sensul ei. La început, filosof era cel care cerceta toate aspectele existenței, iar filosofia reprezenta interesul pentru știință (medicină, fizică, chimie, geometrie etc.), care treptat au devenit *științe autonome*.

Conchidem că filosofia ca știință cuprinde tendința omului de a găsi esența și legile ce determină existența, indiferent de abordare – intelectuală, afectivă sau volitivă. Această aspirație nu reprezintă o simplă relatare subiectivă, unilaterală a existenței sau o preocupare a omului, reieșind din orientarea sa practică, ci concepte ce o explică și prezintă integral, neschimbat și, în final, formează o teorie integrală despre lume. Principalele modalități de concepere și realizare a acestui fapt sunt: imaginea asupra lumii obiective; analizarea logică a științei; raționalizarea istoriei; clarificarea debutului subiectiv în cunoașterea lumii; reflecțiile asupra trăirilor personale etc.

Problematica și domeniile filosofiei. În istoria dezvoltării gândirii umane, filosofia s-a preocupat de diverse probleme și situații legate de existența omului și nu doar. Forma și conținutul răspunsurilor oferite au avut un impact decisiv în formarea stilului de viață privat și public al omului, pe de altă parte, a exercitat o influență asupra modelului de trai. Fără a complica lucrurile, putem stabili din perspectivă istorică problemele filosofice ce au obsadat mintea omului.

O primă categorie de probleme ar fi cea legată de lume:

- Ce determină lumea să se schimbe?
- Care este *principiul-cauză* ce provoacă viața și schimbările vieții?
- Are lumea un sens și este condiționată/determinată de el?

A doua categorie de probleme este legată de noi înșine:

- Cine sunt eu, ce este conștiința, am conștiință sau nu, în ce constă ea?
- Pot exista și după moartea fizică?
- Cei din jur au și ei experiențe, senzații, emoții la fel ca mine?
- Este adevărat că omul acționează doar din propriul interes?
- Credem că suntem liberi și acționăm în baza liberului arbitru, oare nu suntem dependenți de un anumit scop?

A treia categorie de probleme este condiționată de acțiunea cauzală reciprocă dintre om și lume:

- Ce reprezintă cunoașterea și în ce măsură putem susține că avem cunoștințe despre lume?
- Poate omul să fie sigur că lumea este așa cum o percepe?
- Lumea poate fi cunoscută pe părți sau doar integral?
- Cunoașterea părților din lume poate explica pe deplin manifestarea sa în întreg?
- Ce criterii folosește omul în baza cărora anumite direcții ale cunoașterii sunt numite „științe”?
- Cum putem stabili dacă viziunile noastre sunt obiective sau subiective?
- Reprezentările noastre despre lume corespund realității?
- Cum fundamentăm valorile și cerințele existenței omului individual și în comun?

Domeniile filosofiei reprezintă o concluzie desprinsă din teoria filosofiei și/sau a modului de a înțelege obiectul filosofiei. Clasificarea disciplinelor filosofice este o cerință teoretică de a despărți cât mai exigent câmpul abordărilor filosofice de exprimarea personală a ceea ce se înțelege prin filosofie. Încercarea noastră implică două aspecte: primul ar fi deosebirea clară între domeniul fundamental, ontologia, și disciplinele secundare sau derivate; al doilea redă atât unificarea cunoștințelor și a vieții prin noțiuni fundamentale, cât și tendința de a ajuta științele speciale de a-și coordona acțiunile, ca parte a integrului existent.

Dintr-o perspectivă istorică de dezvoltare a gândirii filosofice, putem structura ***principalele domenii ale reflecției filosofice contemporane în felul următor:***

➤ *Ontologia* (lb. gr. *ontos* – „ființă” și *logos* – „știință”, „teorie”) – domeniu filosofic ce studiază cauzele, nivelurile, modurile și formele

fundamentale ale existenței, cu scopul de a constitui o imagine integrală, totalizatoare despre lume. Categoriile esențiale care definesc acest domeniu sunt: *existența, substanța, materia, spiritul, cauzalitatea* etc.

➤ *Gnoseologia* (lb. gr. *gnosis* – *cunoaștere* și *logos* – „știință”, „teorie”) – ramură a filosofiei care cercetează procesul, treptele, structura și validitatea procesului cunoașterii. Centrul teoriei cunoașterii este problema raportului dintre subiect și obiect, subiect și cunoștințe, cunoștințe și obiect în procesul cunoașterii.

➤ *Logica* (lb. gr. *logos* – „rațiune”) – știință filosofică ce studiază condițiile, formele și legile gândirii corecte, știința formelor discursului, argumentării corecte. Ea este caracterizată ca fiind o știință formală despre noțiuni, judecăți și raționamente.

➤ *Antropologia filosofică* (lb. gr. *antropos* – „om” și *logos* – „știință”, „teorie”) – disciplină filosofică ce constă în încercarea de a defini temelia și sferile existenței umane propriu-zise, a individualității omului, a posibilităților lui creatoare, menită să explice atât natura lui proprie, cât și sensul, importanța lumii înconjurătoare. Punct de pornire al antropologiei filosofice sunt întrebările: *Ce este omul? Care este sensul vieții? Care este specificul naturii umane și ce-l face diferit de celelalte ființe?*

➤ *Axiologia* (lb. gr. *axia* – „valoare” și *logos* – „știință”, „teorie”) constituie studiul filosofic al valorilor care cercetează originea, structura și ierarhia, cunoașterea, realizarea și funcțiile valorilor în viața socială, precum și corelația dintre valori.

➤ *Etica* (lb. gr. *ethos* – *cutumă, obicei, morav*) – știință filosofică ce studiază morală. În sens uzual, are aceleași conotații ca și morală sau moralitatea. Cercetarea etică implică conceptele, principiile, imperativele și normele esențiale, care se regăsesc sau ar trebui să se regăsească în domeniile particulare ale gândirii și activității umane și au ca scop să călăuzească faptele și acțiunile omului în relațiile sale. Unele dintre întrebările fundamentale ce ghidează studiul etic sunt: *Ce înseamnă binele și răul? Cum putem distinge acțiunile corecte de cele greșite din punct de vedere moral? Este plăcerea un criteriu care reflectă o stare de lucruri „bună”?*

➤ *Filosofia științei* (Epistemologia din lb. gr. *episteme* – „cunoaștere” și *logos* – „știință”, „teorie”) – domeniu filosofic, care studiază problemele teoretice și metodologice ale științei. Unele din subiectele abordate sunt: analiza și structura teoriilor științifice, funcțiile teoriilor științifice, modalitățile de verificare, confirmarea sau respingerea ipote-

zelor, legile și teoriile științifice, metodele cunoașterii științifice, reconstrucția teoriilor științifice etc.

➤ *Filosofia culturii* (lb. lat. *cultura* – „cultivare”, „prelucrare”) – compartiment al filosofiei care studiază procesul creației umane și rezultatul specific al acestuia – fenomenul cultural, legile genezei și dezvoltării culturii, statutul uman și cultura, raportul dintre cultură și civilizație etc.

➤ *Filosofia religiei* (lb. lat. *re-ligio* – „a lega”, „a reconecta”, „a reface legătura cu Dumnezeu”). *Teoria filosofică a religiei* studiază atitudinea religioasă a omului față de realitate și, în primul rând, față de realitatea divină. Ea analizează latura subiectivă a religiei, particularitățile diferitor curente religioase și confesiuni. Întrebările esențiale în acest domeniu sunt: *Care este specificul relației dintre credință și rațiune? Ce sunt credința religioasă și experiența religioasă? Poate fi cunoscut Dumnezeu? Cum este posibilă cunoașterea divinului?*

➤ *Filosofia socială* (lb. lat. *socius* – „asociere”, „uniune”) constituie un ansamblu de cunoștințe științifice despre legități și tendințe ale interacțiunii fenomenelor sociale, despre funcționarea și dezvoltarea societății, despre viața socială ca proces integral. Totodată, studiază bazele societății, *existența socială* și acele condiții ce mențin supraviețuirea și integritatea comunității.

Există și alte domenii și/sau orientări ale filosofiei cum ar fi: Estetica, Filosofia analitică, Filosofia practică, Filosofia securității, Filosofia dreptului, Filosofia istoriei etc.

Valoarea filosofiei. Este bine să analizăm care este valoarea filosofiei și de ce este necesară studierea ei. Această necesitate derivă nu dintr-un complex al filosofului sau al științei filosofiei în general, în condițiile în care i se impută să specifice rolul și aplicabilitatea practică. Mai ales că, din comoditate intelectuală sau influențați de efectul utilului, unii marginalizează filosofia, sub pretextul că ar desface firele în patru, fără a tinde spre rezultate palpabile, și se rezumă doar la subtilități inutile.

Întâi de toate, este necesar să evidențiem ce oferă filosofia omului. La prima vedere, preocupările filosofiei par ciudate, fiindcă analizează subiecte dificile, iar soluționarea problemelor vizate prin metodele obișnuite ale cunoașterii nu este întotdeauna posibilă. De exemplu, când vrem să aflăm dacă un pacient are febră, știm exact cum putem obține răspunsul. Măsurăm temperatura corpului cu ajutorul unui termometru,

deoarece problema ține de latura experienței senzoriale, adică este o situație empirică și se rezolvă prin niște proceduri bine determinate, cum ar fi: observația, examenul obiectiv și utilizarea unor tehnici terapeutice bazate pe experiență. Însă problemele de care se preocupă filosofia sunt de altă natură. „Ele presupun un nivel mai ridicat de reflecție. În cazul lor, nu cunoaștem cu certitudine unde trebuie să căutăm răspunsul. Uneori, s-ar putea chiar să simțim că nu știm exact ce vrem să spunem, atunci când punem astfel de întrebări (filosofice) sau că nu avem nici cea mai vagă idee cu privire la tipurile de răspunsuri ce ar putea trece drept adecvate” [1, p. 9]. Întrebarea care apare aici este de unde survin asemenea situații și ce rol au ele în viața noastră.

Apel la sursă: Simon Blackburn. Gândește [1, p. 9-11].

Și atunci, de unde provin toate aceste întrebări dificile și derutante?

*Noi, oamenii, avem această capacitate de a ne analiza pe noi înșine fără încetare. De multe ori, facem anumite lucruri doar din obișnuință. La un moment dat însă, ajungem cu toții să ne punem întrebări cu privire la obișnuințele noastre. Uneori, se întâmplă să ne gândim la ceva, după care să reflectăm, imediat, chiar asupra respectivului gând. Există, de asemenea, cazuri în care ne întrebăm (sau suntem întrebați) dacă știm cu adevărat despre ce vorbim. Pentru a (ne) răspunde la astfel de întrebări, trebuie să reflectăm asupra propriei noastre poziții, să ne dăm seama cât de bine înțelegem ceea ce spunem și care sunt sursele sentimentului nostru de competență. În anumite situații, ajungem chiar să ne întrebăm dacă știm într-adevăr ce vrem să spunem sau dacă ceea ce spunem este „în mod obiectiv” adevărat, nu doar simplul rezultat al propriei noastre perspective subiective asupra lumii. Atunci când ne gândim la astfel de lucruri, ne confruntăm cu categorii precum cunoașterea, obiectivitatea și adevărul - și tocmai de aceea s-ar putea să simțim nevoia de a cugeta un pic asupra lor. Așadar, în astfel de situații, ajungem de fapt să reflectăm cu privire la concepte, proceduri sau opinii pe care, în mod normal, nu facem decât să le întrebuițăm automat. Astfel spus, analizăm însuși eșafodajul propriei noastre gândiri, într-o încercare pe care o putem numi foarte bine **inginerie conceptuală**...*

Așadar, cum putem învăța filosofie? Mai bine zis, cum putem dobândi abilitatea de a gândi în mod corect? Acest tip special de gândire presupune capacitatea de a analiza însăși structura gândirii – lucru ce poate fi făcut, cum spuneam, mai bine sau mai rău, adică într-un mod mai mult sau

mai puțin inteligent. Este însă clar că a gândi bine se aseamănă mai mult cu a cânta bine la pian, în sensul că este o activitate ce nu presupune nevoia de a dobândi o sumedenie de cunoștințe teoretice. E vorba, astfel spus, de o cunoaștere practică, de „a ști cum” mai degrabă decât de „a ști ce”. Cel mai celebru dintre personajele filosofice ale lumii clasice – este vorba despre Socrate, așa cum ne este el înfățișat în dialogurile lui Platon – nu se mândrea deloc cu cât de multe lucruri știa, ci, din contra, cu faptul că era singurul om care știa cât de puțin știe (este vorba, din nou, despre capacitatea de autorefecție). În schimb, se presupune că Socrate s-ar fi priceput foarte bine la identificarea și expunerea punctelor slabe din gândirea altor oameni (spun „se presupune”, întrucât opiniile filosofilor cu privire la valoarea demersului socratic pot fi, adesea, destul de diferite). Această capacitate de a „prelucra” bine gânduri înseamnă, printre altele, abilitatea de a evita confuziile, de a detecta ambiguitățile, de a ne fixa atenția, pe rând, asupra câte unui singur lucru, de a formula argumente corecte sau întemeiate, de a judeca în mod corect alternativele și așa mai departe.

Rezumând, am putea spune că ideile și conceptele noastre seamănă, întrucâtva, cu niște lentile prin care privim lumea. În filosofie, aceste lentile devin, ele însele, obiect de studiu. Succesul acestei întreprinderi se măsoară nu neapărat în cât de multe lucruri știm la capătul ei, ci, mai degrabă, în felul în care putem face față situațiilor cu adevărat dificile – mai precis, acelor situații în care apele dezbatelor noastre devin tulburi și confuzia se întindește. Dacă vrem ca acest tip de reflecție să aibă sorți de izbândă, trebuie să fim pregătiți să luăm în serios implicațiile ideilor noastre.

De asemenea, pentru a nu eșua în încercarea noastră de a determina valoarea filosofiei, trebuie să ne eliberăm mințile de prejudecățile celor ce sunt numiți în mod greșit oameni „practici”. Omul „practic”, în sensul în care cuvântul este adesea folosit, recunoaște numai nevoile materiale, înțelege că oamenii trebuie să își hrănească corpul, însă uită necesitatea de a hrăni mintea. Dacă toți oamenii ar avea o situație materială bună, dacă sărăcia și bolile ar fi reduse la cel mai scăzut nivel posibil, ar rămâne încă multe de făcut pentru a realiza o societate superioară; chiar și în lumea actuală, bunurile destinate minții sunt cel puțin la fel de importante ca și bunurile destinate corpului. Valoarea filosofiei este de găsit printre bunurile destinate minții; numai aceia care nu sunt indiferenți față de aceste bunuri pot fi convinși că studiul filosofiei nu este o pierdere de timp”.

2. METODA ÎN FILOSOFIE. ARGUMENTAREA

Metoda în filosofie se referă la calea de filosofare sau modul de abordare și întemeiere a problemelor filosofice. Există o opinie comună a filosofilor precum că concepțiile filosofice se disting în funcție de metoda utilizată sau practică de filosof. Astfel, o concepție filosofică despre om se va distinge de altă concepție despre om în virtutea metodelor diferite folosite de filosofi în abordarea omului ca subiect de reflecție.

Există mai multe tipuri de abordări sau metode filosofice. Acestea pot fi clasificate convențional în trei mari categorii: a) metode analitice care se axează pe explicarea sau ordonarea fenomenului prin derivare logică, după modelul științelor naturale (exemple: teoriile științei, concepțiile analitice ale limbajului); b) metode hermeneutice, care presupun demersuri de înțelegere a fenomenului prin interpretări și integrări a ceea ce este necunoscut în orizontul familiarului (exemple: hermeneutica în sens restrâns, fenomenologia, dialectica); c) metode integrate – abordări complexe ale fenomenului în care sunt folosite, în mod combinat, metodele analitice și cele hermeneutice (exemple: cibernetica, sinergetica, metode constructiviste ale dialogului).

Apel la sursă: Kurt Wuchterl, ABORDĂRI ȘI PROGRAME DE CERCETARE FILOSOFICE [8, p. 568, p. 576].

Metode analitice

Prin explicație se înțelege o schemă de felul următor (schema Hempel - Oppenheim):

- *Se cunosc anumite legități;*
- *Se stabilesc anumite stări de fapt singulare (condiții inițiale);*
- *Derivăm logic din ambele premise un eveniment. Dacă derivarea este corectă, atunci evenimentul este "explicat";*

Exemplu: De ce se rotește Luna în jurul Pământului?

- *Examinarea legilor în cauză: legea gravitației, legea cu privire la mărimea forței centripete etc.;*

- *Specificarea condițiilor inițiale: masa Lunii și cea a Pământului, distanța de la Lună la Pământ, viteza mișcării Lunii etc.;*

Derivarea logică a mișcării Lunii din legi și condiții inițiale

Metode hermeneutice

Pentru a înțelege demersul hermeneuticii filosofice este potrivit, mai întâi, să lămurim hermeneutica ca simplă artă a interpretării și

ca tehnică de traducere. Aceasta s-a dezvoltat în mod istoric din exegeza biblică. În exegeza biblică există, printre altele, trei întrebări importante:

- Ce a spus în realitate autorul și anume care a fost condiția originară a textului?

- Ce a intenționat autorul să exprime de fapt prin spusele sale. A vrut el, de exemplu, să schițeze în cadrul tabloului Facerii o teorie științifică despre nașterea lumilor sau a vrut să contureze fundalul pentru evenimentul mântuirii?

- Ce rol joacă ceea ce s-a intenționat pentru interpret? Ca vestire a credinței, orice conținut al revelației ridică pretenții de adevăr și exprimă deopotrivă o raportare existențială la ceea ce s-a enunțat.

Această schemă de întrebări poate fi aplicată și în alte domenii.

Argumentarea

Filosofia este o analiză continuă a unor probleme general-umane, un efort constant pentru găsirea posibilelor soluții. Întemeierea se realizează prin argumentare. Argumentarea este un discurs/demers prin care încercăm să justificăm o afirmație. Obiectivul argumentării este dobândirea adeziunii auditorului la afirmația/teza emisă sau, altfel spus, persuadarea auditorului (convingerea lui de justetea tezei). Auditor poate fi întreaga umanitate (auditoriul universal), un interlocutor (în timpul unui dialog) sau subiectul însuși (în deliberarea intimă) [6, p.230]. Ca structură, argumentarea este alcătuită din trei elemente de bază: 1) o idee de susținut sau concluzia unui demers (C); 2) date menite să susțină ideea sau premisele (P), în baza cărora concluzia este susținută; 3) procedura logică de derivare a concluziei din premise – inferența.

Apel la sursă: Andrei Marga. Teoria fundamentării/întemeierii adevărului aserțiunilor [6, p.230-231]

În structura unei argumentări intră: teza de argumentat sau concluzia (C); mijloacele de întemeiere sau datele (D); propoziții generale care permit legătura dintre C și D sau reguli de inferență (R); justificarea acestor propoziții (B); operatorul modal (O); condițiile de exceptare legate de operatorul modal (AB).

Să ilustrăm această structură: C = Harry este cetățean britanic; D = Harry s-a născut în Bermude; R= oricine se naște în Bermude este cetățean britanic; B = conform Constituției britanice; AB = dacă nu cumva ambii părinți sunt străini; O = este de presupus.

Există mai multe tipuri de argumente. După formă, acestea pot fi:

1. Argumentări alcătuite dintr-o premisă și o concluzie: *Îmi iau umbrela (C) fiindcă afară plouă (P).*

2. Argumentări cu o concluzie și mai multe premise: *Toți astmaticii sunt alergici (P). Ion are astm (P). Prin urmare, Ion este alergic (C).*

3. Argumentări cu concluzii și premise încrucișate: *Nu pedepsim pentru un păcat comis (C 1), căci ceea ce a trecut e de neîntors (P 1). Pedepsim pentru a evita păcatul (C 2), ceea ce ține de viitor poate fi prevenit (P 2)* [4, p.19].

4. Argumentări în formă de cascadă, unde o premisă susține o concluzie intermediară, care apoi devine premisă pentru o concluzie finală.

Activitate practică: În acest chenar aveți un exemplu de argumentare în formă de cascadă. Identificați concluzia intermediară și cea finală.

Legea este alcătuită pentru o mare diversitate de oameni.

Majoritatea oamenilor nu sunt perfecți în virtuți.

Legea nu interzice toate viciile.

Viciile sunt opuse virtuților.

Legea umană nu interzice toate viciile.

Deci, legea umană nu prescrie toate acțiunile virtuose.

Thomas Aquinas, Summa Theologiae, I, question 96, aricle 2.

Într-o argumentare nu putem vorbi despre completitudine sau rigurozitate ca în demonstrație, ci despre concludentă. O argumentare este concludentă/corectă atunci când adevărul sau justetea concluziei este plauzibilă (adică de încredere), reieșind din datele/mijloacele de întemeiere (din premise). Pentru aceasta, este necesară respectarea anumitor reguli, iar încălcarea lor duce la erori în argumentare. Erorile în argumentare se numesc și sofisme, de la denumirea școlilor antice de retorică, în care era predată arta discursului. Sofiștii foloseau deseori eroarea logică pentru a convinge auditoriul. Erorile în argumentare vin din dorința de a convinge cu orice preț, chiar prin sacrificarea adevărului.

A. Reguli privind teza de demonstrat [6, p.227]:

1. Teza trebuie să fie o propoziție clară și precis determinată. Ceea ce nu are semnificație sau sens precis este imposibil de întemeiat. Folosirea imprecisă a termenilor duce la sofisme și ambiguități. De exemplu: *Toate corpurile sunt grele (P). Somnul meu e greu (P). Somnul meu e*

corp (C). Termenul greu nu este precis în acest raționament, de unde și concluzia eronată.

2. Teza trebuie să rămână identică cu sine pe tot parcursul argumentării. Această regulă se referă și la substituirea tezei de argumentat printr-o altă teză, ca urmare, se argumentează teza nouă, dar nu teza inițială, ceea ce duce la erori în argumentare, câteva dintre acestea fiind:

a) **Argumentum ad hominem**. O teză de întemeiat este substituită de o teză cu privire la calitățile persoanei care o susține. Așadar, o idee poate fi respinsă din cauza unor defecte/neaajunsuri ale persoanei care o susține sau invers – o teză este susținută reieșind din anumite virtuți ale persoanei care o emite. De exemplu: *Nu poate fi adevărat ceea ce spune X, dat fiind faptul că este prea tânăr*.

b) **Argumentum ad populum**. Se substituie o teză de fundamentat cu o teză privind asentimentul/aderența la ea. O astfel de idee poate fi acceptată ca fiind adevărată, fiindcă este împărtășită de o majoritate relevantă. Exemple de expresii eronate: "Este adevărat, deoarece toți consideră așa", "Este corect, fiindcă tot timpul s-a procedat așa".

B. Reguli privind fundamentul (premisele) tezei [6, p.228]:

1. Premisele trebuie să fie propoziții adevărate. Nu putem deduce o concluzie adevărată, în baza unor premise false. Încălcarea acestei reguli duce la sofismul **Error fundamentalis**. Exemplu: *Sicilienii sunt mafioși (P). Mario este sicilian (P), deci, Mario este mafiot (C)*. Premisa 1 nu poate fi adevărată, deci, și concluzia este îndoielnică.

2. Premisele trebuie să fie rațiuni suficiente pentru teză. Premisele (fundamentul) trebuie să poată fi demonstrate, independent de teză. Ele nu trebuie să se sprijine pe adevărul tezei. Încălcarea acestei reguli duce la sofismul **Circulus in demonstrando** sau argumentul prin cerc vicios. Acesta presupune de la început ca fiind adevărată ideea care, de fapt, trebuie să fie justificată logic în concluzie. Exemplu:

Persoana A: - De unde știi că Dumnezeu există?

Persoana B: - E scris în Biblie despre aceasta.

Persoana A: - De unde știi că în Biblie e scris adevărul.

Persoana B: - Fiindcă Biblia este inspirată de Dumnezeu.

Aici, eroarea în argumentare constă în aceea că se vrea demonstrarea existenței lui Dumnezeu prin Biblie, iar autoritatea Bibliei este susținută pe existența lui Dumnezeu (cerc vicios).

C. Reguli cu privire la procesul logic al argumentării [6, p. 228-229]:

1. Teza trebuie să rezulte în mod credibil din fundament (să existe o legătură plauzibilă/credibilă dintre concluzie și premise). Încălcarea acestei reguli duce la eroarea **Saltus in concludendo** – se ajunge la o concluzie, fără ca aceasta să fie suficient justificată, în lipsa unor verigi intermediare. Exemplu: *fumatul de marijuana trebuie interzis prin lege (C), deoarece duce la un comportament antisocial sau criminal (P)*. În acest exemplu, legătura dintre concluzie și fundament nu este credibilă, deoarece, în multe cazuri, cei care au fumat marijuana nu au dezvoltat comportamente antisociale.

Activitate practică: Este argumentarea descrisă mai jos plauzibilă/concludentă? De ce?

Dacă în timpul infecției bacteriene temperatura din corpul pacientului se ridică, numărul de globule albe în sânge va crește în mod considerabil. Creșterea numărului de leucocite cauzează absorbția mult mai rapidă a bacteriilor prin fagocitoză. Prin urmare, creșterea temperaturii în cursul infecției este răspunsul imun al organismului și previne dezvoltarea ulterioară a bolii prin fagocitoză.

3. FILOSOFIA ȘI MEDICINA

Filosofia contemporană are o multitudine de aplicații în diferite domenii de cunoaștere și existență. Cunoștințele filosofice sunt aplicate în științele naturale și cele sociale, în artă, religie, drept, politică, educație și, bineînțeles, în medicină. Filosofia aplicată în medicină se referă, în primul rând, la folosirea instrumentelor tradiționale ale reflecției filosofice, cum ar fi gândirea critică, raționamentul dialectic, descoperirea valorii și a sensului – în examinarea unor probleme medicale de ordin logic, epistemologic și etic. Pentru Schaffner și Engelhart Jr., filosofia medicinei este un fel de filosofie "care cuprinde acele aspecte în epistemologie, axiologie, logică, metodologie și metafizică generate sau legate de medicină. Aceste probleme sunt axate, în mod frecvent, pe natura/esența practicii medicale, pe conceptele de sănătate și de boală, precum și pe înțelegerea tipului de cunoștințe/cunoaștere, folosit în diagnosticarea și tratarea pacienților" [7].

James A. Marcum definește filosofia medicinei ca o analiză metafizică, epistemologică și etică a diferitor modele de cunoaștere și practică

medicală, cu scopul de a înțelege natura/esența medicinei și a răspunde la întrebarea: ce este medicina? În lucrarea *”Umanizarea medicinei moderne”*, acest autor identifică două modele ale medicinei contemporane și le trece prin analiza filosofică complexă menționată mai sus.

Apel la sursă: James A. Marcum. *An Introductory Philosophy of Medicine: Humanizing Modern Medicine* [5, p. 8-14].

Ce este medicina? Această întrebare reprezintă nucleul crizei calității înfruntată de medicina contemporană și problema prioritară a filosofiei medicinei.

Prin model se înțelege noțiunea sau reprezentarea idealizată a sistemului sau fenomenului propusă ca explicație teoretică sau construct. [...] Două modele ale medicinei occidentale analizate aici sunt: modelul biomedical și cel umanist [...].

Conform modelului biomedical, pacientul este un aparat/mașină compus din părți individuale ale corpului care, atunci când se strică sau sunt pierdute, pot fi reparate sau înlocuite cu piese noi. Mai mult decât atât, boala, a cărei cauză poate fi identificată prin analiză științifică, este o entitate obiectivă. Este organică și, foarte rar, psihologică sau mentală. Conceptul de sănătate este definit ca absență a bolii sau ca funcționare normală a părților corpului. Medicii sunt interesați doar de identificarea cauzelor fizice, responsabile de boala unui pacient. Odată identificate prin proceduri de diagnosticare obiective, tratamentul se bazează în general pe un anumit tip de medicament sau procedură chirurgicală. Selectarea modalității terapeutice se bazează pe analiza statistică a datelor obținute în urma studiilor clinice randomizate. Astfel, medicul este un mecanic sau tehnician, care are sarcina este de a determina ce parte a corpului unui pacient este defectă sau bolnavă și să repare sau să înlocuiască această parte.

Modelele umaniste funcționează dintr-o poziție holistică, în care persoana reprezintă un ansamblu integrat, nu doar din punctul de vedere al individului, ci și al contextului de viață al acestuia. Cu toate că promotorii modelelor umaniste ale cunoașterii și practicii medicale apreciază presuposițiile metafizicii reduționiste ale modelului biomedical și câștigurile tehnice pe care le oferă acestea medicinei occidentale, de multe ori, le resping ca fiind insuficiente pentru cunoașterea și practica medicală [...].

În loc să reducă pacientul la corpul fizic, modelul umanist [...] reprezintă pacientul ca persoană compusă atât din minte, cât și din corp. Este foarte important, deoarece mintea și corpul influențează, de multe ori, comportamentul și stările reciproce într-un mod mutual. Astfel, mintea și corpul sunt aspecte complementare ale pacientului și ambele trebuie să fie luate în considerare, atunci când se face un diagnostic sau se alege o terapie. Pentru pacient boala poate fi mai mult decât pur și simplu o entitate organică (o patologie), ea poate fi, de asemenea, psihologică și socială (o suferință, durere, stare de rău). Cauzalitatea este atunci mai mult decât fizică, ea include și informații cu privire la pacient, ca persoană individuală. Mai mult decât atât, în loc să fie considerată doar o mașină compusă din părți individuale, separate de orice fundal sau cadru, pacientul este privit ca un organism sau o persoană într-un mediu socio-economic sau mediu cultural. Iar ca organism sau o persoană, pacientul este mai mult decât suma părților corpului său, dar are proprietăți care depășesc agregarea acestor părți.

Teste de autoevaluare

1. Precizați cele două definiții ale filosofiei:

- a) _____.
- b) _____.

2. Determinați falsitatea sau adevărul aserțiunilor:

Ontologia este o ramură a filosofiei care studiază cunoașterea.

Etica este un domeniu al filosofiei care studiază formele gândirii corecte.

Epistemologia studiază aspectele religioase ale vieții.

3. Valoarea filosofiei constă în _____.

4. Fals sau adevărat?

Filosofia aplicată în medicină se referă, în primul rând, la folosirea instrumentelor tradiționale ale reflecției filosofice, cum ar fi gândirea critică, raționamentul dialectic, descoperirea valorii și a sensului – în examinarea unor probleme medicale.

5. Confirmați adevărul sau falsitatea afirmației.

Metoda în filosofie se referă la calea de filosofare sau modul de abordare și întemeiere a problemelor filosofice.

6. Metodele filosofice contemporane sunt:

- a) _____
- b) _____
- c) _____

7. Argumentarea este un discurs prin care încercăm să _____

Iar obiectivul argumentării este _____

8. Confirmați adevărul sau falsitatea afirmației.

Într-o argumentare nu putem vorbi despre completitudine sau rigurozitate ca în demonstrație, ci despre concludență. O argumentare este concludentă atunci când adevărul sau justetea concluziei este plauzibilă (adică de încredere), reieșind din datele/mijloacele de întemeiere (din premise). Pentru aceasta, e necesară urmarea anumitor reguli, iar încălcarea lor duce la erori în argumentare.

9. Reguli privind teza de demonstrat:

- a) Teza trebuie să fie _____.
- b) Teza trebuie să rămână _____.

10. Filosofia aplicată în medicină se referă la _____

Bibliografie

1. Blackburn Simon. *Gândește*. București: ALL, 2009.
2. Florian Mircea. *Filosofie generală*. București: Garamond Internațional, 1995.
3. Graf Alain, Le Bihan Christine. *Lexic de filosofie*. Iași: Institutul European pentru Cooperare Cultural-științifică, 2000.
4. Irving M. Copi, Cohen Carl. *Introduction to logic*. New Jersey: Persons Education, Inc., 2002.
5. Marcum James A. *Humanizing Modern Medicine. An Introductory Philosophy of Medicine*. Springer, 2008.
6. Marga Andrei. *Teoria fundamentării întemeierii adevărului aserțiunilor*. In: Dragan Stoianovici, Teodor Dima, Andrei Marga. *Logică Generală*. București: Editura didactică și pedagogică, 1991.
7. Schaffner K. F, Engelhardt H. T Jr. *Philosophy of medicine*. In: *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge, 2000.
8. Wuchterl Kurt. *Abordări și programe de cercetare filosofice*. În: Ekkehard Martens, Herbert Schnadelbach. *Filosofia. Curs de bază*. București: Editura Științifică, 1999.

II. ONTOLOGIA UMANULUI DIN PERSPECTIVĂ BIOMEDICALĂ

1. Ontologia ca ramură a filosofiei
2. Ontologia umanului (existența omului: minte/corp; conștient/inconștient)
3. Pacientul – persoană sau corp?

* * *

Capitolul de față este consacrat ontologiei, în particular, ontologiei umanului. În continuare, vom elucida conținutul conceptelor de existență, realitate obiectivă și subiectivă, materie, substanță, mișcare, spațiu, timp. De asemenea, vom vorbi despre noțiunile de sănătate și boală, corp și suflet, pacient și persoană și vom analiza modelele de abordare a pacientului. Tema include fragmente din textele filosofice relevante, subiecte de reflecție, sarcini practice și un test de evaluare.

1. ONTOLOGIA CA RAMURĂ A FILOSOFIEI

Din punct de vedere etimologic, **conceptul de ontologie** provine de la cuvintele grecești *ontos* – *existență* și *logos* – *cuvânt, noțiune, învățătură* și se manifestă în filosofie în două forme: a) teorie despre existență ca atare și b) compartiment al filosofiei ce studiază principiile fundamentale ale existenței. Uneori, ontologia se identifică cu metafizica, mai exact, reprezintă partea fundamentală a metafizicii și anume metafizica existenței. Noțiunea de *ontologie* apare, pentru prima dată, în lucrarea lui *Rudolf Goclenius* (1547-1628) "Lexiconul filosofic" (1613), iar mai apoi, este conceptualizată în opera filosofică a lui *Christian Freiherr von Wolff* (1649-1754).

Cele mai importante categorii ale *ontologiei* sunt: *existența, realitatea, substanța, materia, conștiința, cauzalitatea etc.*

Conceptul de existență și formele ei sunt abordate de o multitudine de sisteme filosofice. Și acest lucru nu este întâmplător. Analiza as-

pectelor filosofice ale existenței lumii, a omului în lume, a spiritului duc la rezolvarea problemelor complexe ale concepției despre lume, determină sistemul relațiilor omului cu lumea și locul lui în această lume. Această problemă se află în centrul atenției gândirii filosofice de mai bine de 2500 de ani. *Parmenide* (apr. 540-470 î. H.), reprezentant marcant al școlii eleate, în poemul său „Despre natură”, afirma: ”Despre acest fapt este necesar de vorbit și cugetat ce trebuie să fie existența, numai existența este, neantul nu este”.

Apel la sursă: Parmenide [1, p.21]

„Căci ce origine vrei tu să găsești pentru Ființă? Cum și de unde ar veni o creștere a ei? Ea nu poate veni din ființă, căci (atunci) ar fi dată o ființă înaintea ei. Și nici nu pot să-ți îngădui să spui că ea a venit din neființă. Căci nu se poate nici gândi nici exprima că ea nu ar fi fost... Ea trebuie, deci, să fie absolut dată sau să nu fie deloc...”.

Existența reprezintă noțiunea fundamentală, primordială în baza căreia se construiește concepția filosofică despre lume. Nu există sistem filosofic în care să nu fie prezentă această problemă. Relațiile existenței sunt reflectate în problema fundamentală a filosofiei, fiind proxim conectate cu trecutul, prezentul și viitorul lumii, cu viața și activitatea omului.

Viața finită a omului, în condiții concrete și schimbătoare, duce la ideea despre lumea pasageră, despre limitele spațialo-temporale ale existenței ei. Neliniștea referitoare la finitudinea și nestatornicia existenței omului s-au reflectat în formulele ”totul curge” (Heraclit), ”totul este deșertăciune” (Vechiul Testament). Aceste reflecții reprezintă fundamente existențiale, tentative de conștientizare a existenței sinelui, a existenței lumii, pasagere și perene, a timpului și eternității, a finitului și infinitului.

Apel la sursă: Heraclit. [1, p. 20]

Intrăm în aceleași valuri și nu intrăm. Suntem și nu suntem. (Fr. 49)
Celui ce se scaldă în același râu, îi curge întotdeauna un alt șuvoi de apă. (Fr. 12)

Constituirea conceptului de *existență* reprezintă o rezultantă a evoluției istorice a cugetării filosofice. În funcție de epoca istorică și poziția filosofică a cugetătorului, noțiunea de existență includea un conținut divers.

Existența abordează, analizează acea parte a realității obiective aflată în strânsă corelație cu omul, reflectă unitatea naturii și omului, trebuințele și interesele sale, unitatea lumii materiale și a spiritului uman. Existența cuprinde materialul și spiritualul, de aceea, ea se prezintă ca ceva ce există în mod real.

Realitatea care există în afara conștiinței și voinței umane se numește **realitate obiectivă**. În corespundere cu realitatea ambientală, în conștiința omului apar imagini ce reflectă realitatea obiectivă. Realitatea care există în interiorul conștiinței umane și depinde de voința lui reprezintă **realitatea subiectivă**. Conștiința omului reprezintă nivelul realității subiective, ”desprins” din realitatea obiectivă.

Existența este *unitatea realității obiective și celei subiective*. După cum afirma filosoful german *Martin Heidegger* (1889-1976), cum n-am interpreta ființarea, fie ca spirit (în sensul spiritualismului), fie ca materie și putere (în sensul materialismului), fie ca devenire și viață, fie ca reprezentare, voință, substanță, subiect sau energie, de fiecare dată, ființarea se produce în lumina existenței.

Apel la sursă: M. Heidegger. Ontologie. Hermeneutica factici-tății. [6, p. 23]

SEMNIFICAȚIA TITLULUI – „ONTOLOGIE”

"Ontologie" înseamnă teorie a ființei. Dacă termenul amintit nu face altceva decât să ne anunțe vag că, în cele ce urmează, ființa va deveni într-un fel sau altul obiect al cercetării și al rostirii, atunci putem spune că acest cuvânt s-a achitat de singura sarcină care îi putea reveni ca titlu al acestor cercetări. Dacă însă prin "ontologie" înțelegem disciplină – de pildă una din sfera neoscolasticii ori din sfera scolasticii fenomenologice, cu diferitele direcții de filozofie academică și de catedră ce stau sub influența ei – atunci cuvântul "ontologie" nu reprezintă un titlu adecvat temei noastre și nici modului ei de tratare. Dacă, pe deasupra, cuvântul "ontologie" este înțeles ca lozincă – așa cum obișnuiesc azi să facă atacurile îndreptate împotriva lui Kant sau, mai exact, împotriva spiritului lui Luther și, în fond, împotriva oricărei interogații deschise și neintimidate din start de posibilele ei consecințe – pe scurt: dacă "ontologie" reprezintă chemarea la luptă într-o revoltă a sclavilor împotriva filozofiei ca atare, atunci titlul induce pe deplin în eroare. Termenii "ontologie" și "ontologic" nu vor fi utilizați aici decât în sensul formal anunțat la început: ei nu fac altceva decât să in-

dice, fără să angajeze la nimic. Cei doi termeni denumesc un efort de interogare și de determinare a ființei ca atare; care ființă si în ce fel va fi ea cercetată, rămâne deocamdată cu totul nedeterminat. Amintind de grecescul ov, "ontologia" denumește totodată un anume mod de tratare a întrebărilor cu privire la ființă, așa cum au fost ele moștenite pe calea tradiției, mod de tratare ce continuă, epigonic, să împânzească tărâmul filozofiei clasice grecești. Deși ontologia tradițională pretinde că se ocupă cu determinările generale ale ființei, nici ea nu are totuși în vedere decât un anumit domeniu de ființă. În vorbirea modernă, "ontologia" se referă la "teoria obiectului", și anume, în primă instanță, la o teorie formală a obiectului; ea coincide în această privință cu vechea ontologie (cu "metafizica").

Analizând relația conștiinței cu lumea exterioară, filosoffii au încercat să înțeleagă ce reprezintă primarul, determinantul: conștiința sau lumea materială, exterioară lui. Astfel, istoric, s-au constituit două concepții ale existenței: **idealistă și materialistă**.

Existența spiritualului prezintă în sine existența principiului imaterial, nesubstanțial în contrapondere cu existența principiului material, natural. Recunoașterea spiritului, idealului, spiritualității, ca principiu primar al lumii, reprezintă **idealismul**. Afirmarea primordialității materiei în raport cu spiritul reprezintă **materialismul**. În istoria filosofiei, a existat un curent filosofic, care recunoștea echivalența, egalitatea materialului și spiritualului. El se numește **dualism**.

Din concepția existenței se desprinde concluzia logică precum că nu există existență în general, abstractă, ci doar existență a ceva concret: obiecte, lucruri, caracteristici, însușiri. Existența pură, după Hegel (1770-1831), reprezintă o abstracție pură, adică neantul.

Așadar, **existența reprezintă o categorie filosofică, care reflectă însușirea universală de existență a tuturor fenomenelor realității, atât a celor materiale, cât și a celor ideale în totalitatea caracteristicilor lor calitative**. Este o realitate actuală, a esențelor materiale și ideale.

Existența reprezintă în sine unitatea și diversitatea formelor de a exista. Realitatea integrală, totalitatea tuturor formelor de existență în timp și spațiu reprezintă lumea în toată înfinitatea ei. În structura formelor de existență se evidențiază *existența materială și existența ideală, existența obiectivă* (independentă de conștiința omului) și *existența subiectivă* (dependentă de conștiința omului).

În ontologia filosofică, sunt evidențiate următoarele forme ale existenței:

1. Existența obiectelor, a proceselor, a stărilor naturii ("prima natură") și existența lucrurilor produse de om, a artefactelor ("a doua natură");
2. Existența omului în lumea lucrurilor și existența specific umană;
3. Existența spiritualului (idealului);
4. Existența socială (existența individuală și existența societății).

Activitate practică:

Alegeți una dintre formele de existență și elaborați un eseu de max. 2000 de cuvinte în baza ei.

Conceptul de materie reprezintă o altă categorie fundamentală a ontologiei. Filosofii antici identificau materia cu un material primordial, cu o substanță primară. Filosofia Epocii Moderne interpretează materia drept o **substanță** care posedă o sumă de însușiri stabile: întindere, impermeabilitate, masă, greutate etc. *B. Spinoza* (1632-1677) considera că materia este natura însăși, care se manifestă ca **substanță**, adică *e ceea ce există de sine stătător, prin sine, ce nu are nevoie de interferența altui obiect din care ea să se producă. Substanța reprezintă cauza sui (cauza propriei existențe), care se află în continuă mișcare și posedă attributele întinderii și gândirii.*

O astfel de abordare a permis ulterior formularea definiției gnoseologice a materiei prin compararea ei cu conștiința și procesul cunoașterii. Materialistul francez *Paul Holbach* (1723-1789) considera că esența materiei este legată de însușirea universală a obiectelor materiale de a genera senzații.

Definiția categoriei "materia", în care a fost concentrată toată experiența explorării practice și teoretice a lumii de către om, a fost formulată de filosofia științifică la intersecția secolelor XIX și XX: **materia reprezintă o categorie filosofică ce desemnează însușirea ei fundamentală – de a fi o realitate obiectivă, care există independent de conștiința noastră.** Noțiunea filosofică a materiei, enunțată mai sus, nu trebuie confundată cu noțiunea naturalist-științifică, care reflectă structura concretă a realității obiective.

Elaborarea definiției filosofice a materiei a dus la formularea atributelor ei, *precum necreabilitatea, indestructibilitatea, inepuizabilitatea*

tea, activitatea (capacitatea de autodezvoltare), reflectarea, informația (diversitate reflectată), mișcarea, timpul și spațiul. Materia există în două forme: **substanță și câmp**. Un caracteristică specială a materiei este **vacuumul fizic** și **plasma**. Materia ca substanță constituie realitatea obiectivă corporală, totul ce posedă masă de repaos. Câmpul reprezintă un mod al materiei care nu posedă masă de repaos și depinde de diverse interacțiuni și relații ale corpurilor materiale. Științei îi sunt cunoscute trei tipuri de câmp: **electromagnetic, nuclear, gravitațional**.

În afară de moduri, în lumea materială se disting sfera naturii *anorganice și celei organice*. Natura anorganică posedă următoarele nivele de organizare a materiei: *particulele elementare, atomii, moleculele, macrocorpurile, planetele, sistemele planetare, galaxiile, sistemele galactice, metagalaxia, Universul*, iar natura organică: *molecula, protoce-lula (ADN; ARN), celula, țesuturile, organismele vii, populațiile, bioce-nozele și biogeocenozele, societatea umană, biosfera*.

Multitudinea nivelurilor de organizare a materiei este în mod proxim corelată cu *problema unității lumii*. Unitatea lumii semnifică acel universalism real, care este prezent în fenomene și lucruri materiale. Monismul materialist afirmă unitatea lumii în materialitatea sa. În lume nu există nimic altceva, decât materia în continuă mișcare, care se reflectă în conștiința omului.

Ca realitate obiectivă, materia se caracterizează prin diverse forme de existență, însușiri și conexiunii universale: **mișcare, timp, spațiu, cauzalitate, legitate, structură etc.**

Mișcarea reprezintă *modul de existență, un atribuit fundamental al materiei, constituie orice transformare în general, totalitatea transformărilor ce se produc în Univers (natură, societate), interacțiunea dintre elementele constituante ale obiectelor materiale, capacitatea de a transforma o stare în alta, a transfera urmele trecutului în viitor, a transforma posibilitatea în realitate*.

Sursa mișcării o reprezintă neuniformitatea, contradicția interioară a materiei. Materia nu poate exista în afara mișcării, iar mișcarea – în afara materiei, mișcarea constituind o însușire intrinsecă, un atribut al ei. Mișcarea posedă un caracter obiectiv, universal, contradictoriu. Ea reprezintă unitatea stabilității și variabilității, continuității și discontinuității. Mișcarea este absolută, iar repaosul – relativ. Repaosul este un caz particular a mișcării și este relativ în comparație cu alte obiecte ori forme de mișcare.

Concepția filosofico-științifică constată existența unei multitudini de forme de mișcare a materiei. În contextul acestei abordări, se remarcă **cinci forme de mișcare a materiei: mecanică** – deplasarea corpurilor în spațiu, **fizică** – mișcarea atomilor, **chimică** – mișcarea moleculelor, **biologică** – mișcarea proteinelor și forma superioară, **cea socială** – viața materială a omului, totalitatea relațiilor sociale și activității umane.

Orice obiecte materiale se află nu doar în continuă mișcare, dar posedă și dimensiuni, sunt poziționate într-un mod anumit unul față de altul, se succed unul pe altul într-o anumită consecutivitate. Aceste aspecte sunt reflectate în categoriile *spațiu* și *timp*.

Spațiul reprezintă categoria filosofică care reflectă modul de existență a materiei, un atribut al ei și se exprimă în proprietatea obiectelor și fenomenelor de a avea întindere, dimensiuni, structuralitate și interacțiune.

Timpul reprezintă categoria filosofică care reflectă modul de existență a materiei, un atribut al ei care reflectă durata, coexistența, succesiunea schimbării și dezvoltării sistemelor materiale.

Spațiul și timpul sunt proprietăți, însușiri ale structurilor materiale, ele nu pot exista independent de materie.

Spațiul și timpul posedă o serie de însușiri generale și specifice. La proprietățile generale se referă caracterul lor obiectiv și absolut, interacțiunea lor reciprocă și cu mișcarea, dependența lor de relațiile structurale, infinitatea lor calitativă și cantitativă. Ele posedă un caracter contradictoriu, sunt continue și discontinue, absolute și relative, unitare și diverse, finite și infinite. Spațiul și timpul depind de proprietățile existenței. Din acest punct de vedere, putem evidenția spațiul și timpul *astromonic, fizic, biologic, psihologic și social*. La proprietățile specifice se referă caracterul *tridimensional* al spațiului și *unidimensional* al timpului. Spațiul este reversibil și simetric, pe când timpul este ireversibil și asimetric.

Problema spațiului și timpului se manifestă în mod specific în biologie și medicină. Grație adaptării la interacțiunile spațio-temporale, pe Terra a fost posibilă apariția vieții, a cărei lege reflectă formele ei structurale, caracteristicile lumii exterioare. În structurile microscopice spațiale ale viului se reflectă continuitatea spațio-temporală a fenomenelor exterioare. Funcționarea normală a organismului viu depinde de geometria amplasării spațiale a organelor interne.

Organismele vii, în rezultatul activității de adaptare, formează un model specific de relații temporale sub formă de *bioritmuri*, care prezintă în sine o organizare temporală ciclică a proceselor vitale. Funcțiile fiziologice ritmice ale organismului viu asigură stabilitatea, prezervă individualitatea sa. Importanța bioritmurilor pentru organismul uman s-a demonstrat prin constituirea unor noi domenii ale medicinei: *cronomedicina*, *cronoterapia*.

2. ONTOLOGIA UMANULUI (EXISTENȚA OMULUI: MINTE/CORP; CONȘTIENT/INCONȘTIENT)

Statutul existențial corporal al omului

În sec. XXI, continuă tendința de creștere a rolului transformator al omului, a necesității perfecționării lui, a sănătății publice. De la *Michael Servetus* (1511-1553), care a fost ars pe rug pentru faptul că studia corpul uman pe cadavre, până la cele mai complexe operații la cord și creier efectuate în prezent, aceasta-i calea de evoluție a științelor despre om și medicină. Filosofia se manifestă ca un sistem interdisciplinar de cunoștințe despre om și lumea lui ambientală, atât materială, cât și spirituală.

Scopul pregătirii filosofice a medicilor constă în capacitatea lor de a răspunde la interogările conceptuale ale existenței umane: despre natura omului și sensul vieții, despre rezervele și posibilitățile organismului uman, ale gândirii, despre moarte și eternitate. În sfera învățământului medical, filosofia are menirea de a deveni o logică și o metodologie a cunoașterii medicale.

Filosofia și medicina posedă același obiect de cercetare – omul. ”Dintre toate științele – scria *Hipocrate* (cca 460-370 î. H.) – cele mai mărețe și venerate consider că sunt filosofia și medicina. Ele într-un mod curativ cultivă trupul și sufletul omului”. Actualitatea problemei omului e determinată de o serie de cauze și, în primul rând, de cea gnoseologică. Istoria științei consemnează faptul că omul constituie cel mai dificil obiect de cercetare. Încă *Socrate* (cca 470-399 î. H.) a formulat ca bază a filosofiei sale sarcina ”Cunoaște-te pe tine însuși”. *J. W. Goethe* (1749-1832) considera că ”obiectul principal al studiului umanității îl constituie omul”. În realitate însă, omul este mai puțin cercetat și mai vulnerabil decât lumea ambientală. Lumea omului reprezintă un evantai de evenimente, ce sunt condiționate de circumstanțe existențiale în continuă schimbare și de evoluțiile condiției sale interne.

Apel la sursă: Xenofon, Amintiri despre Socrate [1, p. 31]

CE MAI ÎNVAȚĂ SOCRATE

Socrate îi sfătuia cu stăruință pe cunoscuți să nu-și nesocotească sănătatea, să se chibzuiască cu oameni pricepuți, despre viața pe care trebuie s-o ducă, să se cerceteze pe sine-și întotdeauna, să întrebe ce mâncări, ce băuturi, ce exerciții le fac mai bine și cum trebuie să se folosească de ele ca să-și păstreze o sănătate desăvârșită. El spunea că omului care se observă astfel îi e greu să găsească un doctor care să se priceapă mai bine ca el să-i caute de sănătate. Când vreunul năzuia la o înțelepciune supraomenească, îi îndemna să se îndeletnicească cu arta ghicitului, încredințându-l că cel care știe semnele prin care zeii aduc la cunoștință omului voința lor, n-are să fie lipsit niciodată de sfatul zeilor.

La intersecția sec. XX și XXI, statutul existențial al omului s-a deteriorat, atingând cote alarmante: civilizația contemporană a intrat într-o fază de acutizare a crizelor globale (ecologice, energetice, social-economice, demografice), fapt ce periclitează în mod existențial însăși supraviețuirea umanității. Continuă să scadă vitalitatea majorității oamenilor, capacitatea de adaptare a lor. Sporesc factorii de risc pentru sănătate și viață. Se atestă o creștere a maladiilor sociale, îndeosebi a celor infecțioase și psihice. Aceste fenomene sunt suficiente pentru a ne convinge de necesitatea însușirii de către viitorii medici a unui sistem integral de cunoștințe despre om și societatea contemporană, la baza căruia se plasează concepțiile filosofice fundamentale.

Activitate practică:

Reflecțați și elaborați un eseu de max. 2000 cuvinte pe tema: Statutul existențial al omului la început de sec. XXI.

În concepția științifică contemporană, omul este interpretat drept o ființă bio-psiho-socială, treapta superioară de dezvoltare a organismelor vii de pe Terra, subiect al activității social-istorice și culturii. Omul constituie un sistem viu, ce reprezintă în sine unitatea fizicului și spiritualului, naturalului și socialului, geneticului și trăsăturilor dobândite. Ca organism viu, omul este inclus în conexiunea naturală a fenomenelor și se supune legităților biologice. Iar la nivelul activității psihice, conștiința, omul este integrat în existența socială și individuală cu legitățile ei specifice.

În știința din a doua jumătate a sec. XX, un loc important îi este atribuit concepției moniste despre om: esența și natura sa sunt întregre și, din acest punct de vedere, o viziune unitară despre om poate fi construită doar în baza unei abordări integrative. Omul reprezintă ceva unitar, integral, în care sunt contopite, interconectate componentele sale structurale. Actualmente, savanții s-au apropiat de înțelegerea faptului că organismul uman constituie un sistem unitar integral. În baza datelor obținute, se elaborează tehnologii de influență corecțională asupra întregului organism. În concepția monistă despre lume, se înscriu și ideile lui V. Vernadski (1863-1945) despre biosferă (sfera interacțiunii vitale a naturii și societății) și noosferă (sfera activității raționale a omului ca stadiu superior de dezvoltare a biosferei). Astfel de abordări dialectice sunt susținute de majoritatea cercetătorilor, ele se corelează armonios și cu medicina. Medicul interpretează omul în unitatea structurilor sale biologice, psihologice și sociale. Pe această bază metodologică, se dezvoltă medicina profilactică, clinică și socială.

Noua concepție științifică în filosofie și medicină prezintă omul ca pe cel mai superior sistem autoreglator în contextul sistemului general de valori sociale. La nivel biologic, omul este reprezentat ca individ, iar la cel social – ca un subiect activ al istoriei, al dezvoltării sociale.

Reprezentantul marcant al neofreudismului E. Fromm (1900-1980) considera că principala problemă a ființării umane este contradicția existențială, care constă în periclitarea conexiunii firești, armonioase a omului cu natura, cu semenii săi și cu sine însuși, adică într-o totală alienare a existenței umane. "Nevrozele însele, în ultimă instanță, - scria el - reprezintă simptome ale unei înfrângeri morale... a unui conflict moral, iar reușita efortului terapeutic depinde de comprehensiunea și rezolvarea problemei morale a omului". Un alt adept al lui S. Freud, K.G. Jung (1875-1961), constata că "psihologia și psihiatria sunt proxim conexe cu problemele filosofice și morale ale omului".

În filosofia religioasă și esoterică (grec. *esoterikos* – interior) se evidențiază treapta cea mai superioară a omului – sufletul lui, în care se regăsește spiritul, un oarecare început divin incognoscibil. În psihologie și medicină, sufletul este perceput ca o stare pe deplin determinată (deci, psihologică), în primul rând, memoria și capacitatea de percepere a lumii ambientale și pe sine însuși. "Suflet noi numim emoția spontană. Sufletul este ceea ce a fost simțit, perceput, reprezentat, dorit". (E. Kretschmer 1888-1964).

Antropologie filosofică & antropologie medicală

În condițiile constituirii unei noi civilizații, o tot mai mare importanță vor căpăta nu atât factorii tehnologici și geopolitici, cât cei antropologici – dezvoltarea omului, culturii, educației, moralei. În sec. XX, s-a produs ”o catastrofă antropologică” (M. Heidegger (1889-1976)). Prin acest fenomen se poate explica tendința contemporană de antropologizare a filosofiei și științei, sporirea importanței și extinderea obiectului antropologiei ca știință. Antropocentrismul, constituit încă în epoca Renașterii, continuă să ofere omului iluzia autosuficienței, îi permite să uite de faptul că el este conexas cu Universul în ansamblu – organic și anorganic. Însă omul nu se dizolvă nici în Univers, în general, și nici în socialitate, în special. Nașterea, calea vieții, moartea – totul este unic. Ideea unicității omului a devenit centrală în filosofia contemporană.

O contribuție definitorie în constituirea antropologiei filosofice, ca direcție științifică distinctă, și-au adus-o filosofi germani Max Scheler (1874-1928), Arnold Gehlen (1904-1976) și Helmut Plessner (1892-1985). Ei tratau omul ca pe o ființă excentrică, care tinde permanent să depășească limitele existenței spontane, spre o transformare infinită, dar care simte nevoia de a fi ghidată. M. Scheler considera că toate problemele centrale pot fi reduse la interogația: ”Ce este omul și care este plasamentul său metafizic în integralitatea universală a existenței, lumii și a lui Dumnezeu”.

Apel la sursă: Max Scheler. [12, p. 31]

CONDIȚIA OMULUI ÎN COSMOS

Dacă veți întreba un european elevat, ce gândește el la auzul cuvântului „om”, apoi, aproape de fiecare dată, în conștiința lui se vor ciocni trei cercuri de idei incompatibile între ele. Primo, acesta-i cercul de reprezentări al tradiției iudeo-creștine despre Adam și Eva, despre geneză, rai și căderea în păcat. Duo, acesta-i cercul greco-antic de reprezentări, în care autoconștiința omului pentru prima dată în lume s-a înălțat până la noțiunea despre condiția sa specială, fapt consemnat în teza precum că omul este om datorită faptului că el este înzestrat cu rațiune, logos (logos semnifică aici și limba, și capacitatea de a atinge „ce este” a tuturor lucrurilor), fronesis, mens etc. Cu această viziune este strâns legată și teoria despre faptul că la baza întregului univers se plasează rațiunea supraumană, la care are atribuție și omul, numai el, unicul din toate ființele. Cercul al treilea de re-

prezentări, devenit tradițional de mult timp, reprezintă cercul de reprezentări al științelor naturale moderne și al psihologiei genetice, conform căruia, omul constituie un rezultat destul de tardiv al evoluției Terrei, ființă care se deosebește de formele anterioare din lumea animală numai prin gradul de complexitate al conexiunii energiilor și capacităților și care se întâlnesc deja în fazele inferioare ale naturii umane. Între toate aceste trei cercuri de idei nu există nici o unitate. Așadar, există antropologie științifico-naturală, filosofică și teologică, care nu se interesează una cu alta, o idee unitară despre om noi nu avem. Științele speciale, care se ocupă de om, din ce în ce mai numeroase, mai degrabă, ascund esența omului, decât o elucidează. Și dacă luăm în calcul faptul că cercurile de idei tradiționale menționate actualmente sunt subminate, îndeosebi este subminată abordarea darwinistă a problemei provenienței omului, atunci se poate de afirmat că niciodată în istorie omul n-a devenit așa de problematic pentru sine, ca în zilele noastre.

De aceea, eu mi-am propus ca, pe cea mai extinsă bază, să formulez noua experiență a filosofiei antropologice. Mai jos, sunt expuse numai unele momente referitoare la esența omului în comparație cu animalele și plantele și condiția metafizică specială a omului, și se comunică numai o mică parte din rezultate la care am ajuns.

Pentru medicina, psihologia, pedagogia contemporană a devenit important postulatul principal al antropologiei filosofice despre faptul că omul este ceea ce creează în activitatea sa, în relații, el nu posedă un centru static. Esența veritabilă a omului constă în libertatea alegerii.

Omul se creează pe sine însuși. Filosofia antropologică a devenit o concepție integrală despre om, despre proveniența sa, despre esența, natura și sensul existenței, care sintetizează cunoștințele științifice speciale despre om, oferindu-le o bază metodologică. Ea include *antropologia naturală* (partea ei biologică și medicală) și *antropologia socială* (cu părțile ei psihologice, culturale, politice etc.). Fără antropologia filosofică este de neconceput dezvoltarea medicinei și a altor activități umane.

În accepțiunea contemporană, antropologia se manifestă în câteva ipostaze. Din perspectivă extinsă – ca o concepție social-științifică și filosofico-antropocentristă, ce include în sine toate laturile concepției despre om: proveniența, natura și esența, activitatea cognitivă și practică în sistemul existenței, ființării temporal-spațiale. Într-un sens mai res-

trâns, filosofia antropologică se prezintă ca o teorie integrativă. Antropologia integrativă analizează cele mai diverse conexiuni ale omului cu mediul geografic, natural, biologic și social, tot complexul științelor psihobiologice, inclusiv antropologia medicală în corelație cu medicina profilactică, clinică, pedagogică, sportivă și alte antropologii ramurale, incluzând complexul de științe socioculturale.

Știința și medicina abordează, din perspectivă filosofico-antropologică, o serie de probleme importante, legate de situația omului în lumea contemporană. Pe primul plan se situează sarcinile depășirii diverselor forme de alienare a omului, preservarea populației umane și a culturii în condițiile crizei globale sistemice, pronosticării perspectivei omului și a societății. În medicină, ideile antropologiei filosofice au impact asupra analizei diverselor faze ale ontogenezei omului, a condiției sale fizice și psihice. Filosofia antropologică ajută medicina să treacă de la modelul tradițional paternalist, la un nou model, cel al "parteneriatului informat" al medicului și pacientului. Medicii utilizează tot mai multe postulate teoretice și metode de cercetare atât a antropologiei filosofice, integrative, cât și a celei medicale.

Antropologia medicală reprezintă o disciplină științifică relativ nouă, având o istorie constitutivă, dar și perspective importante, ținând cont de tendințele de antropologizare a cunoașterii științifice și dezvoltării medicinei. Ea s-a constituit în anii '20 ai sec. XX, prin eforturile comune ale medicilor, antropologilor, psihologilor: V. Weizsäcker (1886-1957), V. Derr, M. Schranck, E. Kretschmer etc.

Statutul existențial psihic al omului

De rând cu acea parte a *realității obiective*, materiale (corpul uman), despre care s-a vorbit mai sus, statutul existențial al omului include și *realitatea subiectivă*, ideală (conștiința individuală umană).

Abordarea filosofică a problemei conștiinței presupune analizarea ei din perspectiva a patru aspecte: *ontologic*, *gnoseologic*, *de substrat*, *social-istoric*. În scopul elucidării problemei conștiinței, se impune analiza unor categorii de bază: *idealul*, *sufletul*, *spiritul*, *psihicul*, *inconștientul*, *intelectul*, *rațiunea*. *Conștiința* reprezintă una dintre categoriile fundamentale ale filosofiei, psihologiei, sociologiei, care consemnează nivelul superior de activitate spirituală a omului ca ființă socială. *Idealul* – imaginea subiectivă a realității obiective, rezultatul valorificării lumii de către om, reprezentat în formele conștiinței sale, a activității și

culturii. *Psihicul* – însușire a materiei înalt organizate, reprezentând o formă specifică de reflectare de către subiect a realității obiective. *Inconștientul* – totalitatea proceselor psihice, operațiilor și stărilor, nereprezentate în conștiință. *Intellectul* – capacitatea de a judeca, ce permite cunoașterea totului ce este relativ, profan, finit. *Rațiune* – a cărei esență constă în atingerea unui scop, revelează absolutul, transcendentalul, infinitul.

Concepția filosofico-științifică abordează conștiința, în contextul *reflectării*, ca însușire atributivă a materiei, prin care se înțelege capacitatea obiectelor materiale de a reproduce în structura lor particularități ale altor obiecte, a prezerva urmele interacțiunii lor. În lumea anorganică, se produce *reflectarea mecanică, fizică, chimică*, iar în lumea organică – *cea biologică*. În procesul evoluției lumii organice, care există de circa trei miliarde de ani, reflectarea adaptivo-anticipativă a parcurs o cale lungă, de la cele mai simple forme biologice (iratabilitate, excitabilitatea țesutului nervos), până la formele psihice de reflectare a animalelor superioare (acte psihice, reflexul condiționat).

Premisele biologice au permis apariția conștiinței. Totuși, rolul decisiv în apariția și dezvoltarea conștiinței a revenit condițiilor sociale, factorilor vieții sociale umane: munca, geneza vorbirii articulate, constituirea conexiunilor comunitare, viața în colectivul uman. Astfel, conștiința reprezintă un produs al evoluției istorice al materiei. Ea apare la o anumită etapă de dezvoltare a ei, cu apariția formelor ei complexe de organizare. Conștiința reprezintă o funcție a creierului (cea mai înaltă formă de organizare a materiei), specifică omului social dezvoltat. Conștiința reprezintă forma superioară de reflectare a realității, forma specifică umană de reflectare ideală a existenței, de reflectare creatoare, activ transformatoare a ei.

Așadar, conștiința reprezintă un produs al evoluției istorice a materiei, funcția superioară a creierului, specifică omului social, care constă în reflectarea ideală, adecvată, activ transformatoare a realității.

Din structura conștiinței individuale fac parte așa componente precum: *cunoștințele, emoțiile, sentimentele, voința, atenția, autoconștiința*, adică conștientizarea de către om a acțiunilor sale, sentimentelor, gândurilor, motivelor comportamentale, intereselor, a locului său în societate. Autoconștiința nu este însă atotpotentă, de aceea, este necesar de luat în calcul și prezența inconștientului cu motivațiile sale latente. S. Freud (1856-1939) vedea în inconștient sursele și cauzele afecțiunilor psihice.

S. Freud evidențiază trei nivele ale corelației conștientului și inconștientului: *Conștiința* (cel superior) – include doar ceea ce conștientizăm și se prezintă ca ceva fluid, șanjabil; *Preconștiința (sau subconștiința)* – un rezervor extins de fapte, date, amintiri. Subconștientul include totul ce este absent în conștiință în clipa de față, dar foarte lejer poate pătrunde în sfera conștientului; *Inconștientul* – spațiul cel mai extins și cel mai important al psihicului, constituit din porniri instinctuale și, de asemenea, amintiri despre activitate și pasiuni, care, la un moment dat, au fost prezente în sfera conștiinței, însă mai apoi au fost refulate.

Apel la sursă: S. Freud [5, p.137]

Să ne îndreptăm acum privirea asupra modului în care ideile inconștiente ale visului se transfigurează în conținut manifest. Voi numi "travaliu oniric" acest proces. El merită să capteze întregul nostru interes teoretic, deoarece vom putea studia în legătură cu aceasta, ca în nici o altă împrejurare, ce procese psihice neprevăzute se pot desfășura în inconștient sau, mai exact, între cele două sisteme psihice distincte: conștientul și inconștientul. Printre aceste procese recent descoperite trebuie să notăm două: condensarea și deplasarea. Travaliul oniric este un caz particular de acțiune succesivă a unor structuri psihice deosebite, cu alte cuvinte, ia naștere dintr-o disociere psihică. În fazele sale esențiale, acest travaliu este identic cu travaliul de transfigurare care transformă complexele refulate în simptome, în cazul în care refularea eșuează.

Cunoștințele, emoțiile, voința și alte componente structurale ale conștiinței în integralitatea lor caracterizează activitatea conștiinței și asigură executarea unei serii de funcții, de o importanță vitală pentru om. Cele mai importante *funcții ale conștiinței* sunt: 1. *Funcția reflectării adecvate* (unitatea cunoașterii, conștientizării, autoconștientizării); 2. *Funcția cumulativă* (de acumulare a cunoștințelor); 3. *Funcția axiologică* (de apreciere și autoapreciere); 4. *Funcția creatoare de producere* (de planificare, de construire); 5. *Funcția de stabilire a scopului* (omul își trasează scopuri); 6. *Funcția comunicativă-reglatoare* (de dirijare).

3. PACIENTUL – PERSOANĂ SAU CORP?

Una dintre cele mai importante componente ale unei concepții medicale este natura umană. Pacientul trebuie să fie în centrul acestei concepții medicale despre societate, deoarece literar spus, fără pacient nu avem nevoie de medicină. În domeniul medicinei, se evidențiază două modele de abordare a pacientului. Primul model, cel biomecanic, analizează pacientul ca pe un mecanism compus din mai multe părți separate, care interacționează pentru a funcționa. Al doilea model, cel umanist sau uman, cercetează pacientul din punct de vedere al corporalității sale, subiect cu minte și corp, sau ca o integritate compusă din minte și corp, ca o persoană unică. Conform practicienilor umaniști, această abordare față de pacient ne poate ajuta să-l privim ca pe o persoană integră, dar nu ca pe o persoană compusă din mai multe părți.

Prima sursă de la care aflăm despre teoria mecanizării corpului uman este *Rene Descartes* (1596-1650). Analizând omul, el separă mintea de corpul acestuia și consideră că mintea umană răspunde de identitatea și vitalitatea personalității, iar corpul uman este doar o mașinărie compusă din materiale neînsuflețite, ”o mașină făcută din pământ” (*Traatat despre om*, 1662).

Apel la sursă: Rene Descartes ”Meditații Metafizice” [1, p. 251]

Dar ce este un om? Voi spune că este un animal rațional? Nu desigur; ...dar ce sunt, deci, eu? Un lucru care gândește. Este un lucru care se îndoiește, care înțelege, care concepe, care afirmă, care negă, care vrea și nu vrea, care-și imaginează și simte... Prin corp înțeleg... ce poate fi cuprins într-un loc sau umple un spațiu... Dar nu poți simți fără corp... Eu sunt, eu exist, aceasta este sigur; dar cât timp? Atâta timp cât gândesc. Meditațiile I și II. Eu nu sunt doar găzduit în trupul meu, ca un marinăr pe corabie, ci sunt unit de strâns și mă confund și mă amestec cu el un singur întreg. Meditația a VI-a.

Valoarea supremă a modelului biomecanic este principiul separării, care spune că lucrurile sunt mai bine cunoscute, înțelese în afara contextului, separate de obiecte și persoane [4, p. 17]. Împărțind corpul în bucăți, pacientul ca persoană dispare din ochii medicului. ”Să privești ființele umane ca pe un ansamblu compus din mai multe părți și procese înseamnă să lipsești pacientul de orice dimensiune morală și socială” [9, p. 90].

Lumea mecanică biomedicală este o lume abstractă, științifică, alcătuită din dispozitive tehnologice. Din moment ce pacientul, fiind un ansamblu de părți corporale, este privit doar ca un dispozitiv mecanic, el devine sau invizibil sau fără corp. De exemplu, deseori, medicii cred mai mult în capacitatea mașinilor folosite la monitorizarea pacienților decât în opinia pacienților cu privire la experiența proprie de boală. Chiar dacă este o persoană întruchipată, pacientul devine deseori doar o colecție de teste. Modelul umanist examinează pacientul ca un organism compus din două părți separate: una fizică și una psihologică sau mentală. Pacientul are și corp și minte și locuiește într-un mediu. Mai mult decât atât, organismul uman nu este o sumă alcătuită din părți, dar are trăsături, caracteristici, care apar datorită conlucrării acestor două laturi: fizică și psihologică. ”Organismul întruchipat este un tot întreg alcătuit din structuri, modele de interfuncționare, manifestându-se prin multiple structuri unite și legate” [11, p. 45]. Pentru mulți practicieni umaniști, pacientul este un subiect întruchipat, o persoană sau un eu. Pacienții, ca subiecți întruchipați sau corpuri vii, își creează o lume unică, individuală. Corpul este personalizat într-un context sau mediu viabil; pentru pacient, corpul său nu este alcătuit din părți separate, carteziane, dar este o unitate corporală integră, ce este plasată într-un timp și spațiu specific. ”Persoanele nu pot fi reduse la părțile lor componente pentru a fi înțelese, ca și alte obiecte ale științei”, spunea *E. Cassell* [3, p. 37]. Medicina sec. XXI încă se mai bazează pe boală, dar nu pe persoana bolnavă și foarte mulți cred încă în mitul că diferite persoane, care au aceeași boală, au aceeași suferință. Ce este persoana? Conform ideilor lui Cassell, persoana este compusă din mai multe trăsături, care pot fi grupate în două categorii: din prima categorie fac parte acele trăsături care aparțin persoanei ca individ, iar din doua categorie – acele trăsături care sunt reflectate în context social.

Prima grupă constă din corpul individual, personalitatea sau caracterul, comportamentul ordinar, activitățile de zi cu zi, viața publică și privată, trecutul, viitorul și dimensiunea transcendențială. Fiecare dintre aceste trăsături au un impact important asupra faptului cum persoana reacționează la boală, în special în termenii suferinței, sau dacă poate fi distrus de către boală. Este important trecutul persoanei întru furnizarea contextului bolii. Boala ne poate distruge atât viața publică, cât și cea privată, creativitatea, abilitatea de a trăi o viață productivă.

A doua categorie de caracteristici include contextul personal, cultural și relațiile (cu sine, cu familia, cu instituțiile politice și cele sociale).

Aceste caracteristici au un impact major asupra experienței de boală, iar boala poate distruge aceste caracteristici. De exemplu, experiența de boală poate fi exacerbată, dacă pacientul simte că nu trăiește la înălțimea așteptărilor personale sau familiare. Din această cauză, pacientul nu trebuie privit prin abstractizarea și generalizarea părților corpului bolnav, cum se întâmplă astăzi în știința medicală. Medicul trebuie să pătrundă în lumea de valori și sensuri, care îngrădesc lumea pacientului, să-i permită să-și povestească istoria de boală. În așa mod, pacientul ca persoană nu este un intrus în relația medic-pacient, dar este baza acestei relații. Acesta nu trebuie să fie studiat, măsurat în termenii datelor cuantificate, în special, în termeni de valori numerice și a datelor brute de laborator, dar prin prisma valorilor morale și a esteticii personale. În "Confesiuni ale omului medical" [10], *Alfred Tauber*, filosof american, dezvoltă noțiunea de pacient cu sensul de sine. El respinge modelul dualistic tradițional al corpului separat de minte, cât și modelul reduționist al medicinei contemporane, care tratează numai corpul fizic. În concepția lui Tauber, pacientul este un eu în relație cu alții, iar persoana nu este o entitate independentă, autonomă sau autodefinită. Aceasta devine autentică numai prin întâlnirile cu alții, fizică, socială sau divină. Astfel, persoana în calitate de sine (eu) vine mereu într-un context care-i include și pe alții. Eul și alții sunt conectați, fiind doi poli opuși, care constituie un ansamblu relațional. Sinele nu este o experiență subiectivă sau obiectivă, dar este una reflexivă.

Tauber mai dezvoltă și noțiunea de sine, în corespundere cu etica medicală și cu relația medic-pacient. El propune o epistemologie în care faptele științifice ale medicinei vin în echilibru cu valorile atât ale pacientului, cât și ale medicului. Valoarea supremă a medicului trebuie să fie responsabilitatea față de pacient în manieră umană. Pacientul trebuie să fie abordat ca subiect într-un context, mediu sau o persoană cu trăsături individuale și sociale sau un eu în relație cu alții și răspuns la chemarea altora. Medicul trebuie să înțeleagă cauzele perturbării bolii în termeni de suferință existențială, în viața de zi cu zi a pacientului.

Conceptul ontologic al bolii

Ontologia este preocupată de existență sau ființare. Referitor la boală, ontologia se focusează pe elucidarea problemelor de localizare a bolii și a statutului ontologic al bolii. În antichitate, se credea că boala este localizată în întreg corpul. Sănătatea era echilibrul, pe când boala era dezechilibrul. Conform unor teorii, de exemplu egiptene, dezechilib-

rul nu era numai unul intern, dar și în relație cu mediul, în particular cu zeii sau spiritele. Școala medicală hipocratică nu credea în influența religioasă asupra bolii și a procesului de evaluare a ei. Organismul uman sau microorganismul era privit în paralel cu macrocosmosul, o credință ce poate fi regăsită și în alte tradiții – medicina Ayurvedică și cea chineză. Grecii antici și următoarele generații vedeau boala ca un dezechilibru între umori: sânge, bila galbenă, neagră și flegma. Odată cu dezvoltarea științei despre corpul uman, localizarea bolii a devenit mult mai specifică. *Giovani Battista Morgagni* (1682-1771) a fost primul care a indicat locația bolii în organe. Teoria lui era în corespundere cu dezvoltarea anatomiei patologice, mai ales reflectată în descoperirile anatomice și fiziologice ale savanților medici *Andreas Vesalius* (1514-1564) și *William Harvey* (1578-1657). *Marie Francois Xavier Bichat* (1771-1802) localizează boala în țesuturi, iar *Rudolf Virchow* (1821-1902) a descoperit patologia celulelor. În zilele noastre, medicina a identificat localizarea DNA și cauza multor patologii. Deci, există o traiectorie reducționistă în istoria medicinei.

Relația dintre sănătate și boală

Boala și sănătatea sunt două condiții care pun o polaritate la dubii. În multe cazuri, boala este opusul sănătății. Dar sunt condiții cronice, specifice, unde sănătatea pare să fie congruentă cu prezența bolii. Oamenii se pot adapta la diferite afecțiuni în așa fel, încât unele persoane nu se consideră bolnave. Un alt aspect al relației sănătate-boală este posibilitatea de a defini sănătatea ca ideal. De exemplu, OMS definește sănătatea ca o stare de bine completă din punct de vedere fizic, mintal și social, dar nu prin absența bolii și neputinței. Dacă privim boala și sănătatea ca niște contrarii, atunci persoanele care nu sunt într-o stare de bine fizică, mentală și socială completă, probabil, vor fi considerate bolnave. Acest rezultat nedorit poate fi depășit dacă se va înțelege diferența dintre sănătate ca ideal și ca normă minimă.

Noțiunile de boală, sănătate, maladie, stare de bine, asociate cu noțiunile de stare de rău, integritate sunt foarte des discutate în literatura medicală. De exemplu, *Germund Hesslow* [7] susține că deosebirea dintre noțiunile de boală și sănătate este una "irelevantă" pentru practica medicală, din momentul în care o boală nu solicită atenție medicală.

Participanții în discuții se împart în două categorii: naturaliștii și normativiștii. Conform naturaliștilor, boala și sănătatea sunt niște con-

cepte descriptive, care pot fi folosite la definirea stării obiective și reale ale persoanei. Aceste concepte sunt strict neutre față de valorile sociale și personale. Reflectând asupra acestor valori, normativiștii folosesc deseori termenii de boală (illness) și bunăstare, pentru a defini starea subiectivă a persoanei. În biomedicină, se folosesc noțiunile naturaliste a bolii și sănătății, pe când practicienii umaniști folosesc noțiunile normativiste a stării de rău și de bine. Modelul biomedical este responsabil pentru predominarea în societatea industrializată de vest a conceptelor de boală și sănătate. Boala este privită ca o disfuncție sau o pierdere a unei părți din corp, pe când sănătatea se definește prin respectul pentru absența stării de boală. O persoană este considerată sănătoasă dacă în corpul ei nu este prezente nici o boală și nu este nevoie de tratament. Sănătatea, în acest caz, este lipsa stării de rău, care nu implică necesitatea intervenției medicului.

Boala poate fi examinată prin prisma a două concepții: ontologică și fiziologică. Conform concepției ontologice, boala este o entitate, ce există separat de persoană. În sens mai profund, boala este un agent infecțios care a invadat stăpânul sau corpul pacientului și a provocat direct condiția de boală. Conform teoriei germinale, boala, în special cea infecțioasă, este rezultatul pătrunderii în organism a unui microorganism, care este capabil să intre în sistemul imunologic al corpului și să dăuneze țesuturile și organele pacientului. Exemplu poate servi septicemia, care se datorează unei vibrio septic din organismul infectat. Desigur, descoperirea penicilinei și folosirea ei clinică a revoluționat medicina în 1941, iar pacienții infectați au fost tratați cu ajutorul antibioticelor. Tradițional, concepția fiziologică a bolii vine în contradicție cu concepția ontologică. Din punct de vedere fiziologic, boala, care este un concept abstract, nu trebuie să fie confundată cu un obiect concret. Conform concepției fiziologice, boala este devierea de la norma funcțională sau regularitatea generală. Baza teoriei fiziologice a bolii este noțiunea de normalitate, mai ales în termenii normalității statistice. În secolul trecut, Christopher Boorse propune noțiunea fiziologică a bolii. Inițial, el face o distincție între boală și boală (illness). Boala, conform lui Boorse, întrerupe funcțiile specifice ale membrilor unei specii și este un concept liber față de valori. Maladia implică oarecum valorile personale sau individuale și cele sociale sau culturale, din această cauză, boala este, în general, "nedorită" [2, p.61]. Cu alte cuvinte, boala este un con-

cept natural și, prin urmare, teoretic, pe când maladia este un concept normativ și, prin urmare, este practică.

Practicienii umaniști resping noțiunea abstractă a bolii și acceptă noțiunea concretă a maladiei (illness). De exemplu, Cassell indică două probleme față de concepțiile biomedicale ale bolii. Prima este faptul că practicienii biomedicali privesc fiecare boală ca rezultat al unei cauze singulare, unice. Deși bolile infecțioase sunt, de regulă, rezultatul acțiunii unui singur microorganism, mai multe boli, precum cancerul și cele de inimă, au mai multe cauze. Conform lui Cassell, maladia nu poate "fi înțeleasă complet în afara vieții personale și a cadrului social în care ea a apărut" [3, p.14]. De exemplu, răspândirea bruscă a cancerului de plămâni după Primul și cel de-al Doilea Război Mondial reflectă practica socială acceptată a generațiilor anterioare de a fuma. De asemenea, el contrazice concepția ontologică a bolii cu cea fiziologică și susține că nu există un sistem adecvat de a înțelege natura bolii.

Activitate practică: Reflectați și elaborați un eseu de max. 2000 cuvinte pe tema: Sănătatea – valoare eternă a umanității.

Natura bolii sau a sănătății, a maladiei sau a stării de bine depind de poziția metafizică atribuită de către medicii practicieni și, deseori, prin greșeală, de către pacienți. Dacă pacientul este un corp-mașină compus din mai multe părți, atunci boala este o entitate sau o condiție care rezultă din funcționarea părților corpului și care împiedică funcționarea eficientă a corpului-mașină. Sănătatea este absența unei funcționări rele, cu toate că, odată în an, corpul-mașină are nevoie de un control. Dacă pacientul este o persoană care luptă să găsească sens în această lume, atunci, pe lângă funcționarea biologică rea, pacientul trăiește efectele "răului" sau angoasa existențială asociată cu starea de "boală". Sănătatea implică mult mai mult decât absența relei funcționări a părții sau a corpului. Ea include în totalitate starea de bine a persoanei. Pacienții nu sunt simple corpuri-mașini, ci persoane cu griji și frică față de existența lor în lumea fizică, mentală și spirituală.

Test de autoevaluare:

1. Existența este _____.
2. Enumerați formele existenței: _____.

3. Atributele materiei sunt:
 - a) Mișcarea
 - b) Spațiul
 - c) Timpul
 - d) Câmpul
 - e) Cauzalitatea
 - f) Structuralitatea
 - g) Legitatea
4. Cum este interpretat omul în accepțiunea filosofico-științifică contemporană?
5. Care este postulatul principal al filosofiei antropologice referitoare la om?
6. Conștiința este _____.

7. Care sunt componentele structurale ale psihicului în formula lui S. Freud?
8. Care sunt cele trei laturi principale în definirea sănătății?
9. Cine este autorul teoriei mecanizării corpului uman? Alegeți varianta corectă:
 - a) John Locke
 - b) Eric Cassell
 - c) Rene Descartes
10. Câte modele de abordare a pacientului există în medicină?

Bibliografie

1. Bagdasar N., Bogdan V., Narly C. *Antologie filosofică. Filosofi străini*. Chișinău: Editura Uniunii Scriitorilor, 1996.
2. Boorse C. *On the distinction between disease and illness*. In: Philosophy and Public Affairs. 1975.
3. Cassell E.J. *The Nature of Suffering and the Goals of Medicine*. New-York: Oxford University Press. 1999.
4. Davis-Floyd R., John G. St. *From Doctor to Healer: The Transformative Journey*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1998.
5. Freud Sigmund. *Opere*. IV. Trad. dr. L. Gavriliu. București: Editura Științifică, 1996.
6. Heidegger M. *Ontologie. Hermeneutica facticității*. București: Humanitas, 2008
7. Hesslow G. *Do you need a concept of disease?* In: Theoretical medicine, 1993, 14:1-14.

8. Marcum James A. *An introductory Philosophy of Medicine: Humanizing Modern Medicine*. New York: Springer, 2008.
9. MacIntyre A. *Medicine aimed at the care of persons rather what?* In: *Changing values in Medicine*, Cassell, J. Siegler, M., eds. Frederick, MD: United Publication of America, 1979.
10. Tauber A. *Confessions of a Medicine Man: An Essay in Popular Philosophy*. Cambrige: MA MIT, 1999.
11. Zaner R. M. *The Concept of self: A phenomenological Inquiry Using Medicine as a Clue*. Athenes: Ohio University Press. 1981.
12. Шелер Макс. *Положение человека в космосе*. In: *Проблема человека в западной философии*. Москва: Прогресс, 1988.

III. GNOSEOLOGIE ȘI MEDICINĂ

1. Cunoașterea ca obiect al analizei filosofice
2. Subiectul și obiectul cunoașterii
3. Cunoașterea senzorială și rațională
4. Problema adevărului în filosofie și medicină. Stabilirea diagnozei
5. Gândirea medicală între obiectivitate și subiectivitate
6. Tipurile metodelor de cunoaștere

* * *

1. CUNOAȘTEREA CA OBIECT AL ANALIZEI FILOSOFICE

Cunoașterea este un proces social-istoric de activitate creatoare a omului care contribuie la formarea cunoștințelor. Cunoștințele nu există în mintea omului într-o formă înăscută, ci sunt acumulate treptat pe parcursul vieții și constituie un rezultat al cunoașterii. Cunoașterea are un caracter social. Numai prin prisma culturii putem obține cunoștințe despre realitate. Teoria cunoașterii (gnoseologia) s-a constituit împreună cu apariția filosofiei. Aceasta constituie cel de-al doilea aspect al problemei fundamentale a filosofiei care caută răspuns la întrebarea: lumea poate fi cunoscută sau nu?

Cunoașterea este un proces fiziologic, psihic, social de îmbogățire a omului cu noi cunoștințe. Acesta reprezintă activitatea subiectului (omului) care, cu ajutorul conștiinței sale, capătă cunoștințe referitor obiectului.

Cunoașterea are următoarele **forme**: cotidiană, preștiințifică, științifică, religioasă, artistică și se realizează la nivelurile empiric și teoretic.

Nivelurile cunoașterii. Realizarea procesului cunoașterii include două niveluri:

- I. Cunoașterea senzorială: 1) senzația; 2) percepția; 3) reprezentarea.
- II. Cunoașterea rațională: 1) noțiunea; 2) judecata; 3) raționamentul.

Principiile cunoașterii:

1. Obiectivității
2. Unității obiectivului și subiectivului
3. Activității creatoare a subiectului
4. Reflectării
5. Rolului determinant al practicii

2. SUBIECTUL ȘI OBIECTUL CUNOAȘTERII

Subiectul cunoașterii este întotdeauna omul, ca agent cunoscător (cel ce cunoaște), ce dispune de conștiință și de capacitatea unei activități concentrate spre un anumit scop, adică entitate rațională, care intenționează, declanșează și realizează cunoașterea.

Omul se manifestă ca o ființă socială, de aceea, procesul cunoașterii este mereu un proces social-individual. În afară de societate nu există omul, așa că în afara societății nu poate exista și obiectul cunoașterii.

Obiectul cunoașterii este acea parte a realității, component al acesteia, orice obiect, proces sau fenomen spre ce se îndreaptă cunoașterea (ceea ce e de cunoscut).

Obiectul cunoașterii, în sensul larg al cuvântului, poate fi toată realitatea obiectivă. Din această realitate, subiectul (omul) poate alege un lucru concret al cunoașterii (obiectul). Acest obiect pot fi: fenomenele naturii, societății, psihicului, domeniilor cunoașterii (medicină, biologie, fizică, istorie ș.a.). Omul poate fi concomitent obiect și subiect al cunoașterii.

În *procesul cunoașterii* sunt implicați factori precum: *scopul cunoașterii* – obținerea cunoștințelor și, respectiv, stabilirea adevărului; *relația cognitivă* – activitatea de cunoaștere între subiect și obiect, prin care se acumulează cunoștințele; *produsul sau rezultatul* cunoștințelor – ceea ce se obține în cadrul procesului și/sau finalul activității de cunoaștere.

3. CUNOAȘTEREA SENZORIALĂ ȘI RAȚIONALĂ

În istoria filosofiei s-au format două paradigme: empirismul și raționalismul, care se deosebesc în privința izvorului cunoștințelor și aprecierea efectivității formelor de cunoaștere respective. **Empirismul** este o doctrină în filosofie cu referire la domeniul cunoașterii, ce afirmă că experiența senzorială este singura sau principala sursă a cunoașterii.

Toate cunoștințele se bazează pe experiență sau se dobândesc prin intermediul experienței. Conținutul cunoștințelor se reduce direct la experiență sau reprezintă o descriere a acestei experiențe. Se distinge empirismul *materialist* și cel *idealist*. Empirismul materialist a fost reprezentat de *F. Bacon, Th. Hobbes, I. Locke*, materialismul francez din sec. XVIII și susține că sursa experienței senzoriale este lumea exterioară. Empirismul idealist (*G. Berkeley, D. Hume, E. Mach* ș. a.) este aproape de senzualism și opus raționalismului. Empirismul subvalua rolul abstracțiilor științifice, negând independența relativă a gândirii.

Raționalism – curent filosofic cu referință la problema cunoașterii, care recunoaște conștiința drept bază a cunoașterii și comportamentului uman. Prin urmare, adevărul poate fi aflat doar prin rațiune. Este contrar empirismului și senzualismului. Raționaliștii supraapreciază excesiv rolul conștiinței în cunoaștere, delimitând-o de experiența senzorială. Totodată, cunoașterea senzorială (empirică) (vezi: senzația, percepția, reprezentarea) ori se neagă, ori se privește ca imperfectă. Ei consideră că în rațiunea noastră există cunoștințe care nu pot fi deduse din experiență. Numai rațiunea poate da cunoștințe veridice. Unii raționaliști au înaintat concepția despre “ideile înnăscute” (*R. Descartes, G. W. Leibnitz*), ori învățătura despre “a priori” și “aposteriori” (în lat. “din ceea ce se află înainte; “din ceea ce vine după”) (*I. Kant*). Raționalismul se manifestă în diverse domenii ale cunoașterii. Reprezentanți ai raționalismului au fost *R. Descartes, G. W. Leibnitz, B. Spinoza, I. Kant, L. G. Fichte, F. W. Schelling, G. W. Fr. Hegel*.

Toate varietățile și nivelurile conștiinței și a cunoașterii științifice prezintă în sine forme și niveluri ce interconexionează reciproc, ca un proces complex și contradictoriu, proces de interacțiune dintre cunoașterea senzorială și cea rațională, dintre activitatea intelectuală și cea practică. În procesul cunoașterii are loc interacțiunea dialectică dintre două trepte – treapta senzorială (senzația, percepția și reprezentarea) și rațională (noțiunea, judecata și raționamentul).

Treapta senzorială este o cunoaștere nemijlocită, concret-imaginativă, superficială, oferă informația primară despre fenomen. Ea este punctul de pornire al cunoașterii și reprezintă interacțiunea nemijlocită a subiectului cu realitatea obiectivă. Gândirea este imposibilă fără interacțiunea cu organele de simț.

Senzația este reflectarea unor laturi și însușiri ale obiectelor, este efectul acțiunii obiectelor asupra organelor de simț. Senzația este imagi-

nea subiectivă a lumii obiective, rezultatul interacțiunii subiectului și obiectului și, deci, conține ceva de la subiect (forma reproducerii lumii obiective) și ceva de la obiect (conținutul senzației). Din aceste considerente nu-i corect de a absolutiza, contrapune aceste aspecte. *H. L. F. Helmholtz*, autorul „teoriei simbolurilor”, consideră că imaginea nu reflectă realitatea obiectivă, ci este un semn convențional, simbol. Însă imaginea și semnul nu pot fi confundate, ele sunt lucruri diferite. Imaginea este copia obiectului, ea coincide cu obiectul reflectat. Semnul este reproducerea convențională a realității, structura și conținutul semnului nu coincide cu obiectul. Semnul (simbolul) este un fenomen socio-cultural și elementul său principal este semnificația (informația pe care o poartă). Asemănătoare este și concepția lui *I. Muller* despre energia specifică a organelor de simț, conform căreia, omul percepe nu fenomenele lumii obiective, ci doar schimbările în organele de simț, energia lor specifică. Când vorbim despre conținutul obiectiv al imaginilor senzoriale, avem în vedere nu doar faptul că ele sunt provocate de lumea obiectivă, dar și existența unui raport de corespondență între obiectul perceput și conținutul imaginii perceptive.

Percepția este o reflectare senzorială (o formă a ei), care constă în reproducerea obiectului în întregime, este o imagine integrală a obiectului. Dacă senzația este reflectarea unei laturi, însușiri a obiectului, percepția este reflectarea obiectului în întregime. În activitatea sa, omul are de a face mai des cu percepții, decât cu senzații, noi reflectăm obiectele ca integrale și doar atunci când ne fixăm atenția observăm anumite însușiri și trăsături specifice.

Reprezentarea este a treia formă a reflectării senzoriale și constă în reproducerea imaginilor care au avut loc în trecut, reproducerea obiectelor și fenomenelor care au acționat asupra noastră cândva, dar în momentul respectiv nu acționează asupra organelor de simț. Reprezentarea are un caracter concret-imaginativ.

Treapta rațională este o formă calitativ specifică de reflectare a realității și mai puternică decât treapta senzorială, este o cunoaștere mijlocită (în baza unor cunoștințe putem obține cunoștințe noi), ne dă cunoștințe generale și abstracte, în formă de noțiuni și legități, ne redă esența obiectelor și fenomenelor. Ea are un caracter conceptual, neimaginativ. Cunoașterea rațională este legată de gândirea abstractă și limbajul (sisteme de semne și construcții logice, care permit existența gândirii abstracte). Cunoașterea rațională este activitatea cognitivă care poate

funcționa și atunci când obiectul cunoașterii nu este implicat nemijlocit în relațiile subiect-obiect. Formele cunoașterii raționale sunt noțiunea, judecata și raționamentul.

Noțiunea este expresia lucrurilor în gândire, reflectarea lor în mod generalizat și abstract, când ne abatem de la trăsăturile lor neesențiale și secundare. Noțiunile se fixează în forme lingvistice și constituie sensul expresiilor respective ale limbii. Noțiunea leagă cuvintele de anumite obiecte, ceea ce face posibilă stabilirea unei semnificații precise a cuvintelor și operează cu ele în procesul gândirii. Fiecare știință are noțiunile sale în care se concentrează cunoștințele acumulate. Cele mai generale noțiuni se numesc categorii.

Judecata este un gând exprimat în formă de propoziție, în care se afirmă ori se neagă ceva despre obiecte. Ea poate fi simplă și compusă. Funcția gnoseologică a judecății constă în determinarea raportului dintre subiectul cunoscător și obiect. Prin intermediul judecății, se formează o relație de apreciere a realității, o apreciere prin compararea noțiunilor. Prin judecată se unesc cunoștințele cu aprecierea lor, apar noi cunoștințe în baza altor cunoștințe.

Raționamentul este o formă a gândirii care presupune că din una sau câteva judecăți, numite premise, se deduce o judecată nouă, care rezultă în mod logic din premise. Raționamentul este forma gândirii în care se realizează cunoașterea lumii obiective la nivelul treptei abstracte.

În cunoaștere, senzorialul și raționalul sunt strâns legate unul cu altul, interacționează. Specificul lor constă în faptul că senzațiile noastre au un caracter conștient (noi nu doar vedem, dar și înțelegem), iar discursurile logice se bazează întotdeauna pe experiență. Baza unității senzorialului și raționalului este practica socială. Practica unește omul cu realitatea prin experiența senzorială, individul în practică corelează ideile și gândurile sale cu lucrurile contemplate senzorial. Astăzi, procesul cunoașterii trebuie de privit nu doar ca o interacțiune dintre două trepte, senzorială și rațională, dar și ca o implicare a altor componente, cum ar fi mediul informațional, care joacă un rol decisiv în procesul cunoașterii.

Cunoașterea senzorială și rațională este importantă în activitatea medicului atât la nivelul examinării pacientului (este foarte necesar de a vedea și recunoaște simptomele), cât și în procesul formulării diagnozei. Ultima prezintă un șir de judecăți și raționamente, iar medicul trebuie să respecte anumite principii și reguli, pentru a evita greșelile posibile.

4. PROBLEMA ADEVĂRULUI ÎN FILOSOFIE ȘI MEDICINĂ. STABILIREA DIAGNOZEI

Problema adevărului își are originile încă din antichitate. Pe parcursul istoriei, s-au conturat trei orientări fundamentale: 1) adevărul este însușirea exclusivă și nemijlocită a obiectului cunoașterii; 2) adevărul este proprietatea exclusivă a subiectului cunoscător, a conștiinței fiecărui om; 3) adevărul este atributul exclusiv al cunoștinței, ce rezultă din interacțiunea dintre obiectul și subiectul cunoașterii.

Exercițiu practic

Comentați expresia:

Lucrurile sunt adevărate sau false, potrivit cu aspectul sub care sunt privite. (Pascal)

Adevărul are următoarele caracteristici:

Are un **caracter procesual**, adică este în continuă devenire. Caracterul procesual al adevărului rezultă din caracterul contradictoriu al cunoașterii. Caracterul contradictoriu al cunoașterii se manifestă, pe de o parte, în tendința subiectului de a cunoaște în mod complex și definitiv totul și, pe altă parte, în imposibilitatea realizării în fapt a acestei tendințe, datorită infinității obiectului cunoașterii și posibilității limitate de cunoaștere într-o anumită epocă. Contradicția se rezolvă parțial doar în epoca respectivă și, parțial, în generații. În epoca dată, cunoașterea umană este relativă.

Prin **adevărul absolut** se înțelege adevărul obiectiv în forma sa deplină, desăvârșită. La el se poate ajunge printr-o posibilă rezolvare completă a contradicției fundamentale a cunoașterii. El nu este o realitate actuală, ci o limită ideală a progresului nesfârșit al cunoașterii.

Cunoașterea lumii obiective are un caracter infinit, deoarece se transformă permanent, se acumulează noi cunoștințe. În acest sens, cunoștințele științifice dintr-o anumită perioadă sau etapă istorică nu pot fi depline, absolut concrete, precise. De aceea, la fiecare etapă, ne confruntăm cu un adevăr relativ. Acest adevăr conține cunoștințe veridice, dar incomplete, adică nu reflectă realitatea pe deplin. **Adevărul relativ** – acel adevăr obiectiv în conținutul său care este parțial limitat, incomplet, susceptibil de perfecționare, aprofundare și completare ulterioară. La el ajungem prin rezolvarea parțială a contradicției fundamentale a cunoașterii.

Prin **adevăr obiectiv** înțelegem existența în cunoștințele noastre a unui conținut care nu depinde de subiectul cunoașterii. Adevărul obiectiv, prin conținutul său, este independent de subiect. El este adecvat prin conținut, corespunde obiectului. Adevărul poartă întotdeauna amprenta structurii mentale a subiectului cunoscător, existând numai într-o modalitate de exprimare proprie, specifică subiectului cunoscător individual. În formă, adevărul este subiectiv.

Prin **adevăr obiectiv** înțelegem existența în cunoștințele noastre a unui conținut care nu depinde de subiectul cunoașterii. Adevărul obiectiv, prin conținutul său, este independent de subiect. El este adecvat prin conținut, corespunde obiectului. Adevărul poartă întotdeauna amprenta structurii mentale a subiectului cunoscător, existând numai într-o modalitate de exprimare proprie, specifică subiectului cunoscător individual. În formă, adevărul este subiectiv.

Altfel spus, noțiunea de **adevăr obiectiv** se referă la faptul reflec-tării adecvate a obiectului de către subiectul ce cunoaște, iar **adevăr subiectiv** este atunci când acesta nu există alături de om și umanitate, însă cunoștințele care alcătuiesc adevărul se fixează în diverse forme ale cunoașterii senzoriale și raționale.

Exercițiu practic

Comentați expresiile:

Nu trebuie niciodată să ne predăm fără rezervă adevărilor epocii în care trăim. (M. Maeterlinck)

Adevărul își schimbă adesea haina, însă sub hainele sale noi el rămâne același. (W. Durant)

Stabilirea diagnozei drept formă specifică a cunoașterii

Cunoașterea științifică presupune descoperirea unui nou fapt ori a unui nou mod de explicare a fenomenelor. **Diagnosticarea** sau **stabilirea diagnozei** constituie o acțiune specifică de cunoaștere, care în medicină constă în identificarea unei afecțiuni sau disfuncții în baza unor sume de date – anamnezei, ale examenului primar, de laborator, clinice și paraclinice.

Diagnoza este o concluzie medicală despre esența maladiei și starea suferindului, exprimată în termenii științei medicale contemporane.

Într-o formă mai desfășurată, **diagnoza** se mai definește ca o concluzie despre esența și manifestarea individuală a unei afecțiuni ori a

unei stări a suferindului, formulată în limba științei medicale contemporane și a unui nomenclator recunoscut de maladii.

Cu alte cuvinte, **diagnoza**, inclusiv cea medicală, reprezintă o recunoaștere a unui adevăr prestabilit. Respectiva recunoaștere este o identificare a afecțiunii în baza datelor clinice și de laborator.

Stabilirea diagnozei constituie un proces destul de complex în câteva trepte. Inițial, în sistemul de noțiuni ale diagnosticii se aplică cele de „simptom” și „sindrom”. Simptomele sunt semnele depistate pentru stabilirea diagnozei. Acestea pot fi obiective și subiective. Sindroamele formează un ansamblu de simptome grupate printr-o patogeneză comună.

Diagnosticarea medicală (ca recunoaștere a bolii) este un proces de desemnare a bolii în baza cunoașterii simptomelor și trăsăturilor ei. Diagnoza este constatarea unității nozologice (anumită formă a procesului patologic) și diferențierea ei de alte unități nozologice. Diagnosticarea este un raționament care se bazează pe anumite legi ale logicii formale (legea identității, contradicției, terțului exclus și rațiunii suficiente). Aceste legi ale logicii sunt obligatorii și caracteristice pentru toate operațiile de gândire, au un caracter normativ. De aceea, calitatea diagnosticării depinde nu doar de modul în care medicul examinează bolnavul, dar și de capacitatea medicilor de a gândi logic.

Diagnostică reprezintă un compartiment al medicinei ce studiază semnele afecțiunii, metodele și principiile cu ajutorul cărora se stabilește diagnoza; de asemenea, marchează o varietate corespunzătoare a activității medicale de cunoaștere.

Diagnostică include trei compartimente:

- știința despre metodele cercetării;
- interpretarea semnelor (semiologia);
- identificarea semnelor afecțiunii și sinteza lor rațională.

Diagnosticarea medicală, fiind o varietate specifică a cunoașterii, are totuși trăsături comune cu procesul **cunoașterii științifice**:

- medicul este subiectul, iar boala – obiectul cunoașterii;
- scopul comun este stabilirea adevărului;
- diagnoza se bazează pe date științifice și se exprimă în termeni comuni;
- diagnoza se stabilește pe date;
- diagnoza se bazează pe legile gândirii;
- diagnoza utilizează toate formele logice, cercetările științifice (empirice și teoretice).

Particularitățile diagnozei medicale se realizează în două aspecte: *primul* reprezintă specificul procesului stabilirii diagnozei; *al doilea* rezidă în specificul activității medicale. În primul caz, adevărul se cunoaște prin recunoaștere, prin identificare. În cel de al doilea, medicul, concomitent cu acțiunile sale „pur medicale”, trebuie să poată stabili calificativele psihologice, morale, uneori juridice, pacientului ca personalitate în cazul interpretării anamnezei. Iar problema oportunității experimentului trebuie să fie rezolvată ținând cont de gradul riscului.

Exercițiu practic

Comentați expresia:

Valoarea unui adevăr atârnă de timp și de loc; însă mai presus de toate valoarea lui este în raport cu calitatea morală și intelectuală a celui care-l spune. (Th. Simenschy)

Analiza gnoseologică ale etapelor stabilirii diagnozei:

Prima etapă – evidențierea simptomelor;

A doua etapă – configurarea sindroamelor;

A treia etapă – stabilirea diagnozei clinice propriu-zise.

Metodele cunoașterii științifice aplicate în diagnoza clinică:

I. Metodele cunoașterii empirice: observarea, controlul, palpația, percuția, auscultarea, măsurarea, experimentul ș.a.

II. Metodele cunoașterii logice: judecata, inducția, deducția, analiza, sinteza, generalizarea, abstractizarea, analogia, ipoteza ș.a.

III. Metodele cunoașterii neformalizate.

În condițiile informatizării sferei medicale, are loc automatizarea proceselor de diagnosticare și tratament, formarea modelelor informaționale a bolilor și diferitor sisteme de experți. Folosirea computerelor în medicină are o perspectivă promițătoare, deoarece mașina apriori are un șir de priorități față de om. Odată cu aceasta, informatizarea medicinei duce la consecințe atât pozitive, cât și negative.

În rezultatul procesului de informatizare a medicinei, sporește calitatea diagnosticării, se diminuează sau chiar se exclude unilateralitatea și subiectivismul. Totuși, computerizarea poate să ducă și la standardizare, dezumanizare. Numai în contact direct, manual tabloul clinic al bolii poate căpăta o formă clasică, în realitate, boala are o mulțime de particularități pe care computerul nu poate să le evidențieze. Informatizarea medicinei contribuie la creșterea competenței și profesionalismu-

lui medicilor, duce la sporirea cotei muncii creatoare. Totuși, activitatea de bază de argumentare și diferențiere a diagnozei trebuie să o realizeze personal medicul, nu dispozitivele tehnice. Computerizarea și informatizarea sferei medicale nu poate înlocui complet metodele clasice de diagnosticare, medicul trebuie să posede atât metodele clasice, cât și metodele noi de diagnosticare și tratament. Pentru asta se cere o pregătire profesională mai amplă a medicilor.

Practica și rolul ei în cunoaștere. Specificul practicii medicale contemporane

Procesul cunoașterii și cel al practicii sunt dialectic legate între ele și dependente reciproc. Practica este activitatea îndreptată către satisfacerea necesităților vitale, spirituale și materiale ale individului și depinde de nivelul cunoașterii.

Practica constituie unul dintre principiile teoriei cunoașterii, având un rol determinant pe parcursul întregului proces de aflare a adevărului. Practica este concepută ca o modalitate universală de existență a societății. Ea include în sine diferite **forme**: 1) economică; 2) social-politică; 3) activitatea în sfera materială și culturală; 4) materială în limitele cercetării științifice; 5) de producție; 6) de cunoaștere și educațională; 7) transformatoare; 8) contradicții sociale; 9) de producție.

Practica realizează următoarele **funcții**:

- este un *criteriu de verificare a adevărului*;
- determină motivul inițierii procesului de cunoaștere și scopul acestui proces;
- constituie baza dezvoltării și forța motrice a proceselor teoretico-gnoseologice.

5. GÂNDIREA MEDICALĂ, ÎNTRE OBIECTIVITATE ȘI SUBIECTIVITATE

Filosofia s-a orientat îndelung asupra fenomenului cunoașterii omenești, obișnuind să pună întrebări despre lucruri pe care multe domenii de activitate (inclusiv și medicina) le iau pur și simplu ca atare. Disciplina filosofică gnoseologia se preocupă de natura cunoașterii, inclusiv sursele sale, de achiziție și justificare, de reflectarea realității obiective și subiective în conștiința oamenilor, de studierea naturii și limitelor cunoașterii omenești, raportul dintre gândire și existență.

Cunoașterea în filosofie a fost înțeleasă în doua moduri: fie ca un progres realizat în interiorul nostru (concepție aparținând lui Platon), fie ca o creștere a puterii noastre asupra lumii înconjurătoare (concepție dezvoltată de *Fr. Bacon* și, mai târziu, de *A. Comte*). Relația gnoseologică dintre obiectivitate și subiectivitate a fost și este frecvent considerată problemă importantă pentru filosofie, dar o serie de alte aspecte ce țin de obiectul cunoașterii, subiectul cunoașterii și de valoarea cunoașterii fac parte din problematica gnoseologică și apar încă de la filosofi antici ca *Socrate, Platon, Aristotel, Democrit (Teoria cunoașterii științifice, 1982, p. 33-34)*.

Obiectivitatea caracterizează o relație conceptuală calificantă de modalitate existențială, a realității reprezentate în subiect.

Obiectivitatea privește mecanismele generante de realitate și tratarea obiectului cumva diferențiat de individ, ca diferit de o entitate obiect, independența de subiect ca realitate obiectivă, existența în afara subiectului, în afara corpului său fizic, dar și în afara corpului său spiritual.

Exterioritatea fizică a obiectelor este relativ ușor de conceptualizat, exterioritatea spirituală, informațională, definește existența unui obiect autonom de orice proces mental prin care sunt reprezentate cumva obiectele.

Orice obiect, din punct de vedere filosofic, trebuie înțeles ca o *existență duală*, ca obiect în subiect, obiect construit modal de simțurile și mintea individului și ca obiect independent modal de subiect, ca sursă de mesaj care furnizează omului informația de modalitate, dar care obiect este diferit de toate mesajele de modalitate pe care le difuzează și care sunt percepute și interpretate ca forme sau evenimente.

Tratarea tehnică a obiectivității filosofice, metafizice, este dificilă și cere concepte și analize specializate, puțin familiare majorității.

Este necesar să spunem că, în istoria evoluției cunoașterii, omul a distins două variante ale realității și anume: o realitate autonomă de toți oamenii și o alta dependentă de omul care o modalizează mental. Prima realitate a fost numită *realitate obiectivă*, sau lume autonomă, realitate în afara individului, iar cea de a doua – *realitate subiectivă*, extrasă de mintea subiectului din mesajul fenomenal difuzat de realitatea obiectivă și procese care se presupunea că *există* necondiționată modal de mintea subiectului.

Dar unii filosofi au început să nege realitatea obiectivă, afirmând că există numai realitatea mentală, realitate subiectivă, creată de minte, iar lumea obiectivă este o himeră, este o invenție imposibil de demonstrat, o realitate concepută de minte, dar plasată în contradictoriu, în afara minții.

Subiectivismul este teoria care spune că percepția (sau conștiința) este realitatea și că nu există un adevăr fundamental conform căruia realitatea există independent de percepție. Cu toate acestea, subiectivismul nu susține că "totul este iluzie" sau că "nu există nici un fel de lucru care să fie real", numai că natura realității depinde de conștiința individului. Într-o formă extremă, acesta poate susține că natura și existența fiecărui obiect depinde doar de conștientizarea subiectivă a acestuia de către cineva.

Subiectivismul își are baza filosofică în scrierile lui *Rene Descartes* ("Cogito ergo sum" - „cuget deci exist”), iar empirismul și idealismul lui *George Berkeley* este o formă mai extremă a acestuia.

Acesta este similar cu doctrina solipsismului și este legat într-un fel de relativismul metafizic. În antiteză cu subiectivismul este obiectivismul, care susține că realitatea există cu totul independent de minte. Un alt concept înrudit cu subiectivismul este cel al panpsihismului, care consideră că toate părțile materiei implică mintea, că totul este conștient și că există, fie mai multe minți separate, fie o singură minte care unește tot ceea ce este.

Tipuri de subiectivism

Subiectivismul metafizic (așa cum este descris mai sus) este ideea că nu există un adevăr fundamental, conform căruia, realitatea există independent de percepție.

Subiectivismul etic (sau subiectivismul moral) este credința metaetică, conform căreia, propozițiile etice se reduc, de fapt, la declarații cu privire la atitudinile și/sau convențiile persoanelor individuale sau că orice propoziție etică implică o atitudine deținută de cineva. Prin urmare, este o formă a relativismului moral în care adevărul afirmațiilor morale se referă la atitudinile indivizilor. Poziția opusă este cea a obiectivismului moral sau a extremului absolutism moral.

În activitatea medicală, principala formă de cunoaștere este diagnosticarea. Stabilirea diagnozei este un proces de cunoaștere complicat, esența căruia este reflectarea legităților obiectiv-existente în conștiința

medicului. Veridicitatea diagnozei depinde de coincidența concluziilor medicului cu procesul patologic însuși, dacă ele nu coincid – aceasta-i greșală medicală. Dacă diagnoza este adevărată, atunci apare întrebarea: ce fel de adevăr este diagnoza medicală? Trebuie să recunoaștem, că în concluziile medicului există și adevăr absolut (constatarea anumitor fapte, datele de la autopsie și din laborator) și un adevăr relativ (forma bolii, specificul procesului patologic ș.a.).

Orice activitate umană, inclusiv activitatea medicală, are câteva aspecte comune. Ea este o activitate orientată spre transformarea realității, obiectului (aspectul praxiologic), ea presupune producerea cunoștințelor (aspectul gnoseologic) și atitudinii apreciative a subiectului către obiect (aspectul axiologic). Activitatea medicală apare odată cu formarea societății. Ea reiese din necesitatea obiectivă a oamenilor de păstra și reproduce existența lor corporală. Activitatea societății în privința ocrotirii sănătății membrilor săi, în lupta cu bolile ca orice activitate materială, obiectual-practică era atât mai efektivă, cu cât mai dezvoltat era componentul ei spiritual-teoretic. Cu alte cuvinte, activitatea medicală presupune două componente principale: obiectual-practic și spiritual-teoretic. În conștiința obișnuită, deseori apare discuția în privința medicinei – este ea oare meserie, artă ori teorie, știință? Având aceste două componente, activitatea medicală (medicina) este și meserie, și artă, și teorie, și știință.

În procesul dezvoltării medicinei, aceste două componente au diferite semnificații. Inițial, în comuna primitivă, medicina exista îndeosebi ca activitate obiectual-practică, ca activitate materială, iar componentul spiritual-teoretic era neînsemnat. Această activitate (obiectual-practică) este cunoscută ca medicina populară, care presupunea inexistența diviziunii muncii. Medicina populară avea un caracter general, cu ea se ocupau practic toți membrii societății, avea un caracter empiric și se manifesta ca autoajutor și ajutor reciproc. În comuna primitivă, medicina nu exista ca profesie, ea apare mai târziu, odată diviziunea muncii, cu separarea muncii intelectuale de cea fizică, când anumiți oameni încep a se specializa în această activitate. Cu acumularea cunoștințelor ca rezultat al generalizării practice și mai ales în depășirea generalizărilor empirice, medicina devine știință, unde componentul spiritual-teoretic joacă rolul decisiv.

Din activitate populară, medicina devine activitate profesională, ca rezultat al procesului sociocultural. Știința medicală era necesară pentru fundamentarea și argumentarea activității medicale practice. Dezvoltarea medicinei pe tot parcursul ei istoric era determinată de două factori

interni, științifici și sociali. Trebuie de menționat că factorii sociali jucau un rol determinant. Necesitatea ocrotirii sănătății și lupta cu bolile, ca cerință socială, acționau nemijlocit asupra activității medicilor. De aceea, medicina, încă din antichitate, se află în strânsă legătură și colaborare cu filosofia. Și medicina, și filosofia au unul și același obiect – omul cu problemele sale. În medicină, spre deosebire de alte tipuri de activitate, pe primul plan se situează umanismul. Pentru rezolvarea problemelor medicale, era nevoie de a depăși activitatea îngustă medicală și de a privi omul cu bolile și suferințele sale de pe poziții mai largi, sociale, de aceea, se cere o atitudine și pregătire metodologică, filosofică.

Specificul activității medicale constă în aceea că medicul are de a face cu informația despre pacient, care este “codificată” în diferite simptome și sindroame și trebuie descifrată și interpretată. Obiectul medicinei (omul, sănătatea și boala) este foarte complicat. În activitatea vitală normală și patologică a omului, se manifestă și subordonează toate formele de mișcare a materiei, unitatea aspectului biologic și social, de aceea, rezolvarea problemelor medico-biologice, sanitar-igienice și clinice este imposibilă fără o metodologie filosofică.

Activitatea medicală are un caracter contradictoriu, complex, în care se intercalează factorul obiectiv și subiectiv, conștient și spontan, necesar și întâmplător. Bolnavul este și obiect, și subiect al medicinei. În procesul activității sale, medicul percepe în mod subiectiv starea obiectivă a bolnavului, iar în senzațiile subiective ale pacientului se reflectă schimbările obiective ale organismului, care, în unele situații, nu pot fi descoperite cu ajutorul aparatelor, dar care trebuie să fie evidențiate de către medic. În același timp, metodele de examinare a organismului uman sunt într-o măsură oarecare subiective, deoarece rezultatul lor depinde de experiența și calificarea medicului, de atitudinea lui față de profesia sa.

Specificul activității medicale constă în unitatea abordării științifice și valorice în studierea omului. O trăsătură distinctivă importantă a cunoștințelor medicale este orientarea lor axiologică. Omul cu sănătatea lui este valoarea supremă și aceasta determină caracterul relațiilor subiect-obiect în medicină.

După conținut, activitatea medicală este o organizare integrală cu anumite elemente structurale. Principalul component al activității medicale este sistemul de cunoștințe profesionale, care determină nemijlocit calitatea diagnosticării și tratamentului, realizarea acțiunilor profilactice.

Medicul trebuie să posede, de asemenea, o poziție conceptuală referitor la obiectul și activitatea sa. Al treilea component al activității medicale este orientarea social-psihologică și valorică a medicului, care este identică după conținut cu motivarea morală (o anumită atitudine față de datoria sa profesională și socială).

Cunoașterea științifică presupune descoperirea unui nou fapt ori a unui nou mod de explicare a fenomenelor. Diagnosticarea medicală nu este descoperirea a ceva nou, ci este recunoașterea fenomenului dat (procesului patologic concret) la un anumit individ. Medicul, în procesul diagnosticării, merge de la noțiuni generale cunoscute (diferite boli ca unități nozologice) la ceva necunoscut singular (boala persoanei).

Crearea sistemelor de experți ne dă posibilitatea de a folosi cât mai larg cunoștințele și experiența celor mai mari specialiști (care au format aceste sisteme de experți). Și totuși, sistemele de experți sunt limitate de nivelul de cunoștințe și calificare a specialistului respectiv, ne dau niște concluzii probabile despre mai multe boli posibile. De aceea, lucrul principal de argumentare și diferențiere a diagnozei trebuie să-l facă personal medicul (și nu mașina). Computerizarea și informatizarea sferei medicale nu poate înlocui complet metodele clasice de diagnosticare, medicul trebuie să posede atât metodele clasice, cât și metodele noi de diagnosticare și tratament. Pentru asta se cere o pregătire profesională mai amplă a medicilor, care presupune și o cultură filosofică, o pregătire logico-metodologică.

Cauzele greșelilor pot fi obiective (30-40%) și subiective (70-80%). La cauzele obiective ale greșelilor în diagnosticare se referă datele incomplete ale științei medicale despre unele procese patologice, elaborarea insuficientă sau lipsa metodelor urgente și nemijlocite de investigare a unor sisteme și organe, dificultățile și complexitatea obiectului cunoașterii, condițiile și mijloacele cunoașterii, nivelul dezvoltării științei și tehnicii. La principalele cauze obiective trebuie să se ia în calcul și inconstanța unor postulate și principii ale medicinei teoretice și practice ce duc la schimbarea concepțiilor despre etiologie, patogeneză și tratament. Cauzele și condițiile obiective nu generează în mod fatal greșeli în diagnosticare. Ele creează doar posibilități. Se realizează greșelile în activitatea subiectului cunoașterii. Cu alte cuvinte, cauzele greșelilor se găsesc nu atât în complexitatea și inepuizabilitatea obiectului cunoașterii, cât în caracterul contradictoriu și complex al procesului cunoașterii, în limitarea și unilateralitatea cunoașterii la fiecare etapă.

Printre cauzele subiective ale greșelilor medicale, cele mai numeroase sunt greșelile condiționate de experiența insuficientă a medicului. Deci, ele nu pot fi calificate ca grosolănie sau incultură. La acestea se referă și neatenția, examinarea superficială, pripită, incompletă a bolnavului. Tot la cauzele subiective se referă și gândirea lipsită de pedantism justificat, dezordonată și fără un scop bine determinat, nerespectarea legilor ei logice. Însă cea mai considerabilă parte a greșelilor are loc din cauza lipsei de cunoștințe a medicilor (pregătirea teoretică insuficientă, necunoașterea realizărilor medicinei clinice contemporane).

Nu trebuie exclusă nici specializarea îngustă a medicilor, care limitează cercul de cunoștințe și nu contribuie la conceperea integrală a bolii. La greșeli duc subestimarea anamnezei, fetișizarea investigațiilor instrumentale și de laborator, supraaprecierea posibilităților de diagnosticare de către unii medici, lipsa succesivității convenite în activitatea diferitor instituții medicale. Indicele necoincidenței diagnozelor la internare și externare din spital, conform unor autori, constituie de la 10% până la 25%. Circa 20% dintre bolnavii din staționar sunt examinați incomplet, iar 6% – cu întârziere. Indicele neconcordanței, clinic și pe secții, în spitalele de tip mixt este în jur de 10%.

Din greșelile tratamentului medicamentos fac parte folosirea medicamentelor în doze incorecte (atât maxime, cât și minime), folosirea compozițiilor incompatibile, ignoranța reacțiilor tangențiale posibile.

În activitatea practică, deseori, greșelile medicale se confundă cu nepăsarea sau neglijența. Una și aceeași acțiune a medicului cu consecințe egale poate fi calificată în diferite moduri, în funcție de motive și condiții concrete. De pildă, dacă medicul a efectuat perforația uterului cu modificări patologice în timpul operației de chiuretaj, executând această intervenție în condițiile spitalului, conform indicațiilor și după examinarea minuțioasă a bolnavei, atunci acțiunea nominalizată poate fi considerată greșeală tehnică sau accident. Dar dacă el a făcut tot aceeași și în aceleași condiții, însă fără examinarea detaliată a pacientei, atunci perforația uterului poate fi apreciată ca neglijență, abatere de la normele de serviciu. În fine, dacă perforația a avut loc la efectuarea operației intenționat, fără indicații și în afara spitalului, atunci avem de a face cu o crimă.

Nepăsarea sau neglijența sunt cele mai frecvente aprecieri ale acțiunilor incorecte ale medicilor. De cele mai multe ori, neglijența se califică drept greșeală, ceea ce nu vorbește de o justete. Administrarea unui preparat în locul altuia sau într-o doză incorectă constituie negli-

jență. Dacă medicul în activitatea sa profesională, direct sau indirect, încalcă legea, atunci avem de a face cu o infracțiune.

Prevenirea greșelilor medicale pornește de la cauzele și izvoarele lor. Întâi de toate însă, este necesară o perfecționare sistematică și permanentă a calificării medicilor, important este, de asemenea, analizarea greșelilor la conferințele anatomio-patologice ale medicilor. O semnificație majoră o are pregătirea și instruirea specialistului multilateral dezvoltat, ce presupune cunoștințe din filosofie, bioetică, cu o mentalitate clinică creatoare, capabilă să folosească rațional toate posibilitățile de dezvoltare a medicinei.

6. TIPURILE METODELOR DE CUNOAȘTERE

Procesul cunoașterii științifice se deosebește de cunoașterea obișnuită prin faptul că reprezintă o activitate specifică, ce presupune o anumită organizare, mijloace, metode și metodologii. Cunoașterea științifică este preocupată de constatarea, acumularea și generalizarea faptelor științifice. **Faptul științific** reprezintă un element al realității obiective inclus în activitatea omului, în atenția și gândirea subiectului, în sistemul de cunoștințe. Faptul științific este aceeași realitate obiectivă perfectată cu ajutorul metodelor științifice. Acesta nu reprezintă realitatea propriu-zisă, ci anumite cunoștințe despre ea, este rezultatul prelucrării raționale a materialului cunoașterii și expunerii lui în limbaj. Faptul științific este imaginea subiectivă a realității obiective.

Cunoașterea științifică are drept obiectiv nu doar constatarea faptelor, dar și evidențierea cauzelor și legităților obiectelor și fenomenelor. Cunoașterea științifică se bazează pe o măsurare foarte precisă, pe demonstrativitate și verificabilitate în practică, pe capacitatea de a prognoza dezvoltarea ulterioară. Ea este o formă de cunoaștere ce se ghidează de anumite principii și metode gnoseologice.

Metoda științifică este modul de cercetare și transformare a realității obiective, este totalitatea de mijloace și procedee de asimilare teoretică și practică a realității, o anumită ordine de formulare a cunoștințelor și utilizarea acestora pentru transformarea realității, pentru obținerea cunoștințelor.

Conform modalității de aplicare, **metodele** pot fi clasificate în: 1) *metode concret-științifice*, utilizate într-un domeniu concret al științei; 2) *metode general-științifice*, aplicate în mai multe domenii ale științei.

inței; 3) *metode universale, filosofice*, care se folosesc în toate științele și se bazează pe legitățile universale ale realității. Metodele general-științifice includ: metoda informațională, cibernetică, sistemică, analogia, analiza și sinteza, inducția și deducția etc. Nivelurile cunoașterii implică metode ale cunoașterii empirice (observația, comparația, măsurarea, experimentul) și teoretice (abstractizarea, idealizarea, formalizarea, concret și abstract, istoric și logic, ascensiunea de la abstract la concret). **Cunoașterea empirică** este etapa inițială a cunoașterii, este legată cu contemplarea vie și experiența individuală a subiectului (omului). Ea reflectă realitatea la nivelul fenomenului și are ca reper activitatea cotidiană a omului. **Cunoașterea teoretică** include esența și legitățile interne ale fenomenelor și aplică metode speciale.

Metodologia este totalitatea principiilor și metodelor de cercetare, ce se folosesc într-o știință, de asemenea, teoria filosofică despre principiile și metodele cunoașterii și transformării realității, știința despre metode.

În medicină o importanță aparte o au așa metode precum *observația* și *experimentul*.

Observația este o metodă a cunoașterii empirice, prin care se acumulează și interpretează datele științifice. Ea oferă materialul primar pentru stabilirea diagnozei ori pentru cercetarea științifică. Observația este studierea intenționată, planificată, sistematică a realității. Metoda observației folosește diferite procedee, precum compararea, măsurarea ș.a. Dacă observația obișnuită ne oferă informația despre particularitățile calitative ale obiectului, atunci măsurarea ne dă cunoștințe mai precise, caracterizează obiectul din punct de vedere cantitativ. Observația cu mijloacelor tehnice dă posibilitatea de a extinde simțitor diapazonul realității studiate. Particularitățile observației în medicină sunt determinate de rolul și consecințele lor. Dacă la nivelul observației medicul nu constată sau fixează anumite simptome și schimbări, acest lucru duce automat la erori în diagnosticare și tratament.

Experimentul este procedeul cercetării unor fenomene printr-o acțiune activă asupra lor cu ajutorul creării unor condiții noi, care să corespundă scopurilor cercetării, sau prin modificarea procesului în direcția necesară. Experimentul este metoda de cunoaștere, când cercetătorul acționează asupra obiectului, formând condiții artificiale pentru evidențierea anumitor trăsături, când se schimbă conștient desfășurarea proceselor naturale sau când obiectul ori procesul se reproduc artificial.

Este imposibil ca știința contemporană să se dezvolte fără folosirea experimentului. Există experimente de cercetare, de verificare și de demonstrare. După modul de acțiune, deosebim experimente fizice, clinice, biologice, psihologice, medicale, sociale ș.a. În funcție de condițiile în care se desfășoară experimentul, se divizează în experiment de laborator și natural. Experimentul de laborator are loc pe modele materiale (animale, plante, microorganisme ș.a.), ori modele ideale (matematice, informaționale ș.a.).

În medicină, experimentul include în sine intervenția activă asupra omului, care duce la schimbarea proceselor fiziologice și patologice, cu scop științific ori curativ. În sens îngust, experimentul medical este folosirea unor metode de acțiune asupra organismului uman cu scop de cercetare ori curativ. De aceea, trebuie de deosebit experimentul, care derulează planificat, cu scop de cunoaștere, de tactica aplicată în tratament.

Experimentele medicale pot fi clasificate în: experimente științifice și practico-științifice ori curative; experimentele cercetătorilor și medicilor asupra propriei lor persoane; experimente pe bolnavi și pe oameni sănătoși; experimente asupra organismului ori pe anumite organe; experimente chirurgicale, terapeutice, farmacologice ș.a. Există experiment clinic (natural) și de laborator (pe modele).

Aprobând utilizarea experimentului în medicină, este necesar ca medicii și cercetătorii să respecte anumitor norme etice, juridice, care garantează drepturile omului. Majoritatea experimentelor trebuie să se petreacă în condiții de laborator, pe modele. Experimentele clinice se admit doar în acele instituții medicale unde există condiții optime și posibilitatea controlului din partea specialiștilor.

Metode teoretice ale cunoașterii științifice în medicină

Cunoașterea teoretică reprezintă un nivel al cercetărilor în care obiectul se reflectă în aspectul legităților și corelațiilor sale nu doar pe cale experimentală, ci și din punct de vedere al gândirii abstracte.

Inducția constituie o formă a gândirii în care din unul sau câteva raționamente reiese o nouă concluzie. Este o metodă de cercetare de la singular, la general. În medicină, în baza agenților patogeni descoperiți ai unor boli, s-a formulat concluzia despre natura lor virotică ori microbiană.

Deducția este un mod de raționare de la general, la particular. Astfel, medicul, cunoscând particularitățile generale ale bolii, stabilește diagnoza în baza simptomelor acestei forme de îmbolnăvire.

Analiza este divizarea generalului în părți componente și studierea acestora.

Sinteza este unirea părților componente, recent divizate, într-un tot întreg. Depistarea simptomelor și sindroamelor este necesară pentru crearea tabloului general al bolii.

Abstractul constituie un mod de gândire ce constă în abaterea de la un șir de trăsături și relații ale obiectului sau fenomenului studiat cu evidențierea calităților și relațiilor interesate, esențiale.

Concretul este modalitatea de a examina obiectul în integritatea sa, ca un tot întreg, dezvoltat.

Istoricul ca metodă vizează studierea istoriei reale în diversitatea sa, depistarea faptelor istorice și, pe această bază, reproducerea procesului istoric.

Logicul depistează legitățile dezvoltării, descoperă logica sa obiectivă.

Bibliografie

1. David Daniel. *Metodologia cercetării clinice: Fundamente*. Iași: Polirom, 2006.
2. *Dicționar de Filosofie și Bioetică* / T.N. Țirdea, P.V. Berlinschi, D.U. Nisteanu, A.I. Eșanu, V.I. Ojovanu. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic Medicina, 2004.
3. *Dicționar de filosofie. Oxford*. Trad. din engl. București: „Univers enciclopedic”, 1999.
4. *Dicționar de filosofie și logică*. Trad. din engl. București: „Humanitas”, 1996.
5. Ifțimovici Radu. *Istoria medicinei*. București: Ed. ALL, 1994.
6. Iliescu Vasile, Dinulescu Ion. *Bazele filosofice ale medicinei. O epistemologie de la șamanism la genetică*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003.
7. *Larousse: Dicționar de medicină*. Tr. din fr. București: Univers enciclopedic, 1998.
8. Macoviciuc Vasile. *Inițiere în filosofia contemporană*. București: Ed. Universal Dalsi, 1999.
9. Marga A. *Introducere în filosofia contemporană*. Iași: Polirom, 2002.
10. Stroe Constantin. *Filosofie. Cunoaștere. Cultura. Comunicare*. București: Lumina Lex, 2000.
11. *Teoria cunoașterii științifice*. Coord. Ștefan Georgescu, Mircea Flonta, Ilie Pârvu. București: Editura Academiei R.S.R., 1982.
12. Țirdea Teodor N., Gramma Rodica. *Bioetica medicală în Sănătate Publică*. Suport de curs. Chișinău: Bons Offices, 2007.
13. Цырдя Ф. Н., Берлинский П.В. *Философия (С курсом биоэтики)*. Кишинэу: „Medicina”, 2002.

IV. ETICĂ ȘI ELEMENTE DE BIOETICĂ

1. Morală vs. Etică vs. Bioetică
2. Teoriile normative ale moralității
3. Principismul în practica medicală contemporană

* * *

Capitolul de față este consacrat eticii. În cadrul acestuia, sunt elucidate conceptele de morală, etică și bioetică; sunt analizate teoriile normative ale virtuții, teoriile deontologice și consecințialiste; este prezentat principismul, ca una dintre cele mai aplicabile concepții în activitatea medicală. Capitolul conține fragmente din textele filosofice relevante temei, subiecte de reflecție, sarcini practice pe marginea problemelor analizate și teste de evaluare.

1. MORALĂ VS. ETICĂ VS. BIOETICĂ

Conceptul de morală derivă din latinescul *moralis*, care înseamnă obicei, manieră sau mod adecvat de comportament. Acesta presupune interrelaționare între ființele umane și/sau raportarea celor din urmă la forme de ființare nonumană a cărei finalitate este promovarea avantajelor reciproce, sporirea stării de bine, creativității etc. [10, p. 27]. Prin urmare, conceptul de morală se referă la un sistem de standarde, care ne ajută să facem distincție între bine și rău, binele fiind valoarea formatoare de sistem. Morala presupune următoarele:

- cere abținere de la activități antiumane (tâlhărie, jaf, ofensă, omor etc.).
- încurajează dezvoltarea unor calități precum onestitatea, loialitatea, compasiunea etc.
- recomandă respectarea drepturilor la viață, libertate, confesiune, proprietate etc.

Obiectivul primar al acestor standarde este crearea unor condiții prielnice de conviețuire, prin evitarea dăunării reciproce și promovării

stării de bine mutuale. Oamenii preferă să urmeze în mod voluntar (neforțat) aceste standarde, deoarece ele sunt un garant al securității sociale.

Conceptul de etică vine din grecescul *ethos*, ceea ce înseamnă da-tină, caracter. În aspect comun, cuvântul *etică* nu se deosebește de cel de morală, însemnând un ansamblu de standarde la care se raportează un grup de oameni (o comunitate) pentru a-și adapta comportamentul, astfel încât să distingă acțiunile acceptabile de cele inacceptabile, în atingerea scopurilor propuse [10, p. 119].

Sensul academic al termenului de etică are legătură cu accepția co-mună, însă nu este identică cu ea. Conform definiției, *etica este un do-meniu filosofic, al cărui obiectiv este studiul sistematic al moralității*. În acest sens, etica constă dintr-un șir de teorii/concepții despre moralitate, care se împart convențional în trei grupuri: concepții metateoretice (grup supranumit metaetica), concepții normative (etica normativă), concepții aplicate (etica aplicată) [4].

Metaetica este preocupată, în mod special, de câteva probleme do-minante: a) statutul ontologic al moralității; b) substratul psihologic al deciziilor morale. Aceste probleme capătă contur prin interogațiile: a) Sunt valorile morale fenomene obiective (independente de om ca origi-ne) sau entități subiective (produs al conștiinței, convenții sociale? b) Ce stă la originea judecăților noastre morale, egoismul sau altruismul, rațiunea sau emoția?

Activitate practică:

Alegeți una dintre întrebările metaetice și elaborați un eseu de max. 2000 de cuvinte în baza ei.

Etica normativă este preocupată de studierea dar și elaborarea unor standarde morale menite să ghideze comportamentul uman. Teoriile normative răspund la următoarele întrebări: Cum trebuie să fim? Cum trebuie să acționăm? Care ar trebui să fie consecințele acțiunilor noastre?

Etica aplicată constă în analizarea unor subiecte etice specifice, deseori cu caracter vădit controversat (referitor la care există opinii polare în societate), cum ar fi, de exemplu, problema drepturilor anima-lilor sau problema avortului. Subiectele de etică aplicată se împart în subgrupe convenționale: etica medicală, etica businessului, etica mediu-lui etc.

Conceptul de bioetică textual înseamnă etica vieții (grecescul *bios* – viață). Termenul a fost prima dată utilizat de către teologul și filosoful german *Fritz Jahr*, în 1927. În unul dintre articolele sale, el folosește sintagma ”imperativ bioetic”, pentru promovarea ideii de protecție a animalelor în cercetarea științifică. În 1970, biochimistul și oncologul american *Van Rensselaer Potter* (1911-2001) folosește termenul de bioetică pentru a denumi o nouă disciplină complexă, care face conexiune dintre biologie, ecologie, medicină și valorile umane, cu scopul asigurării supraviețuirii omenirii (biosferei). Deși mai târziu, în 1988, denumește această disciplină ”etică globală”, el este considerat părintele bioeticii ca domeniu interdisciplinar ce studiază probleme etice legate de sănătate/medicină, cercetare biomedicală, biotehnologii, mediu etc., generate de progresele științifice.

Astăzi, nu există un consens cu privire la limitele bioeticii ca domeniu academic. Unii bioeticieni reduc câmpul de studiu al domeniului la problemele biomedicinii, alții includ în cadrul acestuia și problemele legate de mediu în ansamblu. Astfel, putem vorbi despre o bioetică în sens îngust și o bioetica în sens larg. Bioetica în sens îngust (biomedical) analizează, sub aspect moral, subiecte specifice precum eutanasia, avortul, fertilizarea artificială, maternitatea surrogat, ingineria genetică, transplantul de organe, inclusiv aspecte etice particulare ale relației medic-pacient (confidențialitatea, informarea etc.). În cadrul bioeticii în sens larg, pe lângă subiectele menționate, mai sunt cercetate, de asemenea, probleme precum poluarea mediului, reducerea biodiversității, scăderea resurselor și distribuirea neechitabilă a lor etc.

Un reprezentant consecvent al conducerii largi a bioeticii este *T. Țirdea*, filosof contemporan autohton.

Apel la sursă: T. N. Țirdea, Bioetica medicală în Sănătate Publică. [12, Pp.13-14]

NOȚIUNEA DE BIOETICĂ, ORIGINEA, OBIECTUL DE STUDIU ȘI TRASEELE EI DE DEZVOLTARE

Toată activitatea umană este marcată astăzi de problemele bioeticii, pivotul de bază fiind pericolul din partea propriilor acțiuni. Putem evidenția două direcții majore ale studiului bioetic: Supraviețuirea planetară și Protejarea naturii umane. Supraviețuirea globală (planetară) prevede existența biosferei Pământului în întregime, care

este o condiție obligatorie pentru securitatea civilizației umane. Aici se creează o situație paradoxală, deoarece dezvoltarea civilizației necesită utilizarea bunurilor materiale, amplificarea producției, ceea ce afectează biosfera și chiar însăși omenirea. Apare un șir de întrebări care necesită răspunsuri adecvate: Cum să protejăm omul de pericolele cauzate de propriile acțiuni? Cum să prevenim distrugerea biosferei, pe care omul o induce prin activitatea sa tehnogenă? Putem modifica omul (natura lui fizică și psihică)? Dacă natura omului poate fi modificată, atunci care sunt limitele permise pentru schimbări? Se poate vorbi despre stabilirea unor standarde ale psiho-fiziologiei umane? Am putea spune că bioetica are drept scop formularea unor soluții pentru problemele menționate, fiind studierea sistemică a vieții și a comportamentului uman în lumina valorilor și principiilor morale. Din acest punct de vedere, bioetica iese din limitele eticii profesionale medicale, plasându-se chiar deasupra eticii ecologice, încercând să elucideze aspectul etico-filosofic al problemelor viitorului omenirii și ale vieții pe Terra. Se impune o extindere veritabilă a noțiunilor și principiilor eticii tradiționale asupra raportului om-natură vie. Bioetica constituie acel domeniu al științei care examinează relațiile în sistemul om-biosferă, de pe pozițiile eticii clasice, eticii normative. Deoarece obiectul de studiu al bioeticii nu este doar Homo Sapiens, ci toată natura vie, raportată la morală, este evident că etica medicală este doar o parte componentă a cercetării bioetice. Sunt elucidate câteva sarcini ale bioeticii, consolidată ca domeniu științific și institut socio-cultural: (a) de a contribui substanțial la elaborarea concepției strategice de supraviețuire a întregului ecosistem, a biosferei în special; (b) de a proteja valoarea vieții umane, sănătatea individuală și cea publică; (c) de a orienta inteligența umană în cunoașterea modalităților ce servesc la îmbunătățirea calității vieții și la eradicarea inhibițiilor fizice, psihice, morale, spirituale ale persoanei umane; (d) de a reglementa în mod legislativ atât cercetările biomedicale, practica ocrotirii sănătății (mai ales, domeniile transplantologiei, determinării momentului morții, limitele susținerii vieții bolnavilor incurabili, noilor tehnologii medicale ș.a.), cât și orice activitate socială ce ține de existența omenirii.

2. TEORIILE NORMATIVE ALE MORALITĂȚII

Teoriile normative studiază și prescriu standarde morale. Obiectivul primar al acestora este descoperirea unui criteriu universal al moralității, identificarea unui principiu incoruptibil în calitate de reper în procesul de delimitare a binelui de rău (om bun - om rău; faptă bună – faptă rea). Este vorba despre un principiu (sistem de principii) conceput ca idee fundamentală (lege) pe care se întemeiază normele de conduită, care poate media judecata noastră, poate determina deciziile noastre și influența comportamentul nostru în câmpul moralității.

În funcție de acest principiu, teoriile normative se împart în:

- Teorii ale virtuții
- Teorii deontologice
- Teorii consecințialiste

Teorii ale virtuții

Teoriile virtuții se caracterizează prin accentul pus, preponderent, pe subiectul acțiunii nu pe acțiune în sine. Subiectul/omul este un agent moral, iar acțiunile sunt derivate. Dacă agentul/omul posedă trăsături de caracter bune (numite virtuți), el va acționa moral (bine) în mod habitual (din obișnuință). De exemplu, dacă omul posedă așa virtute ca dreptatea, el va și acționa aproape constant în mod drept, adică cântărind propriul interes în raport cu interesele altora. Dacă omul are așa virtute ca bunăvoința, el va avea tendința perenă de a face bine altora, de a promova starea de bine a semenilor. Și invers, dacă omul este vicios, adică posedă trăsături de caracter rele persistente, ele se vor manifesta cu certitudine în acțiunile acestuia. Astfel, la întrebarea “*care este omul bun/moral?*”, teoriile virtuții răspund: *omul virtuos*. Printre virtuți sunt enumerate: înțelepciunea, curajul, cumpătarea și dreptatea, bunăvoința, onestitatea etc., iar printre vicii: prostia, lașitatea, nerăbdarea, insensibilitatea, nedreptatea, nesinceritatea etc.

Temă de reflecție: Ce înseamnă un medic bun? Gândiți-vă la cinci virtuți care ar trebui să fie în mod obligatoriu parte a profilului profesional al medicului contemporan.

Un reprezentant exemplar al concepției morale a virtuții este filosoful antic grec *Aristotel* (384 – 322 î. H.). Aristotel susține că virtuțile temperează emoțiile noastre. De exemplu, sentimentul de teamă este în-

lăturat prin educarea curajului, care ne dă puterea să fim fermi în fața pericolelor.

Analizând un șir de virtuți, el afirmă că acestea reprezintă consecințe ale evitării unor extreme, considerate vicii. Astfel, dezvoltăm curajul, ca dispoziție comportamentală, prin evitarea nechibzuinței (temerității), pe de o parte, și lașității, pe de altă parte, prima venind dintr-un exces, iar a doua dintr-o insuficiență. Atât excesul, cât și insuficiența sunt vicioase. După Aristotel, doar rațiunea ne poate ajuta în evitarea exceselor și găsirea căii de mijloc a virtuții. Filosoful vorbește și despre importanța educării timpurii a virtuților și despre rolul familiei și statului în realizarea acestui deziderat.

Apel la sursă: Aristotel, Morala către Eudem [1].

VIRTUTEA, CALEA DE MIJLOC: TABLOU AL VIRTUȚILOR

Oriunde, calea de mijloc are avantajul de a produce cel mai bun fel de a fi. Și poți să te convingi de aceasta deopotrivă prin inducție și prin deducție. Contrariile se deduc reciproc, iar extremele sunt deopotrivă opuse între ele și opuse mijlociei... Printr-o consecință necesară, virtutea morală trebuie să constituie în oarecare mijlocii și într-o poziție medie. Rămâne de cercetat care mijlocie este anume virtutea. Pentru a pune sub ochi exemple, să le luăm din tabloul următor în care vom putea studia:

*Mânie – Impasibilitate – **Blândețe***

*Temeritate – Lașitate – **Curaj***

*Obrăznicie – Timiditate – **Modestie***

*Desfrâu – Insensibilitate – **Cumpătate***

*Ură – (fără nume - plăcere malignă) – **Indignare virtuoasă***

*Profit – Pierdere – **Justiție***

*Risipă – Zgârcenie – **Larghețe***

*Lăudăroșenie – Închis în sine – **Veracitate***

*Lingușire – Dușmănie – **Prietenie***

*Serviabilitate – Egoism – **Demnitate***

*Moliciune – Grosolănie – **Răbdare***

*Vanitate – Josnicie – **Mărinimie***

*Înșelăciune – Prostie (naivitate) – **Prudență***

Teorii deontologice

Conceptul de **deontologie** provine din grecescul *deon*=obligatie, deci, teoriile deontologice întemeiază moralitatea pe obligație. O persoană morală este cea care își onorează obligațiile. Prin urmare, un părinte este bun dacă își îngrijește copiii. Un angajat este moral/bun dacă îndeplinește obligațiile contractuale. Un prieten este bun dacă ajută la nevoie etc. Spre deosebire de teoriile virtuții, concepțiile deontologice pun accentul pe acțiune, nu pe agent, deoarece acesta poate fi calificat ca fiind bun sau rău, reieșind din acțiunile sale (altfel spus, e greu să înțelegem cum este omul dacă nu avem tabloul acțiunilor sale).

Temă de reflecție: Gândiți-vă și identificați cel puțin trei obligații morale ale medicului.

Unul dintre fondatorii concepției deontologice este filosoful german modern *Im. Kant* (1724 -1804). Kant afirmă că există obligații *fundamentale* de la care derivă toate celelalte tipuri de responsabilități morale cunoscute de omenire. El numește obligația fundamentală "*imperativ categoric*". Filosoful oferă cel puțin patru versiuni ale acestui imperativ, două dintre care sunt formulate cu deosebită precizie.

Prima versiune spune: "*Făptuiește așa ca maxima voinței tale să poată fi totdeauna în același timp valabilă ca principiu al unei legislații universale*". Altfel spus, o acțiune este imorală dacă regula care o auto-rizează nu poate fi transformată în lege universală (valabilă mereu pentru toți oamenii). De exemplu, atunci când mințim, fiind ghidați de ideea că minciuna este dulce/cruțătoare, trebuie să ne întrebăm dacă am dori ca toți oamenii să ne ascundă întotdeauna adevărul. Dacă nu dorim acest lucru, înseamnă că acțiunea respectivă nu este morală, iar ideea care o întemeiază nu poate fi ridicată la rang de lege universală.

Versiunea a doua a imperativului categoric spune că oamenii trebuie tratați întotdeauna ca scopuri în sine, nu ca mijloace de realizare a scopurilor. Ceea ce înseamnă că orice persoană are o valoare intrinsecă și trebuie tratată cu respect și demnitate.

Apel la sursă: Im. Kant, Întemeierea metafizicii moravurilor
[6, p. 238].

OMUL NU E MIJLOC, CI SCOP

*Dacă ar fi, deci, să existe un principiu practic suprem și, cu privire la voința omenească, un imperativ categoric, atunci el trebuie să fie un principiu care reprezintă un principiu obiectiv al voinței în temeiul reprezentării a ceea ce e necesar e scop pentru oricine, fiind scop în sine, și care, prin urmare, poate servi ca lege practică universală. Baza acestui principiu este: **natura rațională există ca scop în sine**. Astfel își reprezintă în mod necesar omul existența sa proprie, într-atâta acesta e, deci, un principiu **subiectiv** al acțiunilor omenești. Dar tot așa își prezintă orice altă ființă rațională existența sa în urma aceluiași principiu rațional care e valabil și pentru mine; deci, e și un principiu **obiectiv**, din care, ca dintr-un principiu practic suprem, trebuie să poată fi deduse toate legile voinței. Imperativul practic va fi deci următorul: **acționează astfel ca să întrebuițezi omenia atât în persoana ta, cât și în persoana oricărui altuia totdeauna în același timp ca scop, niciodată însă numai ca mijloc**.*

Teorii consecințialiste

Conform teoriilor consecințialiste, moralitatea unei conduite derivă din analiza cost-eficiență a consecințelor acestei conduite. Una dintre cele mai cunoscute teorii consecințialiste este utilitarismul. În accepție utilitaristă, o acțiune este moralmente corectă dacă consecințele acesteia sunt mai mult favorabile/utile/plăcute decât nefavorabile/neutile/neplăcute pentru toți agenții implicați.

Un reprezentant remarcabil al utilitarismului este filosoful englez modern *John Stuart Mill* (1806-1873). El nu vorbește despre analizarea consecințelor fiecărei conduite în parte, lucru considerat de el anevoios și chiar periculos din punct de vedere etic, dat fiind diferențele intelectuale ale agenților morali, ci despre consecințele aplicării unei *reguli de conduită*. Astfel, pentru a determina moralitatea unei reguli de conduită, trebuie să estimăm în mod comparativ consecințele pozitive și consecințele negative ale ei pentru toți. Dacă consecințele pozitive predomină asupra celor negative, înseamnă că este vorba despre o regulă cu valoare morală și viceversa, utilitatea fiind percepută în termeni de plăcere sau fericire.

În viziunea acestuia, adoptarea normelor împotriva minciunii, furului, fraudei omorului cu siguranță aduce consecințe benefice majore pentru întreaga umanitate și fiecare individ luat în parte.

Activitate practică:

Să admitem regula de conduită: *Spune adevărul oricând, cu excepția cazurilor când acesta poate dăuna*. Examinați consecințele pozitive și negative ale aplicării acestei reguli în situația prezentată mai jos. Care dintre consecințe predomină? Este decizia medicului morală sau nu?

Doamna B. de 28 de ani urmează să suporte o operație foarte grea cu risc mare pentru viață, după un accident rutier. În acest accident soțul ei de 32 de ani a decedat, iar femeia nu cunoștea despre acest fapt. Înainte de operație, într-un moment de luciditate, ea a întrebat doctorul despre soț. Doctorul a răspuns: "el își face griji pentru viața Dumneavoastră".

Apel la sursă: John Stuart Mill, Utilitarismul. [7, Pp.21 -25]

CE ESTE UTILITARISMUL?

E perfect compatibil cu principiul utilității a recunoaște că unele genuri de plăcere sunt mai dorite și mai de valoare decât altele. Ar fi absurd ca, atunci când la aprecierea altor lucruri, calitatea este tot atât de mult luată în considerație ca și cantitatea, aprecierea plăcerii să fie socotită dependentă numai de cantitate.

Dacă sunt întrebat ce înțeleg prin diferența de calitate în plăceri sau ce face ca o plăcere să fie mai de valoare decât alta, ca simplă și pură plăcere, afară de faptul de a fi mai mare cantitativ, un singur răspuns îmi va fi cu puțință. Din două plăceri, dacă uneia, toți sau aproape toți care le-au încercat pe ambele, îi dau o hotărâtă preferință, fără a ține seama de niciun sentiment de obligație morală de a face astfel, atunci aceasta este plăcerea cea mai de dorit. Dacă una dintre cele două este pusă de către cei care le cunosc bine pe amândouă, atât de mult deasupra celeilalte încât o preferă, cu toate că se știe că poate fi dobândită numai cu o mare cantitate de nemulțumire, și încât nu ar renunța la ea pentru nici o cantitate a unei alte plăceri pe care natura lor este în stare s-o obțină, atunci suntem îndreptățiți de a atribui bucuriei preferate o superioritate în calitate, care întrece atât de mult cantitatea, încât în comparație cu aceasta apare de mică însemnătate.

Dar este un fapt indiscutabil că acei care cunosc ambele feluri de plăcere și sunt în mod egal capabili de a le aprecia și de a se bucura de ele, dau o preferință marcată felului de existență care întrebuițează facultățile lor mai înalte. Puține ființe omenеști ar consimți să fie schimbate într-un animal inferior, chiar în schimbul celei mai depline îngăduiri a plăcerilor bestiale; nici un om inteligent n-ar consimți să fie nebun, nici o persoană instruită nu ar vrea să fie un ignorant, nici o persoană cu inimă și conștiință n-ar vrea să fie egoistă și josnică chiar dacă toți ar fi convinși că nebunul, ignorantul, ticălosul sunt mai satisfăcuți de soarta lor decât ei de a lor... (Mai bine să fii un om nemulțumit decât un porc satisfăcut)...

Putem să dăm orice explicație pentru acest refuz....; dar denumirea lui cea mai proprie este un sentiment de demnitate, pe care toate ființele omenеști îl posedă într-o formă sau alta și într-o proporție aproximativă – deși în tot cazul nu exactă – cu facultățile lor superioare; aceasta este o parte atât de esențială a fericirii aceloră, în care această demnitate este puternică, încât niciun lucru care vine în conflict cu ea nu poate fi, decât poate momentan, obiect de dorință pentru ei. Oricine crede că aceasta înseamnă sacrificiul fericirii... confundă cele două idei deosebite, a fericirii și a mulțămirii...

Am insistat asupra acestui punct ca fiind o parte necesară a unei concepții perfect juste despre utilitate sau fericire considerate drept regulă directoare a conduitei omului. Dar aceasta nu este nicidecum o condiție necesară a idealului utilitarist; căci acest ideal nu înseamnă fericirea ce mai mare a agentului însuși, dar ce mai mare cantitate de fericire în principiu. Și dacă ne putem îndoi că un caracter nobil este întotdeauna mai fericit prin noblețea lui, nu poate fi nicio îndoială că el îi face pe ceilalți oameni mai fericiți și că lumea câștigă imens prin el. Așadar, utilitarismul își poate atinge scopul prin cultivarea generală a nobleței caracterului, chiar dacă fiecare individual ar profita de noblețea celorlalți, iar a lui proprie ar fi, în măsura în care este vorba de fericire, un simplu rezultat al acestui profit.

Potrivit principiului celei mai mari fericiri, așa cum a fost prezentat mai sus, scopul ultim privitor la care și pentru care merită a fi dorite toate lucrurile (fie că avem în vedere binele nostru propriu sau acel al altora) este o existență lipsită, cât e puțință, de durere și bogată, cât se poate mai mult, în bucurii, ambele din punctul de vedere al calității și cantității... Aceasta fiind, conform părerii utilitariste, scopul acțiunii omenеști, el este de asemenea modelul moralității.

3. PRINCIPISMUL ÎN PRACTICA MEDICALĂ CONTEMPORANĂ

În contextul dezvoltării medicinei, dar și a societății, problemele morale practice capătă o vizibilitate tot mai mare în spațiul medicinei clinice, a sănătății publice și a cercetărilor biomedicale. Zilnic, specialiștii din aceste domenii se confruntă cu dileme morale generate de diversitatea culturală a societății pluraliste. Cum decidem ce acțiune este morală, cum luăm decizii morale bine întemeiate, care sunt aspectele relevante moral pentru evaluarea unei caz problematic? Sunt doar câteva dintre întrebările de bază la care au încercat să răspundă, din cele mai vechi timpuri, filosofi ai moralei, medici, psihologi și sociologi, prin elaborarea unor metode de decizie sau instrumente ale deciziei morale.

Bioetica s-a dezvoltat ca o disciplină a eticii aplicate ca urmare a sesizării aspectului moral al practicilor medicale specifice domeniului medical. Astfel, pentru soluționarea acestor probleme, a fost necesară elaborarea unei metode, cu ajutorul căreia, personalul medical să poată evalua deciziile morale. Una dintre metodele de evaluare a problemelor de bioetică este metoda principistă, dezvoltată de *Tom Beauchamp* și *James Childress* în lucrarea "Principles of Biomedical Ethics" (traseul istorico-conceptual nord-american) [11, p. 224]. Conform acestei metode, principiile sunt centrul vieții morale și toate deciziile din domeniul medical ar trebui să fie luate în baza acestor principii. În afară de principii, pentru identificarea și soluționarea problemelor morale metoda principistă prevede analizarea unor reguli, norme, drepturi și virtuți.

Metoda elaborată de Beauchamp și Childress are la bază **patru principii morale** [2]:

1) **Principiul respectării autonomiei**, care presupune că fiecare persoană trebuie să aibă libertatea de a lua decizii pe termen scurt și pe termen lung, în lipsa unor factori externi coercitivi și în cunoștință de cauză;

2) **Principiul binefacerii**, conform căruia, fiecare persoană are obligația de a-i ajuta pe alții să-și promoveze interesele importante și legitime, cântărind beneficiile, daunele și riscurile, pentru a obține cel mai mare beneficiu;

3) **Principiul non-dăunării**, care prevede datoria fiecărei persoane de a evita daunele inutile care pot apărea, prin omiterea sau comiterea unor acțiuni.

4) **Principiul dreptății** sau echității, ce presupune distribuția echitabilă a bunurilor, resurselor și serviciilor medicale.

Principiile eticii biomedicale își au sursa în moralitatea comună. Conceptul de moralitate comună este definit ca un set de norme împărțit de toate persoanele serioase din punct de vedere moral, adică au o bună educație morală, sunt interesate de implicațiile morale ale acțiunilor lor și manifestă o atenție sporită față de setul de norme și virtuți ale societății în care trăiesc [8]. Moralitatea comună conține normele morale care constrâng toate persoanele în toate circumstanțele. Normele moralității comune sunt universale și valabile pentru orice persoană, indiferent de naționalitate, țară sau vârstă. Un exemplu de moralitate comună sunt "drepturile omului". Principiile sunt *prima facie*, ceea ce înseamnă că nu sunt absolute, pot fi reinterpretate, nu există o ierarhie determinată între ele și pot fi surclasate de oricare alt principiu. Există totuși și autori care argumentează că, deși principiile au un statut *prima facie*, principiul respectului autonomiei ar trebui să fie "primul între egali".

Cele patru principii au și reguli particulare sau specificări. În multe situații particulare, de conflict între datorii, ghidarea de niște reguli și cântărirea reciprocă a acestora ne poate ajuta să dizolvăm dilemele morale cu care ne confruntăm. Astfel de exemple se întâlnesc frecvent în practica medicală, cum ar fi în cazul dilemei medicilor de a spune sau nu adevărul pacienților, de a alege între datoria de a acorda ajutor medical pacienților în cazul unor resurse financiare, materiale sau de timp etc. Totuși, se admite că anumite conflicte morale nu pot fi evitate nici prin cea mai strictă specificare.

Un criteriu important pentru funcționarea metodei principiste este coerența între principii, reguli, virtuți, sentimente morale, drepturi, credințe legitime, înrădăcinate într-o tradiție comunitară, astfel încât persoanele puse în fața unei dileme morale înainte de luarea unei decizii să cântărească bine temeiurile și să analizeze contextul problemei.

În varianta europeană, metoda principistă a luat naștere în cadrul proiectului BIOMED "Principii etice de bază în bioetica europeană", finalizat prin "Declarația de la Barcelona", denumit ulterior traseul istorico-conceptual vest-european. Metoda principistă în varianta europeană include principiul respectului autonomiei, principiul respectului demnității, principiul integrității și principiul respectului vulnerabilității, toate având un statut *prima facie*. Autorii acestui traseu, J. D. Rendtorff și P. Kemp, avertizează că aceste patru principii de bază nu trebuie considerate idei general valabile, ci ghiduri bine cântărite care exprimă valorile

culturii europene [9]. Ele au devenit treptat o parte integrantă a instituțiilor și practicii medicale.

Principiul autonomiei. Autonomia persoanei se referă la capacitatea de autodeterminare, la autoguvernare fără a fi supus unui control din partea altor persoane sau limite. Autonomia trebuie înțeleasă ca un concept larg, în care persoana are capacitate de a genera idei și scopuri în viață, de introspecție morală, de a lua decizii fără ingerințe externe, de a se implica politic și a purta răspundere personală, drept capacitate de acord informat. Principiul respectului autonomie impune o serie de reguli, printre care cele mai importante sunt: spunerea adevărului sau veracitatea, respectul intimității altor persoane, protejarea informației confidențiale, obținerea consimțământului pentru intervenție de la pacienți și ajutarea celorlalți, în caz de necesitate, de a lua decizii. O încălcare a acestui principiu ar putea fi interpretat ca o limitare a libertății altei persoane. În context medical, întrebarea de bază care trebuie să și-o pună medicul este dacă decizia pacientului este cu adevărat autonomă. În primul rând, pentru ca decizia să fie autonomă, alegerea pacientului trebuie să fie voluntară și, în al doilea rând, informată. Mai multe categorii de pacienți, cum ar fi nou-născuții, persoanele cu boli psihice sau persoanele în comă nu sunt capabili de a face alegeri autonome, deoarece acestora le lipsește capacitatea de decizie sau competență. În acest caz, alte principii urmează a fi luate în considerație pentru a lua decizii medicale în cazul acestor pacienți.

Activitate practică:

O femeie, în vârstă de 85 ani este internată cu diagnoza gangrenă și medicii indică amputarea piciorului pentru salvarea vieții pacientei. Femeia refuză intervenția, argumentând că ea și-a trăit viața frumos și că nu dorește să petreacă restul vieții fără de un membru, că viața ei va fi un coșmar în așa condiții și că înțelege riscurile neamputării piciorului și consecințele.

Analizați cazul. Răspundeți la întrebarea: este acest pacient apt de a lua decizii? Cum ar trebui să procedeze medicii?

Principiu non-dăunării. Acest principiu este prevăzut încă în Jurământul lui Hipocrate și se referă la datoria medicului de a nu dăuna "prima non nocere". În etica biomedicală, acest principiu se poate manifesta prin respectarea următoarelor reguli: nu ucide, nu cauza durere sau

suferință, nu ofensa, nu-i priva pe alții de bunurile vieții etc. Acțiunile dăunătoare sunt greșite în sine, însă pot fi justificate în anumite circumstanțe, cum ar fi transfuzia de sânge pentru salvarea unei alte vieți, prescrierea tratamentului chimiotatic în tratamentul bolnavilor oncologici. În cazul prelevării unei anumite cantități de sânge, beneficiul final (salvarea unei vieți) prevalează față de suferința nesemnificativă provocată donatorului prin invazia intravenoasă. Efectele adverse provocate de tratamentul chimiotatic sunt inferioare efectului de distrugere a celulelor canceroase.

Principiul binefacerii. Acest principiu presupune datoria de a promova binele și de a-i ajuta pe alții să-și urmeze interesul legitim sau important pentru ei, dar poate fi înțeles și ca datorie de a evita sau înlătura răul sau prejudiciul, dar și obligația de a face și a promova binele. Regulile specifice realizării acestui principiu sunt: protejarea și apărarea dreptului altor persoane, prevenirea răului la care ar putea fi expuse alte persoane, înlăturarea condițiilor care ar putea dăuna celorlalți, sprijinirea persoanelor cu dezabilități, salvarea persoanelor aflate în pericol.

Activitate practică:

Poate fi promovat binele unei persoane în lipsa acordului acestei persoane? Dacă ”da”, dați exemple. Argumentați propria poziție.

Principiul echității. Principiul echității sau justiției stă la baza distribuției beneficiilor sociale și a poverilor. Există mai multe reguli după care se poate înlătui distribuția echitabilă a resurselor: fiecărei persoane în mod egal; fiecărei persoane conform necesităților; fiecărei persoane în funcție de efort; fiecărei persoane conform contribuției; fiecărei persoane după merit; fiecărei persoane conform schimburilor pieței libere.

Temă pentru reflecție:

Care ar fi, conform principiului echității, modalitatea cea mai potrivită de distribuție a resurselor de sănătate într-o societate?

Principiul demnității. Acest principiu stă la baza conceptului vest-european de dezvoltare a bioeticii. Provenind din latinescul „dignitas”, noțiunea desemnează condiția de a fi demn de onoare și respect. În legislația europeană, „demnitatea” include respectul dreptului la viață și integritate al persoanei, interzicerea torturii, pedepselor și tratamentelor de-

gradante și inumane, interzicerea sclaviei și a muncii forțate [3, p. 5-11]. Conceptul de demnitate prevede că, chiar dacă o anumită persoană nu mai poate fi considerată autonomă (cazul bătrânilor și al copiilor), aceasta nu își pierde demnitatea, înțeasă ca valoare intrinsecă care obligă moral comportamentul uman. Principiul respectului demnității exprimă, în primul rând, o valoare intrinsecă a ființei umane în comunitate sau societate, apoi include respectul pentru capacitatea subiectului uman de acțiune morală și interzice orice instrumentalizare/comercializare a oricărei ființe umane. Acest principiu schițează perspectivele de soluționare a problemelor morale ale clonării, ingineriei genetice, utilizării celulelor stem etc.

Principiu integrității. Principiul integrității se axează pe coerența morală a persoanei. Pe lângă faptul că interzice orice ingerință menită să dăuneze armoniei unui comportament moral, principiul integrității funcționează ca un ideal ce promovează urmărirea și consolidarea morală a propriei identități. Funcția lui vizează datoriile față de sine, coerența internă a comportamentului moral și datoriile celorlalți de a respecta și promova o armonie normativă a agentului moral. Conform acestui principiu, se interzice dezintegrarea personalității umane, trebuie respectată inviolabilitatea persoanei etc.

Principiu vulnerabilității. Principiul respectului vulnerabilității exprimă condiția ființei umane care este fragilă și poate fi oricând degradată fizic, mental, spiritual, ceea ce dă naștere unor obligații speciale sau impune o grijă morală diferită de cea standard. Acest principiu dă naștere necesității impunerii unei atitudini grijului față de păturile social-vulnerabile ale societății (femei, copii, invalizi, bolnavi psihici).

Test de autoevaluare:

1. Testați adevărul sau falsitatea mesajelor:
 - a. Morala este domeniul de studiere a eticii
 - b. Bioetica are cel puțin două trasee de dezvoltare
2. Teoriile normative ale moralității au ca obiectiv _____

_____.

3. Cuvintele "Făptuiește așa ca maxima voinței tale să poată fi întotdeauna în același timp valabilă ca principiu al unei legislații universale" aparțin filosofului _____.

4. Consecințialismul asertează că moralitatea unei conduite poate fi determinată de _____.

5. Virtute înseamnă _____.

6. Teoriile deontologice întemeiază moralitatea pe _____.
7. Principiul respectului autonomiei impune o serie de reguli precum:_____.
8. Fals sau adevărat:
Principiul respectului demnității exprimă, în primul rând, o valoare intrinsecă a ființei umane în comunitate sau societate, apoi include respectul pentru capacitatea de acțiune morală a subiectului uman și interzice orice instrumentalizare/comercializare a oricărei ființe umane.
9. Principiul justiției presupune o distribuire _____.
10. Maxima "prima non nocere" este atribuită principiului _____ și semnifică _____.

Bibliografie

1. Bagdasar N., Bogdan V., Narly C. *Antologie filosofică*. București: Editura Uniunii Scriitorilor, 1996.
2. Beauchamp T., Childress, J. *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
3. Ciucă A. *Conceptul de „demnitate” a ființei umane în bioetică și drept*. În: Revista Română de Bioetică, 2009, Vol. 7, Nr. 2, Aprilie – Iunie.
4. Fieser James. *Ethics*. *Internet enciclopedia of philosophy*. În: <http://www.iep.utm.edu/ethics/> (accesat: 20.09.2016).
5. Flew Antony. *Dicționar de filosofie și logică*. București: Humanitas, 1984.
6. Kant Im. *Întemeierea metafizicii moravurilor*. În: <http://socioumane.ro/-blog/ionelcioara/files/2010/02/INTEMEIEREA-METAFIZICII-MORAVURILOR.pdf> (accesat:12.09.2016).
7. Mill John Stuart. *Utilitarismul*. București: Editura Alternative, 1994.
8. Mihailov E. *Complexitatea judecării morale: limitele metodelor de decizie și tipuri de contexte*. In: Etica aplicată, de la reflecție morală la norme instituționale. București: Editura Universității din București, 2014.
9. Rendtorff, J. *Basic ethical principles in European bioethics and biolaw: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability –Towards a foundation of bioethics and biolaw*. In: Medicine, Health Care and Philosophy, 2002.
10. Thiroux Jacques P. *Ethics. Theory and practice*. New Jersey: Prentice – Hall Inc. Upper Saddle River, 2001.
11. Țirdea T. N. *Bioetică: teorie și practică*. Chișinău: CEP Medicina, 2016.
12. Țirdea Teodor N., Gramma. Rodica C. *Bioetica medicală în sănătate publică*. Suport de curs. Chișinău: Bons Offices, 2007.

V. ȘTIINȚA – FUNDAMENT TEORETICO-METODOLOGIC AL CUNOAȘTERII ÎN MEDICINĂ

*“Filosoful este omul care cunoaște
din ce în ce mai puțin despre tot ce-i mai
mult și mai mult, savant însă este
acel care cunoaște din ce în ce mai mult
despre tot ce-i mai puțin și mai puțin”*

B. Russel

1. Conceptul de știință
2. Geneza și etapele evoluării științei
3. Bazele filosofice ale cercetării științifice

* * *

1. CONCEPTUL DE ȘTIINȚĂ

- a. Știința ca activitate specifică de cunoaștere
- b. Știința ca sistem de cunoștințe
- c. Știința ca activitate socială specifică

a. Știința ca activitate specifică de cunoaștere

Care-i conținutul și esența fenomenului „știință”? Când apare știința și care sunt perioadele de dezvoltare a științei? Prezintă interes raportul dintre știință și filosofie, dintre știință și alte forme ale conștiinței sociale? În fine, constituie oare știința o formă de activitate umană și dacă da, care-i specificul acestei activități? A răspunde la acestea și alte întrebări ce au tangență cu ele nu-i atât de ușor, însă e necesar, dacă dorim să descifrăm esența științei. În prezent, există nu doar o mulțime de definiții ale științei, dar și diverse moduri de abordare, de interpretare. *Știința reprezintă la bază o formă a conștiinței sociale, care înglobează un domeniu de activitate al cărui scop este studierea fenomenelor și proceselor din natură, societate și gândire, însușirile, raporturile dintre*

ele, legitățile lor. Chiar o astfel de definiție a științei, simplă prin modul de abordare descriptiv, ne vorbește că ea reprezintă un fenomen spiritual, sociocultural deosebit de complicat și, prin urmare, conceperea esenței acesteia necesită noi și noi eforturi intelectuale considerabile.

Care-i esența noțiunii de *activitate*? Reieșind din situația actuală, în ceea ce privește activitatea științifică, dezvoltarea *conceptului de știință* necesită utilizarea modului de abordare *activitațional*. Deci, este logic ca știința să fie interpretată ca sferă de activitate umană specifică, care se deosebește substanțial de celelalte domenii de activitate. *Activitatea* reprezintă o formă (proces) specific umană de atitudine activă față de lumea înconjurătoare, al cărei conținut îl reprezintă transformarea acesteia într-un scop bine determinat în interesul oamenilor. Astfel, activitatea reprezintă *unitatea obiectivizării și dezobiectivizării*. Orice activitate înglobează în sine *scopul, metodele și mijloacele de activitate, rezultatul activității și însuși procesul* de activitate (diverse forme ale instituțiilor sociale).

Care este *scopul* științei, reieșind din paradigma că ea reprezintă o formă de activitate? *Scopul de bază, principal al științei îl constituie acumularea cunoștințelor despre realitate*, lumea fiind percepută prin prisma noțiunii de *adevăr*. Cunoștințele se dobândesc și se acumulează de către om în toate domeniile de activitate – și în politică, și în economie, și în artă etc., însă aici dezvoltarea cunoștințelor nu reprezintă scopul principal.

Știința este un *proces de cunoaștere* cu metodele sale proprii. Știința ne oferă posibilitatea de a cunoaște realitatea în dezvoltare, ea ne prezintă tabloul global al evoluției lumii, începând cu apariția Metagalacticii, în urmă cu aproximativ 20 de miliarde de ani, și până astăzi. Cunoașterea se efectuează cu ajutorul anumitor metode, care, în principiu, se folosesc pretutindeni. Este vorba despre inducție și deducție, analiză și sinteză, abstractizare și generalizare, idealizare, analogie, descriere, explicație, argumentare, pronosticare, ipoteză, aprobare, dezmințire etc. În știință se evidențiază două niveluri de cunoaștere – *empiric* și *teoretic*, fiecare având metode specifice de cercetare. Cunoașterea empirică furnizează științei fapte, fixând totodată conexiunile durabile, legitățile lumii obiective. Metodele fundamentale de acumulare ale cunoștințelor empirice sunt *observarea și experiența*. *Măsurarea* ca metodă empirică oferă posibilitate de a evidenția caracteristicile cantitative ale realității. În cunoașterea empirică socială se folosesc acumularea informației des-

pre realitate (datele statistice), sistematizarea acestora, dar și diverse tipuri de sondaje, mai ales în sociologie, medicină socială etc.

Fără teorie însă este imposibilă o percepție integrală a realității. O acumulare goală a faptelor nu constituie știință, așa cum o grămadă de pietre nu reprezintă o casă, afirmă A. Poincare (1854-1912). Dar teoriile nu apar ca o generalizare liniară a faptelor. Aici procesul este mult mai complicat și implică interacțiunea științei și culturii în întregime. Teoreticienii întrebuintează pe larg în cercetările lor *experiențele imaginare*, unde se analizează variantele posibile de comportament ale obiectelor idealizate de savant. Dezvoltarea acestui tip de gândire filosofică o găsim în experimentul matematic folosit încă de Galilei (1564-1642).

O semnificație importantă în cunoașterea teoretică are înțelegerea filosofică a diverselor situații de cercetare științifică. În rezultat apare *stilul de gândire* în domeniul științei. Filosofia implică și intuiția în cercetările științifice, care joacă aici un rol deosebit, transformând activitatea cercetătorului într-un proces cognitiv. Care sunt *mijloacele (procedeele) de cunoaștere*? Procedul de bază al cunoașterii științifice îl reprezintă *limbajul științei*, în care se evidențiază *matematica*. Încă Galilei afirma că cartea Naturii e scrisă în limba matematicii. Acum se poate vorbi despre o matematizare completă, continuă a tuturor compartimentelor științei. În biologie, de exemplu, *genetica evoluționistă* puțin se deosebește, în această privință, de fizica teoretică. A devenit cotidiană expresia „lingvistica matematică”. Matematica se încadrează chiar și în istorie. O semnificație importantă în știință o are utilajul de experiență (luneta lui Galilei și microscopul electronic contemporan, radiotelescopul, sinhofazatronul, navele cosmice, computerele etc.). Prin urmare, știința ne oferă cunoștințe despre tot: studiază natura, societatea, omul, cultura, „natura secundă”, pe sine însuși. Astfel, știința s-a transformat într-un institut social, care încearcă să formeze un sistem de cunoștințe.

b. Știința ca sistem de cunoștințe

Ce produce știința, care-i efectul ei final? Produsul activității științifice îl reprezintă, întâi de toate, cunoștințele. Cunoștințele se dobândesc însă nu doar prin știință. Deci, cunoștințele pot fi clasificate în *științifice și neștiințifice*. Aici apare problema corelației noțiunilor „adevărat” și „științific”. În practică, putem dobândi cunoștințe reale, dar care nu sunt „științifice”, și invers. De exemplu, îndrumarul telefonic prezintă ceva adevărat, dar nu științific. Ipotezele științifice, care, de

exemplu, în medicină, sunt o mulțime nu întotdeauna constituie un adevăr, adică cunoștințe adevărate.

Suma cunoștințelor acumulate în istoria dezvoltării științei formează *tabloul științific al lumii*, care, în mod firesc, suportă schimbări permanente. Din această cauză, se poate vorbi de tabloul fizic (mecanicist) al lumii, de tabloul particular-științific al lumii, tabloul general-științific al lumii, tabloul filosofic al lumii. În literatura filosofică, în scientologie (știința despre știință) se evidențiază, de asemenea, tablourile științifice corespunzătoare diverselor discipline concrete: tabloul matematic, tabloul chimic, tabloul medicinal, tabloul cibernetic al lumii etc.

Următoarea etapă care derivă de aici este precizarea criteriilor *științifice ale cunoștințelor*. La nivel empiric, stabilirea cunoștințelor adecvate, adevărate în știință nu prezintă dificultăți, comparativ ea este reglementată rigid. O situație contrară găsim la nivelul teoretic. *K. Popper* (1902-1992) chiar afirma că stabilirea adevărului la nivel teoretic este imposibilă în principiu. Orice teză științifică, scrie el, are șansă de a fi în viitor dezmințită, combătută și acest lucru îl confirmă istoria, concluzionează el. Totuși, unul dintre cele mai *principale criterii ale calității* cunoștințelor științifice îl constituie criteriul *de sistematizare*, adică sistematizarea științifică a cunoștințelor. *Alt criteriu* al caracterului științific îl reprezintă tendința de *argumentare*, spre întemeierea cunoștințelor obținute. Acest fapt a fost stabilit deja de *Tales din Milet*, care pentru prima dată a pus problema dovezii afirmațiilor geometrice. Despre acest lucru ne vorbesc, de asemenea, aporiile lui Zenon, postulatele lui Euclid etc.

Mijloacele de argumentare a cunoștințelor *empirice* sunt: controlarea cu ajutorul experimentului și observării, apelul la sursele inițiale, date statistice etc. Argumentarea concepțiilor *teoretice* se efectuează reiesind din următoarele cerințe: contradicție, corespunderea datelor empirice, posibilitatea de a descrie fenomenele cunoscute și prognozarea celor noi. Deci, putem concluziona că elementele cunoștinței științifice sunt următoarele: *faptele, legitățile, teoriile și tablourile științifice ale lumii*.

Al treilea criteriu al caracterului științific al cunoștințelor îl constituie intersubiectivitatea acestora. *K. Popper* afirma că, promovând o ipoteză, savantul caută nu atât confirmare (adeverire), cât negare, ceea ce ne vorbește despre spiritul critic al științei. Știința secolului al XX-lea, în opinia lui *N. Bor*, trebuie să devină într-un anumit chip nebună,

adică ea trebuie să pună capăt sistemelor vechi de gândire. Exemple de astfel de teorii pot fi numite următoarele: geometria neeuclidiană, teoria evoluției, genetica moleculară, teoria relativității și mecanica cuantică, teoria esenței inconștientului, descoperirea legităților antropogenezei ș.a.m.d. *Un alt element* principal în dezvoltarea științei este eliminarea din rezultatele activității științifice a ceea ce este subiectiv, tot ce derivă din preferințele savantului. În artă, de exemplu, dacă Eminescu n-ar fi scris “Luceafărul”, această operă n-ar mai fi existat. În știință este altă situație: Legea lui Newton, de exemplu, ar fi fost formulată de alți savanți. Așa s-ar fi întâmplat și cu teoriile lui Darwin, Einstein ș.a. Ce mai produce știința? În afară de cunoștințe, știința mai produce și *stilul științific de raționalitate*, care mai nou se deplasează spre sferele de activitate umană. Alt produs al științei este elaborarea metodelor și mijloacelor de activitate asupra realității.

În fine, știința este *o sursă a moralității*. Ea ne demonstrează o astfel de profesie, unde cinstea, obiectivitatea sunt elementele de bază a eticii profesionale. Firește, nu e cazul de idealizat savanții. În știință, ca și în orice altă sferă a vieții, se întâmplă multe. Și nicidecum savanții nu trebuie prezentați în corpore ca oameni care slujesc *dezinteresat* Adevărului, Binelui și Frumosului. Despre asta ne-au vorbit cei maieminenți savanți din istoria științei.

c. Știința ca activitate socială specifică

Cunoscutul scriitor-moralist francez *Larouchfouco* (*Laroșfuco*) (1613-1680) afirma: „Cel care crede că poate să se lipsească de alții se înșeală profund; dar acel care crede să alții nu pot să se lipsească de dânsul comite o eroare și mai profundă“. În ceea ce privește știința, această teză este dublu adevărată, întemeiată. Știința, în esența sa, constituie un fenomen social. Ea este creată de o comunitate de savanți pe parcursul a mai mult de două mii de ani. Știința reprezintă astfel un sistem specific cu elemente și cu legități proprii, care, de regulă, se transmit prin tradiții, obiceiuri etc.

Știința ca institut social apare în sec. XVII. Chiar la etapele ei inițiale, savanții se uneau în diverse școli, care, pe parcurs, au suportat schimbări enorme. În momentul de față, în sistemul științei sunt încadrați în total peste 5 mln. de savanți profesioniști, care își desfășoară activitatea în laboratoare, institute, grupuri de investigații etc. *Știința contemporană reprezintă în esență un domeniu important de producere*

a cunoștințelor cu o bază materială imensă, cu un sistem de comunicații bine dezvoltat.

În știință există templul său propriu, construit cu forțele multor oameni implicați. Știința constituie, în prezent o activitate specifică profesională. O definiție deosebită a savantului o găsim la *V. Heisenberg* (1901-1976). „Mulți, - spune el, - cred că profesionist este omul care știe multe despre obiectul său. Însă cu o astfel de definiție eu nu pot fi de acord, fiindcă niciodată nu poți cunoaște despre un oarecare obiect cu adevărat multe. Eu aș prefera o altă formulare: profesionistul e omul căruia îi sunt cunoscute, de regulă, cele mai grosolane erori, comise în profesia sa și pe care, ca urmare, poate să le ocolească (evite)”. Această definiție cuprinde, în opinia noastră, esența profesionistului, mai ales în medicină.

În aceeași ordine de idei, alt element al științei ne vorbește despre aceea că activitatea științifică constituie în prezent o activitate comună a colectivelor de creație. Este vorba nu doar despre specializarea în anumite domenii ale științei sau chiar în diverse probleme ale ei, dar și distribuirea diverselor funcții în activitatea științifică. Pe monumentul lui Newton construit în orașul Cambridge în 1755 citim următoarele cuvinte: „Prin rațiune, el depășea neamul omenesc”. În același timp, în preajma morții, *I. Newton* spune: „Nu știu ce par eu a fi în fața lumii, dar personal mă simt doar un copil, care se joacă pe malul mării, căutând pietre de diferite culori sau o scoică frumoasă, atunci când marele ocean al adevărului se așterne înaintea mea ne cercetat”. Darwin era nu mai puțin modest: „Eu niciodată, - spune el, - n-am fost atât de nechibzuit (imprudent) de a mă supraaprecia că am efectuat ceva mai mult decât să desenez câteva trăsături, proprietăți din bazele imense ale provenienței speciilor”. *M. Planc* a fost primul fizician, care n-a executat nici o experiență, mai nou există institute speciale de fizică teoretică. O situație similară întâlnim și în medicină. Sute de mii de savanți sunt preocupați de dezvoltarea utilajului științific. Mai mult decât atât, în multe domenii, mai ales în medicină, activitatea științifică implică diferențe și mai profunde: unii se ocupă de lansarea ideilor, o parte de argumentarea lor, alții de elaborarea propriu-zisă, iar următorii de implementarea ideilor în practică.

Savanții se deosebesc și prin stilul de activitate. *V. Ostvald* (laureat al Premiului Nobel în 1909) a evidențiat două tipuri de savanți: cei *clasici* și cei *romantici*. Primii preferă să activeze individual, izolat, iar ceilalți au tendința de a lucra în colectiv, de a-și populariza performanțele.

În știință, savantul se confruntă cu dificultăți și în relațiilor cu colegii. De la savant se cere o confirmare permanentă a profesionalismului, o apreciere obiectivă a rezultatelor științifice proprii, atât prin publicații, cât și prin alte forme. Activitatea savantului se apreciază și prin titluri științifice, onorifice etc. În știință se ciocnesc mereu diverse opinii, idei, paradigme, direcții, școli. Acest lucru îl vedem mai ales în medicină. Medicina somatică este înlocuită cu cea funcțională, ca ulterior să obținem o integrare a acestora. De multe ori, destinul savantului este destul de tragic. Amintim soarta lui *G. Galilei*, *N. Copernic* (a publicat lucrările sale înainte de moarte), Mendeli, fondatorul geneticii, ale cărui lucrări n-au fost recunoscute în timpul vieții (a activat în perioada 1822-1884), *Gaus* (1777-1855), *Garwei* (1578-1657), medic englez, fiziolog și embriolog, fondatorul teoriei despre *circulația sângelui*, dar și a fiziologiei și embriologiei contemporane.

Una dintre manifestările științei ca institut social este *confidențialitatea* ei. 40% din toate cercetările științifice se fac în prezent la comanda departamentelor militare. În fosta Uniune Sovietică, acest procent atingea cifra de 70-80%. În afară de asta, aici avem de a face și cu secretul comercial. Însă tainele în știință au existat întotdeauna. Se spune că în școala lui Pitagora, când a fost descoperită *incomensurabilitatea* diagonalei pătratului și a laturii lui, a apărut o confuzie între membrii acestei școli. Doar în viziunea lui Pitagora totul ce există în lume constituie *armonia* numerelor. Iar acest fapt ne vorbește despre aceea că nu pot exista relații, care să nu fie exprimate în numere naturale sau în fracții. S-a interzis ca descoperirea să fie făcută publică sub amenințarea pedepsei capitale. Taina a fost divulgată însă, iar vinovatul a fost executat.

Perspectivele dezvoltării științei. Anticiparea viitorului științei este un lucru extrem de dificil. O confirmă istoria, când cele mai luminate minți cădeau în dificultate, când era vorba despre pronosticare. De exemplu, *Diderot* (Didro) scria: „Nu vor trece nici o sută de ani și nu va mai fi posibil de numit cel puțin trei matematicieni mari în Europa. Această știință se va opri acolo unde au activat *Bernuli*, *Eiler*, *D'Alembert*, *Lagranj* [...]. Operele lor vor fi asemănătoare cu piramidele egiptene, [...] care ne unesc percepțiile despre forța și atotputernicia oamenilor de atunci”. *Diderot* n-a fost matematician și, deci, îl putem ierta. Dar cum pot fi explicate opiniile multor fizicieni de la începutul sec. XX, ce afirmau despre sfârșitul fizicii? Fizicianul *Tomson* (Kelvinlord, 1824-1907) cu ocazia venirii sec. al XX-lea, a exprimat compăti-

mire față de generațiile de fizicieni ulterioare cărora nu le-a rămas nimic de descoperit în fizică. Marele fizician *Plank* (1858-1947), în anii '80 a sec. XIX, a informat pe profesorul Joli că tinde să se ocupe de fizica teoretică. Joli i-a spus lui Plank: „Tinere, de ce dorești să-ți strici viața, doar fizica teoretică e deja definitivată”.

Care este perspectiva științei în sec. XXI? Este recunoscut deja faptul că creșterea numărului de savanți în știință este limitată. În opinia specialiștilor, sunt capabili de a se preocupa de știință doar 6-8% din populație. Știința trebuie dezvoltată într-o armonie adecvată cu alte domenii de activitate umană. Dar care-i limita celor ce se ocupă nemijlocit de știință este dificil de estimat. În țările dezvoltate, acest procent atinge cifra de 0,3% din populație. E clar că rolul științei crește permanent și, deci, și numărul savanților se va schimba. Cine va deveni lider al științei este greu de afirmat categoric, dar una se poate spune cu cuvintele lui *Laibniz* (1646-1716) că, în loc de a controversa oamenii, o să spună unul altuia: „haide să calculăm”, adică matematica va deveni lider în știință.

Care-i perspectiva științei despre om și societate în sec. al XXI-lea? Este cunoscut faptul că ea cedează esențial științelor reale. Dar pentru a preveni omnicidul este necesar de dezvoltat științele unimanistice: ecologia, filosofia, psihologia, cognitologia ș.a. Deci, în al sec. al XXI-lea, o atenție sporită o să fie acordată studierii vieții omului, dezvoltării, comportamentului și sănătății lui, descoperirii tainelor psihice ale acestuia, analizei legităților funcționării și dezvoltării durabile a societății, economiei, culturii, problemelor globale etc. Dacă dorim să supraviețuim, spune From, este necesar ca mințile cele mai lucide să creeze o știință nouă umanistică despre om. De aceea, este necesar de informatizat, intelectualizat și noosferizat societatea și știința, de a crea o concepție despre lumea noosferică, o democrație noosferică, de trecut de *la concepția antropocentristă prin cea biosferocentristă la cea noocentristă*. În această ordine de idei, se așteaptă o nouă tendință de integrare a diverselor domenii ale științei.

Ulterior, este necesară perfecționarea limbajului științei. Dezvoltarea științei devine asemănătoare cu construcția Turnului Babel, care a fost oprită din cauza neînțelegerii oamenilor. Prin urmare, este necesară în continuare intensificarea aspectului cultural al savantului. Savanții renumiți posedau o cultură enciclopedică. De exemplu, Copernic era un specialist de forță în teoria banilor, era un bun cunoscător al medicinei,

manifesta interes față de filosofie. Galileo Galilei se preocupa nu doar de matematică, fizică și astronomie. El desena, cânta la instrumentele muzicale, scria poezii, compunea comedii, avea afinități cu literatura etc. Despre asta ne vorbește și activitatea lui Kant, Descartes, Leibniz, Lametri, Puancare, Viner, M. Born, N. Bor și alții. În sec. al XXI-lea se intensifică internaționalizarea științei, se schimbă radical formele de pregătire a cadrelor, se va amplifica instruirea fundamentală, cultural-generală, se dezvoltă în continuare instruirea permanentă. Radical se schimbă accesul la informație. *Concluzia generală: știința reprezintă un institut social în ale cărui limite se organizează și se execută activitatea privind acumularea noilor cunoștințe despre lumea înconjurătoare.* Știința care se preocupă de studiul legităților sale ca institut social se numește *scientologie*.

2. GENEZA ȘI ETAPELE EVOLUĂRII ȘTIINȚEI

- a. Problema apariției științei
- b. Etapele și legitățile dezvoltării științei
- c. Mit, tehnologie și știință
- d. Știința “aristoteliană” și cea “galileiano-newtoniană”
- e. „Știința mare”: esența și specificul ei în societatea contemporană

a. Problema apariției științei

Unde și când apare știința? Este posibilă stabilirea, cel puțin cu o exactitate diacronică și geografică relativă, data și locul nașterii științei? Dificultatea răspunsului la această întrebare o constituie, întâi de toate, complexitatea determinării conținutului conceptului de știință, coraportul acesteia cu cultura. Este vorba despre faptul că, atunci când analizăm esența științei, devenim martorii faptului că hotarele ei cu toată claritatea se extind până la granițele fenomenului „cultură”. OIstoria ne permite să conștientizăm că, de-a lungul timpului, știința a avut foarte multe în comun cu cultura, de aceea, nu este ușor de stabilit linia de demarcație dintre aceste două fenomene sociale.

Mai nou, știința se manifestă ca o familie ce reunește numeroase discipline științifice, printre care găsim unele destul de tinere, precum cibernetica, informatica, cognitologia, noosferologia, sinergetica, ufologia, genetica moleculară, lingvistica matematică, ecologia etc., care au apărut în a doua jumătate a sec. al XX-lea. Alte domenii ale științei ca

electrodinamica, chimia fizică, sociologia, fizica statistică și altele au apărut în sec. al XIX-lea. A treia grupă de științe apar în Epoca Modernă, de exemplu, analiza matematică, geometria analitică, dinamica etc. În fine, multe dintre disciplinele științifice își au începutul încă în antichitate (geometria, medicina, astronomia, aritmetica, geografia, istoria etc.).

Istoricii științei propun, reieșind din faptul că știința se află într-o permanentă schimbare a conținutului și formelor sale, diverse răspunsuri la întrebarea privind data și locul apariției științei. În funcție de ce model teoretic al științei promovează, adică căru-i curent în limitele filosofiei științei aparțin, se pot evidenția câteva opinii care, în principiu, se exclud una pe alta.

Una dintre opiniile savanților reiese din aceea că știința se identifică cu experiența activității practice și de cunoaștere în general. Un astfel de punct de vedere promova fizicianul englez, sociologul științei, unul dintre fondatorii scientologiei, *D. Bernal* (1901-1971).

Mulți istorici consideră însă că știința a luat naștere aproximativ douăzeci și cinci de secole în urmă, în Grecia Antică. Într-adevăr, aici apare prima oară filosofia și știința reflexivă, omul se separă de natură, se inițiază descompunerea gândirii mitologice, se ivesc primele programe de cercetare a naturii (fizica și fizicienii), se conștientizează unele principii fundamentale de cunoaștere a naturii. Deja în Egiptul și Babilonia antică au fost acumulate cunoștințe considerabile matematice, însă doar grecii au încercat să definească teoreme (teorema lui Pitagora, formula lui Gheron etc.).

Al treilea punct de vedere atribuie nașterea științei perioadei înfloririi culturii medievale în Europa Occidentală (sec. XII-XIV). Știința, în viziunea acestor savanți, apare o dată cu reconștientizarea rolului cunoștințelor experimentale. Acest fapt este legat de activitatea episcopului englez *Robert Grosseta* (1168-1253), de activitatea filosofului și naturalistului englez, călugărului franciscan *Rodger Bacon* (1214-1292) ș. a. Aceștia și alți matematicieni și naturaliști din Oxford cheamă cercetătorii să se bazeze pe experiență, observare și experiment, dar nu pe autoritatea legendei sau pe tradițiile filosofice. Matematica, în viziunea lui R. Bacon, reprezintă porțile și cheile spre alte științe. În acea perioadă, începe critica aristotelismului, dogmelor lui Aristotel, care dominau secole la rând știința despre natură.

Însă majoritatea cercetătorilor consideră că despre știință, în sensul adevărat al cuvântului, se poate vorbi doar începând cu secolele

XVI-XVIII. Aceasta este perioada în care apar operele lui I. Kepler, H. Giuigens, G. Galilei, Newton, Montaigne. Punctul culminant, apogeul revoluției spirituale, ce ține de apariția științei în perioada nominalizată, îl constituie fără îndoială lucrările lui Newton, născut în 1643, după un an de la moartea lui Galilei (1642). Aici, știința elaborează modele matematice ale fenomenelor studiate, le compară cu datele experimentale. Fizica este strâns legată de matematică (calculul diferențial și integral descoperit de Newton și Leibniz (1646-1716). În sec. al XVII-lea are loc recunoașterea statutului social al științei, apariția ei în calitate de institut social. În anul 1662, apare Societatea Regală a naturaliştilor din Londra, în 1666 – Academia de Științe din Paris.

Unii cercetători, foarte puțini (ceea ce e justificat) strămută data nașterii științei contemporane și mai târziu, în a treia parte a sec. al XIX-lea. O astfel de paradigmă împărtășesc acei savanți care consideră criteriul principal al științei contemporane coinciderea activității de investigații și studiilor universitare. Prioritatea aici aparține Germaniei, universităților sale. Un nou tip de instruire este propus după reformele Universității din Berlin (fondată în 1810), sub conducerea recunoscutului naturalist, filosof, diplomat, lingvist, estetic german V. Humboldt (1767-1835). *Noutatea aici constă în aceea că are loc definitivarea științei într-o profesie specială.* Geneza științei contemporane ține de apariția laboratoarelor de investigații universitare cu participarea activă a studenților.

Modelul nou de învățământ (de instruire), cu *consecințe* pentru toată cultura de atunci, a generat apariția pe piață a unor mărfuri precum *îngrășămintele minerale, chimicalele toxice, substanțele explozive, electrotehnicele* etc., a căror producere necesită acces spre cunoștințele științifice. Istoricii demonstrează că Anglia și Franța, care n-au acceptat la etapa inițială „modelul german” de instruire, au înregistrat o întârziere pronunțată în dezvoltarea culturii. Modelul german a influențat esențial și sistemul de instruire universitar din Rusia. Este suficient de amintit aici activitatea savantului german în Rusia Eiler (1707-1783), care a depus eforturi imense în dezvoltarea Universității din Sanct Petersburg.

Uneori întâlnim și o astfel de viziune extravagantă, care reiese din aceea că știința „autentică”, știința cu literă mare încă nu s-a născut, ea va apărea în sec. al XXI-lea. Aici, după cum se simte, părăsim terenul și pozițiile istoriei științei și ne plasăm în domeniul proiectelor sociale. Deci, apare întrebarea: cărei paradigme de dat preferință? Care din ea

reflectă mai autentic situația în dezvoltarea problemei în cauză? A sosit timpul de a examina perioadele, etapele dezvoltării științei, legitățile de dezvoltare ale ei.

b. Etapele și legitățile dezvoltării științei

Meditând în jurul acestei probleme, este necesar de a te plasa pe pozițiile adevărului și nu a proiectelor nejustificate, reieșind din postulatul că știința în geneza sa a parcurs diverse nivele de dezvoltare – de la empirismul unilateral până la nivelul abstract, teoretico-speculativ contemporan. Știința permanent evoluează, interacționând cu alte forme ale conștiinței sociale, cu cultura în genere și în așa mod îmbogățindu-și durabil conținutul său. Luând în considerație acest fapt e logic a evidenția trei perioade în dezvoltarea științei, promovând paradigma apariției ei în Grecia antică. Aici apar primele sisteme teoretice ale lui Tales și Democrit, s-au creat condițiile corespunzătoare pentru dezvoltarea teoriei. Știința s-a constituit pe baza acelor elemente de cunoștințe științifice care existau atunci și în baza criticii sistemelor mitologice.

Prima etapă în dezvoltarea științei cuprinde perioada secolelor VI î.e.n. și XV e.n. Cunoștințele din această perioadă formează *știința embrionară*. Aici știința nu era separată de activitatea socială. Din contra, în limitele religiei păgâne și celei creștine, filosofia și știința pătrundeau organic în viața practică și activitatea teoretică. În știință dominau *fenomenele de integrare*. Chiar de la început, știința apare ca răspuns la necesitățile practice, îndeosebi a celor de producție și de dirijare a societății. Apariția geometriei, astronomiei, mecanicii a fost prilejuită de necesitățile măsurării loturilor de pământ, irigației, navigației, construcției piramidelor, templelor etc. Aritmetica era necesară comerțului și încasării impozitelor. Un nivel destul de înalt au atins științele juridice, politice și filosofice în Grecia și Roma Antică, apoi în epoca medievală și în medicină (Hipocrat, *Paracelsus* (1493-1541), *Avicenna* (980-1037) ș. a.). Apar primele revolte față de dogmatism (*Montaigne*, *R. Bacon* ș. a.).

A doua etapă din istoria științei începe la sfârșitul sec. al XV-lea și se încheie cu sfârșitul sec. al XIX-lea. Avem de a face cu așa-numita „știință mică” sau știință prematură. Ea dobândește independență, „se scutură” de dogmele religioase, de dogmele scolastice și cele ale lui Aristotel, într-un cuvânt, emancipează. Aici domină *fenomenele de diferențiere*, apar noi și noi domenii ale științei. Această etapă este caracterizată, de asemenea, prin apariția ramurii moderne experimentale a

științelor naturii și, concomitent, prin creșterea vertiginoasă a științelor umanitare. În această perioadă, paralel cu progresul furtunos al științei, crește rolul ei în viața societății. Extinderea cunoștințelor științifice în secolele XV-XVIII a pregătit revoluția industrială din Anglia de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, iar trecerea la producția mecanizată a oferit concomitent baza tehnică și a impulsionat dezvoltarea ei în continuare. Relațiile „marfă-bani” au contribuit substanțial și la dezvoltarea științei din secolul al XIX-lea. În această perioadă, în știință continuă să predomine fenomenele de diferențiere.

A treia etapă în dezvoltarea științei o constituie „știința mare”, care începe în secolul al XX-lea. În această perioadă, se schimbă esențial rolul social al științei, se modifică substanțial corelația dintre știință și practică. Dezvoltarea științei devine punctul inițial pentru crearea unor noi ramuri ale producției. În știință au loc atât procese *de integrare*, cât și *de diferențiere*. Cristalizarea științei ca institut social s-a produs, cum am menționat deja, în secolul al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, când în Europa se organizează primele asociații științifice și încep editările primelor reviste științifice. La începutul secolului al XX-lea, situația se schimbă iarăși, apar noi forme de organizare a științei și anume laboratoarele și institutele științifice gigantice.

Legitățile dezvoltării științei. Una dintre cele mai importante în dezvoltarea istorică a științei este *creșterea rolului ei în producție și în dirijarea societății*. Această lege a fost demonstrată în procesul descrierii celor trei etape de evoluție a științei. *O altă* legitate este dezvoltarea *accelerată* a științei și *acumularea exponențială* a cunoștințelor. Conform datelor UNESCO, în anii '70 ai sec. al XX-lea, sporirea anuală a numărului cadrelor științifice constituie 7%, pe când populația creștea cu doar 1,7% anual. Apoi, informația științifică se dublează anual. 90% din toată informația acumulată de civilizație este produsă în ultimii 70 de ani ai sec. al XX-lea, și la începutul sec. al XXI-lea. *Altă* legitate de dezvoltare a științei este creșterea *independenței* ei relative. Știința posedă în interiorul său mecanisme ce provoacă dezvoltarea ei ulterioară fără influențe exterioare. *Continuitatea* dezvoltării științei constituie o altă legitate. Fiecare treaptă superioară în dezvoltarea științei apare pe baza celei precedente prin infiltrarea a tot ce a fost prețios. *Altă* legitate este *caracterul treptat al dezvoltării* științei. Aceasta se reduce la succesiunea perioadelor de dezvoltare relativ lentă (evoluționistă) și schimbarea rapidă (revoluționistă) a bazei teoretice a științei (sistemul de no-

țiuni, legi, teorii). Dezvoltarea evoluționistă a științei este un proces de acumulare treptată a faptelor noi, a datelor experimentale în cadrul concepțiilor teoretice existente. Revoluția în știință are loc atunci când începe schimbarea radicală, reexaminarea noțiunilor fundamentale, legilor, teoriilor ca rezultat al acumulării noilor date, care nu pot fi explicate în concepțiile, paradigmele existente. *Diferențierea (specializarea) și integrarea* constituie o altă legitate de dezvoltare a științei. Este dificil de concluzionat care din aceste două fenomene este mai productiv pentru știință. Credem că adevărul este undeva la mijloc: la anumite etape predomină diferențierea, la altele – din contra, procesele de integrare. *Diferențierea* se execută în două direcții: 1) după obiectul de studii (divizarea obiectelor, studierea diferitor laturi și proprietăți de către diferite științe) și 2) după metodele de cercetare (formarea diferitor discipline care studiază un obiect prin metode diferite). Procesele *de integrare* se desfășoară în două sensuri: în primul sens, integrarea se execută prin unirea obiectelor de cercetare, în al doilea sens – prin unirea metodelor de cercetare. Procesul de integrare este substanțial impulsionat de principii și legități universale precum principiile relativității, conservării, diversității, complementarității, reducționismului etc. Integrarea sporește, de asemenea, grație apariției științelor general-științifice cum ar fi matematica, cibernetica, informatica, sinergetica, logica etc.

Necesitatea integrării disciplinelor medicale este în prezent determinată de faptul că diferențierea duce la izolarea savanților medici de diferite specialități. În urma integrării, apar ramuri interdisciplinare care frânează substanțial această separare. Integrarea poate fi efectuată, de asemenea, în jurul unei probleme care necesită pentru soluționarea ei forțele a mai multor discipline (SIDA, problema demografică, problemele natalității etc.).

c. Mit, tehnologie și știință

Vom face o încercare de a argumenta teza despre apariția științei în Grecia Antică și nu țările Orientului Apropiat, nu în India și nu în China. De asemenea, vom demonstra că știința nu poate fi confundată cu mitul și cu tehnologia. Cunoașterea științifică a lumii o constituie nu pur și simplu o explicație a structurii acesteia, pe care o putem găsi *în mit*, și nu doar niște cunoștințe *tehnologice*, care pot fi elaborate (fabricate), bazându-ne atât pe indicațiile mitului, cât și pe practica cotidiană. Cunoașterea științifică nu reprezintă nici „un produs secundar” al acțiuni-

lor magice și rituale cu conținut religios. Amintim că *mitul vorbește despre cel ce a generat toată existența, filosofia se întreabă din ce a apărut ea, iar știința studiază fenomenele și procesele din Univers, proprietățile, raporturile dintre ele, legitățile lor*, adică are scopul stabilirii adevărului. *Tehnologia*, la rândul său, reprezintă totalitatea procedurilor, regulilor, deprinderilor aplicate la fabricarea unui oarecare tip de producție în diverse forme de activitate umană. Tehnologia contemporană inovațională, avansată, scientofagă are de a face și cu un așa produs al activității umane precum „*cunoștința*”, adică cu lumea a treia, în terminologia lui K. Popper, dar care nu este rezultatul nemijlocit al tehnologiei, ci doar efectuează o mulțime de operații asupra acestor cunoștințe. În concluzie, *nici mitul, nici tehnologia de sine stătător nu se modifică (transformă) niciodată în știință*. Apare întrebarea: în ce mod s-a executat (efectuat) acest salt spiritual atât de important pentru omenire?

În opinia multor savanți (rusul Rojanschi, englezul Djozef Nidama ș.a.), în țările din Orientul Apropiat cunoștințele matematice, astronomice, medicale posedau un caracter pur aplicativ și serveau doar scopurilor practice. Știința elenă, din contra, chiar din capul locului, era o știință teoretică, scopul căreia îl constituia stabilirea (descoperirea) adevărului, ceea ce a determinat un șir de particularități ale ei, străine „științei” din Orient. În aspect tehnologic, imperiul chinez, în între secolele I î.e.n. și XV e.n. a depășit substanțial performanța civilizației europene occidentale. China a dat lumii praful de pușcă, busola, tiparul, ceasurile mecanice, hârtia, tehnica turnării metalului ș. a. Chinezii au izbutit să elaboreze o tehnică de calcul avansată, pe care au utilizat-o în diverse domenii practice. Însă, în opinia istoricului englez Djozef Nidama, în China, știința ca atare nu a fost creată. Aceeași situație o găsim și în India, unde paralel se dezvoltă atât gramatica (texte în limba sanscrită), cât și matematica, medicina, meșteșugăritul. Este cunoscut faptul că dascălii grecilor antici în domeniul matematicii și filosofiei au fost egiptenii, care au pus la dispoziția acestora o experiență de cunoaștere matură acumulată în Babilonia și Mesopotamia. De exemplu, în Babilonul antic a fost creată o aritmetică destul de dezvoltată în baza căreia au fost efectuate măsurări geometrice fine și prelucrarea observărilor astronomice. Astronomia babiloniană devine, la rândul său, organon de dirijare statală și de reglare a vieții economice. Ea era folosită, mai întâi, pentru alcătuirea calendarelor și pronosticarea revărsărilor râurilor. Dar nici babilonienii, nici egiptenii nu admiteau deosebire dintre soluțiile exacte

și aproximative ale problemelor matematice. Orice soluție ce contribuia la rezultate acceptabile practice se consideră efectivă. Din contra, pentru greci avea semnificație doar soluția strictă, primită prin intermediul cugetelor, judecăților logice.

Esența științei în Grecia Antică (știința embrională). Saltul general optim care a avut loc în Grecia în secolele VI-V î.e.n. se numește „minune elenă“. În această perioadă, poporul elen se eliberează de puterea conducătorilor gentilici, apar orașele polise cu autogestiuune, se dezvoltă intens navigația, comerțul. Se naște o așa formă de dirijare statală pe care elenii o numesc „democrație“. În orașele polise se dezvoltă comunicația, schimbul de informație, retorica. Prin intermediul artei de orator, ia naștere logica formală, care posedă un caracter de dialog. Ea se manifesta ca un mecanism (organon) de comunicare umană în condițiile când coordonatele mitologice tradiționale ale vieții obștești au atins declinul. Deci, știința și democrația au fost din capul locului împreună.

Cele expuse mai sus ne dau posibilitatea de a concluziona: *problema europocentrismului (aparitia științei în Europa)* ne obligă în procesul ei de soluționare de a canaliza cu o certitudine mai pronunțată întrebarea despre analiza aspectelor sociale ale științei, studierea acelor premise culturale de care depinde dezvoltarea ei. Nimeni nu poate nega performanțele grecilor antici în dezvoltarea științei. Însă este evidentă și o altă situație: în lipsa culturii arabilor, știința n-avea perspectivă de dezvoltare. Anume arabii au fost dascălii Occidentului latin. În viziunea lui A. Koire, primele traduceri ale operelor filosofice și științifice grecești au fost executate nu nemijlocit din limba elenă, ci din versiunile lor arabiste. Și aceasta a avut loc nu doar din cauza că în Occident nu mai existau traducători din limba greacă antică, dar și de aceea că nu s-au găsit persoane care ar fi fost capabile de a concepe, de a explica până la urmă așa opere ca „Fizica” și „Metafizica” lui Aristotel, „Almagestul” lui Ptolomeu. Aici a fost binevenit ajutorul lui *Farabi* (850-950), *Avicenna Ibn-Sina* (980-1037), *Averroes Ibn-Roșd* (1126-1198), care au tradus și au comentat lucrările filosofilor greci. Deci, la dezvoltarea științei au contribuit toate popoarele lumii, știința are un caracter supra-național, internațional.

După cum s-a menționat, în secolele XVI-XVII „valul social” scoate știința în lume, adică o *instituționalizează*. Știința pentru prima oară se socializează și se numește „*filosofie experimentală*“. Se întreprind primele încercări de a formula anumite *norme științifice* și de a

stabili cerințe pentru respectarea lor. Este de menționat însă faptul că știința în această perioadă era *separată de educație*: investigatorul naturalist din sec. al XVII-lea era savant amator. Instruirea profesională tehnică sau reală pe atunci nu exista. Societatea Regală din Londra includea în sine savanți-amatori. „Valul” mișcării sociale, pe creasta căruia au apărut organizațiile noi, îngloba următoarele elemente: lupta împotriva autorității antice în știință, conștientizarea progresului posibil, democratismul, idealurile pedagogice, interesul față de om ș.a.

Încă un detaliu fundamental privind știința din acea perioadă este că ea s-a delimitat, s-a separat cu mult de religie, morală, instruire etc. Știința constituia cunoștințe experimentale. Societatea Regală din Londra propaga deschis această orientare, subliniind că scopul ei este elaborarea cunoștințelor reale cu ajutorul experimentului și trebuie să contribuie la extinderea filosofiei noi sau la ameliorarea celei vechi. În fine, în progresul său istoric, știința se bazează permanent pe performanțele anterioare, schimbând mereu conținutul acestora. La acest capitol, renumitul istoric al matematicii, olandezul Van-der-Varden scria în 1903: „A concepe operele lui Newton, necunoscând știința antică e imposibil. Newton nimic n-a creat din nimic. Fără operele lui Ptolomei [...] ar fi fost imposibilă și „Astronomia nouă” a lui Kepller, iar ulterior și mecanica lui Newton [...]. Calculul integral al lui Newton poate fi conceput doar ca o dezvoltare a metodelor lui Arhimede, ce țin de determinarea suprafețelor și volumelor. Istoria mecanicii ca știință exactă își are începutul doar cu stabilirea legii pârgheiei, cu determinarea presiunii apei axată de jos în sus și cu aprecierea centrelor de greutate la Arhimede”. În compartimentul ulterior, vom efectua o analiză comparativă a științei antice (elene) și a celei moderne europene din secolele XVI-XVII, care este prototipul științei contemporane.

d. Știința „aristoteliană” și cea “galileiano-newtoniană”

Esența și conținutul științei „aristoteliene”. Știința Modernă europeană (sec. XVI-XVIII), care apare în rezultatul revoluției științifice din secolele nominalizate, ține de operele savanților remarcabili Galilei și Kepller, F. Bacon și Descartes, Giuigens și Newton. Care sunt indicii acestei științe și prin ce se deosebește ea de cea antică?

Amintim că civilizația egipteană, cea din Mesopotamia și India au elaborat și au acumulat un bagaj bogat de cunoștințe astronomice, matematice, biologice, medicinale. Dar aceste cunoștințe se manifestau

printr-un *caracter receptiv*, erau strâns legate de sarcinile concrete, practice: măsurarea loturilor de teren, întocmirea calendarelor, pronosticarea revărsărilor râurilor etc. De regulă, asemenea cunoștințe *se sacralizau*, erau acumulate și translate din generație în generație (diacronic), odată cu reprezentările religioase și mitologice de către preoți.

Cunoștința științifică apare în cultura europeană două mii și jumătate de ani în urmă. Primii gânditori eleni (fizicienii Tales, Anaximandros, matematicianul Pitagora ș.a.), fiind influențați de înțelepciunea Egiptului Antic și de alții, au creat ceva nou, care se deosebea esențial de creația ultimilor. În primul rând, ei au purces la construirea sistemelor de cunoștințe logice – *a teoriilor*. În al doilea rând, aceste teorii nu se limitau doar la practică. Motivele principale ale acestor doctrine erau năzuința de a concepe temeliile inițiale și principiile universului (cosmosului). „Teorie” în limba greacă înseamnă “contemplare”. Potrivit lui Aristotel, „teoria” este o cunoștință pe care o caută grație ei însăși, dar nu în scopuri utilitare, strict practice. În al treilea rând, cunoștința teoretică în Grecia Antică era elaborată și acumulată nu de preoți, dar de oameni laici și deci acesteia nu-i atribuiau un caracter sacral. Teoreticienii antici îi instruiau pe toți doritorii și pe toate persoanele capabile în știință. Ca urmare, apar teoriile matematice, se creează sistemele cosmologice, sunt puse temeliile multor științe – fizica, biologia, medicina, logica formală, psihologia etc. În Academia lui Platon și în școala aristoteliană peripatetică (likei) - „galerie închisă” - aceste cunoștințe se repartizează conform diferitor discipline științifice care apoi se sistematizează după anumite reguli. Aristotel, fără îndoială, este primul *filosof al științei*. El a creat logica formală ca instrument („organon”) de judecată științifică rațională. A clasificat diverse tipuri de cunoștințe, divizând (separând) filosofia (metafizica), matematica, știința despre natură și cunoștințele teoretice despre om, deosebea cunoștința practică (meșteșugăritul, cunoștințe tehnice, bunul simț). La Aristotel găsim ideea despre aceea cum trebuie de organizat investigația științifică. La acest capitol, el evidențiază în activitatea savantului *patru etape* principale, pe care le folosim cu succes până astăzi în realizarea tezelor de doctor în știință. Care sunt aceste etape? a) Expunerea istoriei problemei examinate însoțită de critică a opiniilor anterioare față de chestiunea analizată; b) În baza faptelor dobândite se formulează problema în cauză care necesită o soluționare adecvată; c) Promovarea soluționării proprii, adică promo-

varea ipotezei; d) Motivarea acestei soluții prin intermediul argumentelor logice și utilizării datelor de observație și experimentale.

În fine, Aristotel a elaborat doctrina despre cum trebuie să se manifeste *explicarea științifică* deplină și justificată a fenomenului sau evenimentului. Conform filosofiei lui Aristotel, orice fenomen este condiționat *de patru tipuri de cauze*: *formală* (ține de esența fenomenului, de structura sau conceptul lui); *materială* (ține de substanță, de substrat în care se concretizează această formă sau structură); *motrică* (cauza concretă motrică); *cu destinație specială* (ține de faptul „din ce cauză“, „pentru ce” se desfășoară fenomenul). Dacă se reușește stabilirea și explicarea tuturor cauzelor nominalizate, atunci obiectivul științei devine pe deplin realizat, iar fenomenul se consideră lămurit și apoi cunoscut. De exemplu, apare *necesitatea de a explica* cauza schimbării culorii pielii cameleonului când se târzie de pe o frunză verde iluminată pe o creangă brună-întunecată. Cauza formală aici va fi esența cameleonului ca ființă vie capabilă să-și schimbe culoarea pielii în funcție de iluminarea câmpului. Cauza materială va fi prezența unei substanțe speciale în pielea lui care-i schimbă culoarea. Cauza motrică se manifestă prin însuși faptul târâielii cameleonului din locul iluminat în cel întunecat. Cauza cu destinație specială a schimbării culorii pielii o constituie străduința cameleonului a se face neobservat (imperceptibil) de dușmanii potențiali.

Măreția erudiției, sublimul bogăției de cunoștințe a antichității provoacă și astăzi admirație. Însă este necesar de evidențiat și limitarea (mediocritatea) științei „aristoteliene”. În primul rând, ea a descris lumea ca pe un Cosmos, Univers închis și relativ în dimensiuni nu prea mari, în centrul căruia se situează Pământul. Matematica se considera știința despre forme ideale, iar sferă ei de aplicare referitor la natură se limita la calculele mișcării corpurilor cerești în „lumea de asupra lumii”. În „lumea de sub lună”, în cunoașterea fenomenelor terestre, în opinia lui Aristotel, sunt posibile doar teoriile nematematice, calitative. E semnificativ, de asemenea, și faptul că savanților din antichitate le era străină ideea *experimentului exact, precis controlat*.

Caracteristica științei „galileiano-newtoniană” („știința mică”). Interpretarea aristoteliană a științei multe secole rămânea ca ceva sfânt, ca o autoritate incontestabilă (indiscutabilă). Doar cu venirea epocii Renașterii au apărut unele încercări de a elabora un tablou nou al lumii și un nou „organon” a cunoașterii științifice. Începutul criticii îl găsim

deja la R. Bacon, mai apoi la Montaigne. *Nicolai Copernic* (1473-1543) include în cultura umană sistemul (tabloul) lumii heliocentrice, descoperit încă de Aristarh (Grecia Antică). În aspect ideologic, o influență mare a avut-o F. Bacon, care propaga „organonul nou” și chipul netraditional al științei inductive, empirice. Dar lovitura de bază asupra aristotelismului a fost executată de G. Galilei, care nu doar că a argumentat multilateral doctrina lui Copernic, dar și a creat o nouă interpretare a esenței științei, a elaborat și a folosit metoda de cercetare experimentală exactă, pe care nu o posedau nici savanții antici, nici cei din Evul Mediu. Apropos, Galilei în universitate la etapa inițială a studiat medicina (or. Pizo), apoi și-a consacrat viața fizicii și matematicii. În opera sa principală, „Dialogurile despre două sisteme principale ale lumii” (1632), el analizează în limbaj matematic sistemul lui Ptolomei și cel al lui Copernic. Spre deosebire de Aristotel, Galilei era convins că limba autentică, veritabilă cu ajutorul căreia pot fi descrise legile naturii este *limba matematicii*. În renumitul aforism el declară: „Filosofia e scrisă în cea mai mare carte, care permanent e deschisă înaintea ochilor noștri, însă este imposibil de a o înțelege nefiind antrenat în limba ei și nestudiind literele cu care ea e scrisă. Dar e scrisă ea în limba matematicii și literele ei constituie triunghiuri, arce și alte figuri geometrice, fără de care este imposibil a înțelege omeneste cuvintele ei...”.

Transformările în cunoaștere inițiate de Galilei au fost prelungite de Descartes, Newton și alți „părinți” ai științei moderne europene. Grație străduințelor acestora, s-a format o nouă formă de cunoaștere a naturii – *științe reale* (naturale) matematizate, care se bazează pe experimentul exact. Spre deosebire de doctrina de contemplare a teoretizării antice, bazată pe observarea fenomenelor în evoluția lor reală, știința europeană modernă utilizează proceduri „active”, constructiv-matematice de constituire a teoriilor și se fundamentează pe metode de măsurare exactă și de cercetare experimentală a fenomenelor în condiții de laborator.

În pofida schimbărilor care au avut loc în știință, din vremurile lui Galilei și Newton și până în prezent, ea a păstrat și a amplificat nucleul său metodologic. În acest sens, știința contemporană rămâne să fie o știință de tip european modern, de tip galileian.

e. „Știința mare”: esența și specificul ei în societatea contemporană

„Știința mare”, adică cea contemporană se naște și se dezvoltă din sec. al XX-lea. Care sunt indicii principali ai acestei științe? *Substanțial*

a majorat numărul savanților. Dacă la frontierele secolelor XVIII-XIX activau circa o mie de savanți, la mijlocul secolului XIX – 10 mii, în anii 1900 – circa de 100 mii de savanți, apoi la sfârșitul sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea, în domeniul cercetărilor științifice activau mai mult de 5 milioane de oameni de știință. Dublarea numărului de savanți în anii 1950-2000 în Europa se făcea pe parcursul a 15 ani, în SUA – a 10 ani.

Majorarea bruscă a volumului informației științifice. Dacă în anul 1665, în lume se edita o revistă filosofico-științifică, pe timpurile lui Newton – cinci reviste, apoi astăzi se scot de sub tipar peste 200 mii de denumiri de reviste. Informația științifică se dublează în fiecare an. 90% din informația științifică acumulată de omenire revine secolului al XX-lea și începutului sec. al XXI-lea. A apărut fenomenul „tromboza informațională”, când în condiții de abundență de informație societatea suportă permanent „foame de informație”. Acest paradox poate fi depășit doar cu ajutorul computerelor.

Schimbarea arhitecturii interne a științei. Știința înglobează în prezent un domeniu enorm de cunoștințe. Ea cuprinde aproape 15 mii de discipline, care tot mai intens interacționează între ele. Viitorul științei, în opinia multor savanți, se va axa în jurul studiului *materiei vii, a omului și a societății*. Aceste științe vor determina și specificul secolului actual.

Transformarea activității științifice într-o profesie specifică. Până nu demult, aproximativ până la sfârșitul sec. al XIX-lea, știința nu era o profesie. Ea nu constituia sursa principală în asigurarea materială a savanților. Savanții câștigau, de regulă, în universități din activitate pedagogică (laboratoarele funcționau în componența universităților). Astăzi, savantul reprezintă o profesie specifică, care solicită permanent atenția societății. În caz contrar, ea (societatea) nu se poate dezvolta armonios, durabil. Imposibilă devine și rezolvarea problemelor globale provocate de criza ecologică, dar de alte cauze. Supraviețuirea omenirii se află, de asemenea, în atenția științei.

Știința se manifestă în prezent ca o direcție prioritară în activitatea statului. În majoritatea țărilor avansate, de dezvoltarea și funcționarea științei sunt preocupate toate forțele din stat. În țările dezvoltate, 2-3% din Produsul Intern Brut sunt investite atât în știința aplicată, cât și cea fundamentală. Atenția puterilor de stat față de investigațiile fundamentale a crescut esențial după ce, pe 2 august 1939, Einstein l-a informat pe Ruzvelt despre o sursă nouă a energiei – cea atomică. În perioada

postbelică, are loc întrecerea a două sisteme (URSS și SUA) în știință și în primul rând în cea militară. Apare bomba atomică (SUA), apoi cea hidrogenică (URSS), sateliții (4.X.1957), rachetele, avioanele, ce dezvoltă o viteză mai mare ca viteza sunetului, submarinele și vapoarele uriașe, navele cosmice, computere de diverse generații, transplantarea organelor, informatizarea sociumului etc. Toate acestea *ne vorbesc că știința contemporană nu poate să se dezvolte fără ajutorul statului și invers. Statul are nevoie permanent de performanțele științei*. Știința cere nu doar remunerarea savanților, dar și utilaj costisitor. Așa, de exemplu, un sinhofazatron costă câteva miliarde de dolari. Dar câte miliarde necesită valorificarea Cosmosului?

Știința suferă o presiune din ce în ce mai mare din partea societății. Ea a devenit bogată, dar a pierdut libertatea. Interesele comerciale, a politicii influențează esențial asupra investigațiilor din domeniul cercetărilor tehnico-științifice. 40% din numărul savanților activează în instituții științifice ce soluționează probleme legate de militarie, de producerea armamentului, tehnicii militare.

Una dintre cele mai importante probleme ale contemporaneității o constituie *problema responsabilității savanților față de societate*. Această problemă a căpătat o rezonanță uriașă după aruncarea bombei atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki (1945). Trumen, în discuție cu fostul secretar de stat al SUA Aceson, spune: „Mai mult nu-l mai aduceți pe acest prost la mine. Bomba a fost aruncată nu de el, dar de mine. Mie mi-i greață de o astfel de fire plângăreață”. Aceste cuvinte sunt adresate lui P. Oppenheimer, creatorul bombei atomice în SUA (1939-1945), care, după tragedia din 1945, spunea că mâinile sale sunt în pătate de sânge. Trumen poate și avea dreptate: savantul trebuie să facă ceea ce necesită societatea, iar celelalte chestiuni nu-s pe seama lui. O astfel de poziție este imputabilă politicienilor, nu savanților. Savantul trebuie să mediteze în jurul celor ce se face în știință, să se conducă de anumite principii etice în activitatea sa științifică. Astăzi, la ordinea zilei în știință apar probleme de o vastă semnificație ce necesită o atitudine morală bine chibzuită. Este vorba despre folosirea performanțelor științei în tehnica electronică de calcul, în genetică (clonarea), transplantologie etc. Savanți precum Einstein, Russel, Jolio-Chiuri, Saharov și alții ne vorbesc că știința trebuie să posede un caracter uman, ea trebuie să fie supusă unui control permanent moral și juridic din partea societății.

Acestea-s câteva meditații în jurul problemei apariției științei, etapelor și legităților ei de dezvoltare. Știința, apărută în Grecia Antică, se manifestă pe parcursul său de dezvoltare în trei ipostaze: știința embrionară („aristoteliană”), „știința mică” („galileiană”) și „știința mare”. În prezent, munca în domeniul științei este o profesie care impulsionează substanțial progresul social, iar știința, cunoștințele științifice, tehnologiile performante influențează radical soluționarea problemei problemelor – supraviețuirea omenirii. Din această cauză, statul nu poate economisi din contul științei. Cine nu va înțelege acest fapt se va pomeni pe marginea drumului progresului social, va contribui nemijlocit la apariția omnicidului, ceea ce este amoral și inacceptabil.

3. BAZELE FILOSOFICE ALE CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE

- a. Știința ca obiect al analizei filosofice
- b. Corelația dintre filosofia, metodologia și logica științei
- c. Problema originii filosofiei științei
- d. Premisele constituirii fenomenului „temeliile științei” și clasificarea sa
- e. Idealurile și normele activității științifice (stilul de gândire științific). Tabloul științific al lumii
- f. Bazele filosofice ale științei

a. Știința ca obiect al analizei filosofice

Știința, constituind *o formă a conștiinței sociale*, înglobează un domeniu de activitate al cărui scop este studierea *fenomenelor și proceselor existenței (natură, societate și gândire), proprietățile și legitățile acesteia*. Ea constituie un fenomen social și spiritual destul de complicat. Conceperea esenței sale necesită, din această cauză, eforturi intelectuale considerabile. Printre problemele dificile care au apărut astăzi în fața omenirii este și aceea ce ne focusează atenția asupra analizei rolului social-istoric al științei, atitudinii ei față de tehnică, cultură, de alte forme ale conștiinței sociale. Condițiile nominalizate necesită o elaborare mai profundă a problemelor metodologice și conceptuale ale științei, a orientării ei socioumanistice. Au loc și alte modificări în știința contemporană atât la nivelul factorilor exteriori (cadrele științifice), cât și al celor interni (conceptuali, metodologici etc.). Aceste transformări obligă filosofia contemporană să redobândească profilul epistemologic și statu-

tul social al științei, să elaboreze o nouă *Critică a rațiunii pure* (Kant). Investigațiile epistemologice efectuate în această direcție vizează și detectarea trăsăturilor specifice metodologice ale științei contemporane. Enumerăm câteva dintre ele: (1) Pentru știința contemporană este caracteristic un mod de gândire *integrativ, sintetic*; (2) Influența *tehnicii moderne* asupra investigațiilor științifice. Este vorba *despre computerizarea, informatizarea și noosferizarea științei*, inclusiv medicinei; (3) În fine, tot ce am menționat până acum ne vorbește despre faptul că, în prezent, are loc un proces extrem de pronunțat, necunoscut sociumului în epocile precedente: se aplică la scară largă fenomenul *scientizării societății*, a tuturor domeniilor de activitate umană. Acest proces poate provoca o mulțime de consecințe, atât pozitive cât și negative. Pentru a combate consecințele nefaste, este necesar ca sociumul să efectueze acțiuni cu caracter etic, axiologic etc. E vorba despre o *axiologizare completă a procesului de scientizare a activității umane*, care, la rândul său, devine azi o condiție necesară a supraviețuirii omenirii.

Am enumerat câteva dintre trăsăturile remarcabile ale cunoașterii științifice contemporane. Menționăm că evidențierea și caracterizarea lor sunt un rezultat al analizei filosofice. Știința, deci, devine obiectul unei atenții deosebite, apare necesitatea interpretării filosofice, ceea ce se întâmplă în cadrul *filosofiei științei*, care este o disciplină ce studiază construcția cunoștinței științifice, mecanismele și formele ei de dezvoltare.

b. Corelația dintre filosofia, metodologia și logica științei

Noțiunea „*filosofia științei*” înglobează, întâi de toate, orientarea filosofică ce studiază caracteristicile de bază ale activității științifico-cognitive, adică a științei ca sferă specifică activității umane. Ca orientare filosofică de sine stătătoare, cu școlile și etapele ei de dezvoltare (pozitivismul și postpozitivismul), filosofia științei apare încă la mijlocul secolului al XIX-lea în operele savanților A. Comte, J. S. Mill, H. Spenser ș. a. De această problemă, în sec. XX, s-au ocupat J. Poincare, B. Russel, L. Wittgenstein, J. Carnap, K. Popper, P. Feyerabend, T. Kuhn, A. J. Ayer, S. Toulmin ș. a.

Actualmente, în literatura filosofică contemporană se pot evidenția cinci direcții ale filosofiei științei: *relativismul* (W.V.O. Quine, T. Kuhn), *falibilismul* (din engleză “păcătit”) – toate teoriile sunt false (Popper, Agassi), *epistemologia evoluționistă* (K. Hahlveg, C. Hooker), *concepțiile raționalității științifice* (K. Popper, H. Putnam, W. H. Newton-

Smith, L. Laudan), *empirismul constructiv* (B. C. Fraassen). Pe lângă aceste paradigme, există încă multe alte concepții în interpretarea filosofică a științei. Este dificil de a da preferință unei concepții în favoarea alteia. Probabil, calea cea mai adecvată în aprecierea paradigmatelor nominalizate este cea a pluralismului și principiului complementarității.

Termenul „filosofia științei” a fost folosit pe larg abia în anii '20 ai sec. al XX-lea de către reprezentanții neopozitivismului. Până în anii '60 ai sec. al XX, termenul „filosofia științei” se identifică cu termenul „neopozitivism”, ceea ce nu era justificat, deoarece problematica gândirii filosofice era elaborată și de alte curente filosofice ca fenomenologia, structuralismul, marxismul, neotomismul și chiar existențialismul.

După anii '60 ai sec. al XX-lea, începe perioada postpozitivistă în interpretarea filosofiei științei, care înglobează, după cum s-a menționat, o mulțime de concepții, paradigme. Evidența acestor fenomene ne permit să conturăm conceperea obiectului de studiu al filosofiei științei. *Obiectul de studiu al filosofiei științei îl constituie legitățile și tendințele generale ale cunoașterii științifice, determinate ca o activitate specifică de producere a cunoștințelor științifice, luate în evoluția lor istorică și examinate într-un context sociocultural care se schimbă progresiv.* Reieșind din cele spuse, putem circumscrie unele probleme ce țin de obiectul de studiu al filosofiei științei: știința ca activitate specifică, ca sistem de cunoștințe, ca tradiție; coraportul științei și filosofiei; cunoașterea științifică ca un fenomen sociocultural; știința, societatea și savantul; esența, conținutul, structura și dinamica cunoștințelor științifice; legitățile și perioadele de dezvoltare ale științei; știința și tehnica; integrarea și diferențierea cunoștințelor științifice; bazele științei, societatea și PTȘ; revoluțiile științifice; aspectele istoriei științei; etica științei, legitățile de constituire, de dezvoltare și de interacțiune ale disciplinelor științifice ș.a.

Filosofia științei este strâns legată de *logica științei*. *Logica științei este disciplina care aplică noțiunile și aparatul tehnic al logicii formale la analiza cunoștințelor științifice.* La constituirea și dezvoltarea ei o influență decisivă au avut-o ideile lui Russel, Wittgenstein ș.a. Sfera problematicii logicii științei poate fi redusă, în linii generale, la următoarele: studierea structurii logice a teoriilor științifice; examinarea construcției limbajului artificial al științei; cercetarea diverselor tipuri de concluzii inductive și deductive; analizarea structurilor formale ale noțiunilor științifice; interpretarea structurilor logice ale procedeeleor de

cercetare științifică; fundamentarea empirică și verificarea teoriilor și ipotezelor științifice. Logica științei este preocupată cu precădere de analiza logică a cunoștințelor deja existente.

Metodologia (știința despre metodă) *constituie sistemul de principii și mijloace de organizare și creare a activității teoretice și practice*, de asemenea, doctrina despre acest sistem. În momentul de față, suntem atenți la metodologia cunoștințelor, a științei, adică la metodologia în sens îngust. Dacă odinioară, noțiunea de metodologie îngloba de regulă totalitatea reprezentărilor despre bazele filosofice ale activității științifico-cognitive, mai nou, acestea îi revine un domeniu intern de cunoștințe diferențiat și specializat. Spre deosebire de teoria cunoașterii, care cercetează activitatea cognitivă în general și analizează bazele ei semantice, metodologia pune accentul pe metodele și căile de dobândire a cunoștințelor adecvate și cu efecte practice. De sociologia științei și științelor, metodologia se deosebește prin tendința (orientarea) ei spre mecanismele interne, spre logica mișcării și organizării cunoștințelor.

Există câteva clasificări ale metodologiei cunoștințelor (cunoștințelor metodologice). Una dintre cele mai răspândite clasificări este aceea ce ține de divizarea metodologiei în cea *semantică* (de conținut) și cea *formală*. Prima înglobează în sine următoarele probleme: structura cunoștinței științifice, în general, și teoriei științifice, în particular; legile apariției, funcționării și schimbării teoriilor științifice; carcasa (scheletul) noțiunilor științei și ale disciplinelor ei în parte; caracterizarea schemelor explicative prezente în știință; structura și componența operațională a metodelor științei; condițiile și criteriile caracterului științific ș.a. *Metodologia formală* ține de analizarea limbajului științei, a structurii formale privind explicația științifică, de descrierea și analizarea metodelor de cercetare formale și formalizate, de studierea tipologiei sistemelor de cunoștințe etc.

Reieșind din cele spuse, apare întrebarea: metodologia este o disciplină separată, de sine stătătoare, sau constituie un domeniu al filosofiei, adică prezintă o disciplină filosofică. Ambele viziuni sunt prezente în literatura științifică și, prin urmare, ambele au dreptul la „viață științifică”. Însă situația în „știința mare”, unde în prezent se produce o revoluție științifico-tehnologică, unde predomină procesele integrative, care provoacă forme și mijloace netradiționale ca, de exemplu, fenomenele general-științifice (noțiuni, categorii, principii, metode, moduri de abordare, legi, probleme, concepții, idei etc.), duce spre noi interpretări ale

metodologiei. Este vorba despre apariția *domeniilor integrative, interdisciplinare*, în care se contopesc într-un tot întreg filosofia și cunoștințele particular-științifice, sub „conducerea”, dirijarea filosofiei. Printre aceste domenii ale științei, este binevenită intenția de a evidenția sisteme teoretice ale cunoștinței precum *metodologia, concepția despre lume și tabloul științific al lumii*. În principiu, aceste fenomene au un *caracter general-integrativ, al căror nucleu este filosofia*.

Nivelul metodologiei condiționat nemijlocit de filosofie este însăși *filosofia*. Un alt nivel este acela ce se formează mai cu seamă *în sfera științelor particulare*. Este necesar de evidențiat și al treilea nivel situat între (intermediar) nivelele *filosofic* și cel *particular științific* și pe care îl vom eticheta *general-științific* (cibernetica, informatica, metodologia sistematică, metodologia neliniară, sinergetica etc.). Prin urmare, metodologia reprezintă doctrina, teoria despre metodele și principiile cunoașterii și transformării realității. Unitatea cunoașterii și transformării se generalizează *în activitate*. *Metodologia*, prin modul de abordare practică, poate fi definită *ca teoria despre metodele și mijloacele activității umane, orientate spre atingerea scopurilor propuse*.

În concluzie, *filosofia științei* analizează cele mai generale probleme conceptuale și epistemologice ale științei, *logica științei* urmează să se ocupe de analiza construcției și structurii cunoștințelor științifice deja existente, prin prisma principiilor logicii formale, *metodologia științei* studiază mijloacele, metodele și procedeele de cercetare prin intermediul cărora se obțin noi cunoștințe. Deci, filosofia științei înglobează în sine atât logica cât și metodologia științei.

c. Problema originii filosofiei științei

Care sunt premisele apariției filosofiei științei? Când apar primele variante, primele școli ale filosofiei (și metodologiei) științei? Elemente de filosofie a științei putem găsi în naturfilosofia lui R. Descartes și P. Gassendi (prima jumătate a sec. al XVII-lea) și în „Organonul nou” al lui F. Bacon (anii '20 ai sec. al XVII-lea). Cunoștința științifică din această perioadă se fundamenta pe formele ei tradiționale, cum ar fi *noțiunea, judecata și raționamentul*. Dezvoltarea științei de atunci nu a creat condiții satisfăcătoare, care ar fi contribuit la apariția filosofiei. A fost nevoie încă de două secole și ceva ca știința să solicite o disciplină ce ar cerceta structura cunoștințelor științifice, mijloacele și metodele cunoașterii științifice, modurile de argumentare și de dezvoltare a acesteia.

Domeniu de cercetare de sine stătător filosofia științei devine *la mijlocul sec. al XIX-lea* prin intermediul lucrărilor lui *J. St. Mill*, *B. Bolzano* (1781-1848), *E. Mach* (1838-1916), *A. Poincare* (1854-1913), *P. Duhem* (1861-1916) ș. a. Care sunt premisele apariției acestei discipline?

Prima premisă ține de dezvoltarea unei noi unități a cunoștințelor științifice – *teoria științifică*, ca forma superioară de organizare a cunoștinței. Alte forme precum legile științei, clasificările, tipologiile, schemele inițiale de explicare genetică pot doar premerge teoriei, constituind fundamentul acesteia. Tot în această perioadă, adică în a doua jumătate a sec. al XIX-lea apare problematica *cunoștințelor empirice* ca rezultat al experimentului științific și al observării. *O altă cauză* ce a condus spre originea filosofiei științei este aceea că știința instituționalizată în sec. al XVII-lea sub formă de comunități științifice, universități și academii începe cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea să se manifeste prin așa structuri cum ar fi laboratoarele și institutele științifice.

Încă un detaliu ce a contribuit substanțial la apariția analizei filosofice a cunoștințelor ține de faptul tragic pentru civilizația europeană – scindarea (divizarea) culturii în două părți: științifico-tehnică și umanitar-artistică. Filosofia științei devine chintesența primei culturi, iar filosofia vieții (F. Nietzsche, O. Spengler) imagina (reflectarea), coliziunile celei de a doua culturi. În limitele filosofiei științei, este posibilă evidențierea unui șir de școli, direcții.

Prima variantă a filosofiei științei contemporane, care rămâne până astăzi o știință modernă europeană, galileiană se consideră *pozitivismul* cu toate modificările sale. Acest curent filosofic apare în anii '30-'40 ai sec. XIX, în Franța. Fondatorul pozitivismului este francezul *A. Comte* (1798-1857). Ideile sale au fost promovate apoi de englezii *J. St. Mill* (1806-1873) și *H. Spenser* (1820-1903), în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

A. Comte a formulat doctrina despre *trei stadii de dezvoltare a cunoașterii* sau legea despre *trei stadii consecutive ale evoluției intelectuale a omului* (filogenetic și ontogenetic): *teologic*, *metafizic* și *pozitiv* (științific). Pe parcursul primului stadiu (cel *teologic*), toate fenomenele se explică în baza reprezentărilor religioase, pe parcursul celui de-al doilea stadiu (cel *metafizic*), unde domină filosofia, toate fenomenele se explică prin „esențe” abstracte și prin „cauze”. Obiectivul acestei etape este cel critic, adică distrugerea reprezentărilor anterioare și pregătirea celui de al treilea stadiu – *pozitiv*, științific. Pozitivismul critică modul

de abordare metafizic, adică filosofic în sensul său tradițional, speculativ, aristotelic. Metafizica, în viziunea lui Comte, nu este capabilă să răspundă la întrebările științei și, deci, ultima n-are nevoie de sprijinul filosofiei, ea trebuie să se dezvolte separat, să se bazeze pe sine însăși.

Pozitivismul preconizează, circumscrie două transformări radicale. În sfera științei – *renunțarea acesteia de la concepțiile (proprietățile) metafizice*. Acestor proprietăți metafizice el atribuie pretențiile științei de a descrie cauzele fenomenelor și infiltrarea în esența lor. El afirmă că știința nu explică realitatea, ci doar descrie fenomenele. Ea nu răspunde la întrebarea „din ce cauză?”, dar răspunde la întrebarea „în ce mod, cum?”. *A doua transformare radicală* ține de faptul că Comte, negând filosofia metafizică bazată pe tipul inteligibil, abstract, speculativ de construcție a cunoștințelor, nu renunță la filosofie ca atare. El consideră că, pentru cunoașterea adecvată a realității, performanțele cunoștințelor particular-științifice sunt nesatisfăcătoare. Există o necesitate obiectivă de elaborare a metodelor de cunoaștere general-științifice, de asemenea, de analizare a conexiunilor dintre diverse științe, de creare a sistemului cunoștinței științifice. Soluționarea acestei sarcini și constituie prerogativa „filosofiei noi”, care trebuie să ocupe locul „filosofiei vechi”, radical revăzute și „curățate de toate urmele, rămășițele metafizicei”. În așa fel, vedem că *pozitivismul pretinde la rolul de „filozofie a științei”*.

Empiriocriticismul reprezintă a doua etapă a pozitivismului. De menționat că sistemele filosofice ale lui Comte, Mill și Spenser aveau un caracter enciclopedic de clasificări a cunoștințelor care pe atunci existau. Însă, în același timp, sistemul „*primului pozitivism*” a creat un anumit tablou științific al lumii bazat pe principiul mecanicist al interpretării realității. Însă la intersecția sec. XIX-XX, în rezultatul revoluției științifice și „crizei în fizică”, apare un nou tablou științific al lumii (fizica cuantică, teoria relativității, divizibilitatea atomului etc.), care provoacă o criză fundamentală a acestei forme de pozitivism. Filosofia bazată pe pozitivismul lui Comte și a. este nevoită să-și situeze în centrul atenției sale probleme care erau anterior considerate metafizice, de exemplu, despre esența cunoașterii, despre coraportul subiectului și obiectului, despre interdependența psihicului și fizicului, despre caracterul și sursa „experienței” ș.a. Apare stadiul al *doilea* în dezvoltarea pozitivismului („al doilea pozitivism”) – *empiriocriticismul* (critica experienței) a lui E. Mach (1838-1916) și R. Avenarius (1843-1896) ș.a. Empiriocriticismul (machismul), ca o consecință a crizei metodologice

în fizică, a promovat dispoziția principală a pozitivismului lui Comte – descrierea cunoștinței experimentale. Ei au reanimat idealismul lui G. Berkeley (1685-1753). Reprezentanții machismului au insistat pe extinderea luptei în știință cu violența modurilor de abordare metafizice, pentru retragerea de aici a unor noțiuni „metafizice” precum „substanță”, „cauză”, „material”, „ideal”, „mișcare”, „timp”, „spațiu”, „materie” etc. Machiștii se străduiau să creeze nu un sistem de cunoștințe științifice, dar să creeze o teorie a cunoștințelor.

Creând propria filozofie a științei, descătușată de unilateralitatea materialismului și idealismului, Mach introduce noțiunea de „*elemente neutre ale lumii*”. Aceste elemente nu sunt nici fizice, nici psihice, ci „neutre”. Luând în considerație faptul că elementele constituie nu altceva decât niște senzații, lumea este interpretată, în filosofia lui Mach, ca un complex de senzații. Empiriocriticismul, ca filosofie a științei, a negat metodologia empirică a cunoașterii științifice, fiindcă în rezultatul investigațiilor s-a stabilit independența experienței de utilajul folosit și de organele senzoriale ale omului. La urma urmei, machismul profită de dezvoltarea intensivă a fizicii, care purcede la schimbări radicale în tabloul științific al lumii.

A treia etapă în dezvoltarea pozitivismului o constituie neopozitivismul („al treilea pozitivism”), ce apare în anii '20 ai sec. al XX-lea, îndată după moartea lui Mach. Neopozitivismul înglobează următoarele școli: „pozitivismul logic”, „atomismul logic”, „empirismul logic”, „semantica logică”, „filosofia analitică” ș.a. Fondatorul neopozitivismului este austriacul M. Schlick (1882-1936), care organizează Cercul filosofic din Viena, al cărui scop era salvarea machismului. Neopozitiviștii afirmă că gnoseologia și metodologia științei a fost minuțios elaborată în empiriocriticism. La ordinea zilei se plasează logica științei, care pe atunci nu era studiată. Mai mult decât atât, în această perioadă, se intensifică formalizarea și matematizarea științei, ceea ce necesită dezvoltarea logicii. Toate aceste elemente au și contribuit la apariția *pozitivismului logic* – varianta de bază și primul model al neopozitivismului, apoi a empirismului logic (în a doua jumătate a anilor '30), filosofiei lingvistice ș.a. Reprezentanții neopozitivismului sunt R. Carnap (1891-1970), B. Russel (1872-1970), L. Wittgenstein (1889-1951), H. Reichenbach (1891-1953), A. Ayer (1910), A. Tarski (1902-1983) ș. a. Acești savanți (logicieni, matematicieni, fizicieni, lingviști etc.) promovau concepția, conform căreia, *filosofia se reducea la o analiză logică a limbii*, atât sintactică cât și semantică.

d. Premisele constituirii fenomenului „temeliile științei” și clasificarea sa

Este cunoscut faptul că dezvoltarea științei este condiționată și influențată de mai mulți factori, atât externi cât și interni. În filosofia și istoriografia acesteia, pentru conștientizarea (explicarea) factorilor și legităților evoluției cunoștinței științifice, s-au reliefat două paradigme – *internalistă și externalistă* – ce concurează permanent între ele. Momentul-cheie al divergențelor teoretice dintre adepții acestor concepții îl constituie prezența unor aprecieri diverse privind rolul factorilor interni (intraștiințifici) și externi (socioculturali) în dezvoltarea științei.

Internaliștii (A. Koyre, K. Popper, T. Kuhn, I. Lakatos ș. a.) declară și afirmă posibilitatea și necesitatea creării modelului teoretic de dezvoltare a cunoștinței științifice doar în baza factorilor intraștiințifici (observarea, experimentul, metodele de acumulare a cunoștințelor empirice și teoretice, argumentarea lor). *Externaliștii* (J. Bernal, M. Malkey ș.a.) consideră că crearea unui astfel de model devine imposibilă în afara includerii în el, în calitate de componentă esențială a cunoștinței științifice, diverși factori socioculturali (tehnica, arta, filosofia, structuri sociale ș.a.). Nu este cazul de a absolutiza importanța uneia dintre cele două paradigme. Ambele au dreptul la viață, una o completează pe cealaltă și împreună explică mai adecvat unele aspecte ale funcționării și dezvoltării științei. Mai departe ne vom axa atenția asupra elementelor de bază ale paradigmei externaliste. Este știut faptul că nivelul empiric și teoretic al cunoștinței științifice posedă și alcătuiește o structură extrem de complicată. Interacțiunea cunoștințelor ce se includ în fiecare dintre aceste niveluri, asociația lor în seturi relativ independente, prezența conexiunilor directe și inverse dintre ele necesită analizarea lor ca un sistem integru, de autoorganizare. În limitele fiecărei discipline științifice, diversitatea cunoștințelor se organizează într-o unitate sistemică, grație *temeliilor* pe care se sprijină. *Temeliile se manifestă ca un nucleu epistemic creativ, care determină strategia cercetării științifice, sistematizarea cunoștințelor acumulate și asigură implantarea acestora în cultura epocii istorice respective.*

Deci, în structura cunoștințelor științifice este logică evidențierea temeliilor fundamentale relativ durabile în baza cărora se formează teoriile și faptele empirice. Temeliile determină strategia cercetărilor științifice și intermediază implantarea rezultatelor acestora în cultura epocii istorice respective. *Restructurarea radicală a temeliilor activității știin-*

țifice reprezintă nu altceva decât revoluția în știință. Anume în procesul de formare, de schimbare și de funcționare a temeliilor cercetării științifice se manifestă în cel mai evident mod condiționarea socioculturală a cunoștinței științifice. Temeliile științei, posedând o structură complicată, pot fi clasificate, diferențiate. Este logic de a evidenția cel puțin trei părți componente principale ale temeliilor activității științifice: *idealurile și normele cercetărilor științifice (stilurile de gândire științifice), tabloul științific al lumii și bazele filosofice ale științei.* Fiecare dintre aceste temelii posedă structura sa.

e. Idealurile și normele activității științifice (stilul de gândire științific). Tabloul științific al lumii

Vom examina prima parte componentă – stilul de gândire științific (idealurile și normele activității științifice). Ca orice altă activitate, cunoașterea științifică este reglementată de anumite idealuri și norme, de un anumit stil de gândire (*de epocă* – antic, medieval, modern etc., sau după *referent* – *stilul de gândire al unui savant, al unei științe, al epocii etc.*). Stilul de gândire se reduce la reprezentări despre normele de descriere, demonstrare și organizare a cunoștințelor științifice. El cuprinde, de asemenea, și totalitatea formelor de cunoaștere, metodele, principiile și schemele de explicare etc.

Termenul „stil de gândire științific” a fost folosit pentru prima oară de Max Born, pentru a evidenția în dezvoltarea cunoașterii, perioadele calitativ principale și analizarea lor conceptuală. Stilul de gândire influențează considerabil elaborarea problemelor științifice și modul lor de rezolvare, metodele, formele și mijloacele de cunoaștere științifică. Pe parcursul unei anumite perioade, stilul de gândire dominant satisface necesitățile logico-metodologice corespunzătoare și contribuie la sporirea eficienței investigațiilor științifice.

În idealuri și norme (stiluri de gândire) sunt reliefate reprezentările despre obiectivele activității științifice și despre mijloacele de realizare a acestora. Printre idealurile și normele științei pot fi stabilite: **(a) norme pur obiective** de cunoaștere, care reglementează procesul de reproducere a obiectului în diverse forme ale cunoștințelor; **(b) normative, idealuri sociale**, care fixează rolul științei și valoarea ei pentru viața obștească la o perioadă concretă a dezvoltării istorice, dirijează procesele comunicative de cercetare etc. Acestor două laturi ale idealurilor și norme-

lor științei le sunt specifice două aspecte: *știința ca activitate de cunoaștere și știința ca institut social*.

Idealurile și normele științei au o organizare destul de complicată. Aici se impune evidențierea următoarelor forme: 1) *idealurile și normele de explicare și de descriere*; 2) *idealurile și normele de demonstrare și de fundamentare a cunoștințelor*; 3) *idealurile și normele de construire și organizare a cunoștințelor*. În totalitate, ele constituie o schemă de metodă specifică a activității de cercetare, ce asigură cunoașterea obiectului. În conținutul acestor trei forme, în care se realizează și funcționează idealurile, se poate de scos la iveală câteva niveluri legate reciproc.

Primul nivel este reprezentat de semne care deosebesc (disting) știința de alte forme de cunoaștere (arta, cunoașterea cotidiană, cunoașterea religioasă, mitologică etc.). De exemplu, în diverse epoci istorice, se interpreta diferit esența cunoștințelor științifice, procedurile lor de argumentare și standardele de demonstrare. Al doilea nivel al conținutului idealurilor și normelor de cercetare este reprezentat de *dispozițiile* (normele) ce se schimbă istoric, fiind proprii unui anumit tip de știință epocală. Sistemul unor astfel de norme (dispoziții) și constituie *stilul de gândire*.

Comparând mijloacele de argumentare a cunoștințelor în epoca medievală cu normele de cercetare a epocii moderne, suntem martorii unor schimbări radicale a normelor și idealurilor, demonstrării și motivării cunoștințelor. În epoca modernă, cerința principală de argumentare a cunoștințelor a devenit experimentul, ceea ce nu era absolut necesar pentru știința din secolele medievale.

În conținutul idealurilor și normelor cercetării științifice, este posibilă evidențierea celui de-al *treilea nivel*, în care dispozițiile (normele) celui de-al doilea nivel se concretizează la specificul domeniului de studiu al fiecărei științe (matematică, fizică, biologie, medicină, psihologie etc.). De exemplu, în matematică lipsește idealul verificării experimentale a teoriei, însă pentru științele experimentale (medicină, biologie etc.) el este obligatoriu.

Biologia contemporană nu se poate lipsi de ideea evoluției și, din această cauză, metodele istorismului organic (firesc) se includ în sistemul dispozițiilor de cunoaștere a acesteia. Fizica însă nu recurge deocamdată în mod deschis la aceste metode. Dacă pentru biologie ideea dezvoltării se extinde asupra legilor naturii vii, apoi fizica în general nu lua în calcul legile fizice ce acționează în Univers. Doar în ultima trei-

me a sec. al XX-lea, grație dezvoltării teoriei particulelor elementare, în strânsă legătură cu cosmologia și, de asemenea, grație performanțelor termodinamicii sistemelor deschise dezechilibrate și ale sinergeticii (I. Prigogine) în fizică se implantează, încetul cu încetul, ideile evoluționiste, provocând schimbări în idealurile și normele disciplinare (în stilul de gândire) care existau anterior.

Transformarea idealurilor și normelor disciplinelor științifice este determinată de două cauze: a) de *specificul* obiectelor cercetate; b) de *cultura epocii*, de dominarea în ea a dispozițiilor și valorilor conceptuale. Un exemplu evident în favoarea acestui fapt: cunoscutul naturalist din sec. al XVIII-lea G. Biuffon, analizând tratatele naturalistului epocii Renașterii Alidrovandi, se revolta împotriva descrierii și clasificării neștiințifice a fenomenelor expuse în operele acestuia. De exemplu, în tratatul lui Alidrovandi despre *șerpi*, deopotrivă cu informația pe care naturaliștii epocilor ulterioare ar fi caracterizat-o drept științifică (tipologia șerpilor, înmulțirea lor, acțiunea iadului de șarpe etc.), el a inclus descrierile prezicerilor și minunilor ce țin de semnele tainice ale șarpelui, poveștile despre balauri, știrile despre emblemele și semnele heraldice, cunoștințe despre constelația șerpilor, a Dragonului și alte elemente legate de profețiile (prevestirile) astrologice.

Astfel de moduri, de metode de descriere în știință sunt niște ecouri ale idealurilor de cunoaștere caracteristice pentru cultura societății medievale. În sistemul dispozițiilor conceptuale, ce predominau în această epocă lumea terestră (microcosmosul), se prezintă ca o întruchipare a arhetipului divin - „lumea esențelor superioare” - și se asimila drept „o reproducere micșorată” a universului (macrocosmosului). Esența lumii se aprecia prin actul creaționist, iar actul de creație (creaționist) se interpreta prin legea analogiei: omul, conform concepției creștine despre lume, este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar lumea umană după analogia cu “ordinea divină a esențelor superioare”. Cunoașterea lumii se interpreta ca descifrarea (tălmăcirea) sensului plasat (introdus) în lucru și eveniment produs prin intermediul actului de creație divină.

În corespundere cu astfel de prezumții conceptuale se formau idealurile de explicare și de descriere, conștientizate în știința medievală. În descrierea lucrului sau fenomenului avea importanță nu doar fixarea semnelor, care în epocile ulterioare (în epoca modernă, de exemplu) erau calificate ca proprietăți naturale și calități ale lucrurilor, dar și

scoaterea la iveală (descoperirea) a indicilor (particularităților) simbolici ai lucrurilor, analogia lor cu alte lucruri și fenomene din univers.

Întrucât lucrurile și fenomenele erau percepute ca semne, iar lumea era considerată o carte specifică, scrisă cu „litere (slove) dumnezeiești”, semnul scris și însuși lucrul reliefat (marcat) de el puteau fi comparate unul cu altul. De aici, în descrierile și clasificările științei medievale, proprietățile reale ale lucrurilor deseori se unesc într-o clasă unică cu desemnări (indicări) simbolice și semne de limbă. În această ordine de idei, e posibil, de exemplu, de a combina într-o descriere proprietățile biologice ale șarpelui, semnele heraldice și legende despre șerpi, interpretând toate acestea ca diferite tipuri de semne ce semnifică o oarecare idee (ideea despre șarpe), care e implantată în lume prin intenții dumnezeiești, divine.

Restructurarea stilului de gândire științific medieval, ce a fost inițiată în epoca Renașterii, s-a efectuat (s-a executat) în decursul unei perioade istorice destul de îndelungate, când conținutul nu se exprima în forma veche, iar ideile și metodele noi se învecinau cu cele vechi. De aceea, în știința Renașterii întâlnim, deopotrivă cu dispozițiile de cunoaștere principial noi (cerințe de argumentare experimentală a doctriinelor teoretice, dispoziția de descriere matematică a naturii), și pe cele vechi, împrumutate din epoca anterioară.

E destul de interesant faptul că expresia despre reprezentările medievale asupra naturii ca o carte scrisă cu „slove dumnezeiești” s-a completat cu un nou conținut și a primit o nouă interpretare. „*Dumnezeu a scris cartea naturii prin intermediul limbii matematice*”.

Așadar, prima componentă (sau set) a temeliilor științei o constituie idealurile și normele de cercetare (stilul de gândire științific). Ele formează un sistem integru de metode destul de complicat, care este determinat, *dintr-o parte*, de factorii socioculturali, de anumite prezumții conceptuale ce domină în cultura unei sau altei epoci istorice, *pe de altă parte*, de caracterul obiectului. Acest fapt înseamnă că transformarea idealurilor și normelor schimbă „rețeaua metodelor” și, prin urmare, se deschide posibilitatea cunoașterii noilor tipuri de obiecte.

O componentă de bază a temeliilor științei este *tabloul științific al lumii*. Termenul de „*tablou științific al lumii*” a fost folosit pentru prima oară de fizicianul german Herz. El definea tabloul fizic al lumii ca pe un ansamblu de imagini ale obiectelor din care se pot obține pe cale logică informații despre activitatea acestora. Termenul nominalizat a fost

utilizat pe larg și de alt fizician german, Max Planck, care înțelegea prin tabloul fizic „imaginea lumii”, transformată în știința fizică. În literatura filosofică, noțiunea de tablou științific s-a extins în anii '60-'70 ai sec. al XX-lea.

Prin tablou științific al lumii se subînțelege un sistem de reprezentări despre însușirile și legitățile realității naturale și sociale care apare ca rezultat al generalizării și sintezei noțiunilor și principiilor de bază ale științelor filosofice, reale și socioumaniste. Tabloul științific al lumii, care conține reprezentările despre structura și dezvoltarea naturii, se numește tablou *științifico-natural al lumii*, iar cel ce cuprinde reprezentările despre structura și dezvoltarea societății se numește tablou *științifico-socioumanistic*. În aceeași ordine de idei, trebuie evidențiat și tabloul *științifico-tehnic* al lumii. Se disting și alte tipuri de tablouri științifice ale lumii:

Tabloul particular-științific al lumii format pe baza cunoștințelor unui singur domeniu al științei, de exemplu, fizica, biologia, medicina, chimia etc. Astfel, putem vorbi despre tabloul fizic al lumii, biologic al lumii etc. Primele tablouri ale lumii au fost conturate în cadrul filosofiei antice și posedau un caracter filosofico-natural. Tabloul științific al lumii s-a definitivat abia în epoca dezvoltării furtunoase a științelor naturale, în secolele XVI-XVII (epoca lui Copernic, Galilei și Newton). *Tabloul general-științific al lumii* ține de apariția domeniilor integrativ-științifice (general-științifice) ca cibernetica, informatica, sinergetica, sistemotehnica etc. Așadar, astăzi putem vorbi despre tabloul cibernetic al lumii, de cel informațional, sistemic, funcțional, sinergetic, noosferologie etc. *Tabloul filosofic al lumii* ține de explicarea realității obiective prin intermediul categoriilor, legilor și principiilor filosofiei, cât și prin cele mai generale și universale unități (mijloace) de cunoaștere.

Fiecare dintre tablourile științifice ale lumii nominalizate mai sus cunosc o continuă (perpetuă) evoluție și, deci, o modificare. De exemplu, tabloul fizic al lumii și-a început „viața” în a doua jumătate a sec. al XVII-lea ca *tablou mecanic al acesteia*, bazat pe următoarele principii (postulate): lumea este compusă din atomi indivizibili; interacțiunea lor se realizează ca o transmisiune fulgerătoare (de o clipă) a forței pe o linie dreaptă; atomii și corpurile formate din ei se deplasează într-un spațiu și timp absolut.

În prezent, stilul de gândire neliniar (paradigma aliniarității), provocat de noile descoperiri ale științei (teoria universală a relativității,

teoria cuantică a câmpului, termodinamica dezechilibrată, cosmologia cuantică, biologia populaționistă etc.) a determinat apariția unui nou tablou al lumii – tabloului *nelinier*, sau tabloul *sinergetic al lumii*, bazat pe ideile „istorismului” ireversibil al sistemului deschis, ale *autoorganizării* acestuia prin trecerea de la haos la ordine și a *autoacțiunii* spontane a sistemului în baza intercondiționării limitate a întregului și părții. Astăzi se poate vorbi și despre *tabloul noosferic al lumii* bazat pe paradigma de dezvoltare durabilă. Așadar, schimbarea radicală a tabloului științific al lumii provoacă schimbări ale strategiei de cercetare și întotdeauna reprezintă în sine o *revoluție științifică*.

După analogie cu tabloul fizic al lumii poate fi jalonată modificarea tabloului realității creat de alte științe (chimia, biologia, medicina ș.a.). Ele, de asemenea, conturează tablouri ale lumii care istoric se schimbă unul pe altul, fapt conștientizat odată cu analiza istorică a științei. De exemplu, imaginea medicală a lumii antice se deosebea esențial de cea medievală, dar și mai mult se deosebește ea de cea contemporană.

Dialectica tabloului medical al lumii în procesul lui de dezvoltare istorică. La etapa timpurie de dezvoltare a medicinei se atestă o viziune asupra tratării integrale a individului. Platon, în dialogul „Harmid”, expune cuvintele lui Socrate față de faptul că medicii buni promovează ideea despre imposibilitatea tratării doar a unui ochi. Dacă râvniți convalescența (vindecarea) ochiului, trebuie să lecuiți capul, dar n-are sens tratamentul capului fără de menținerea vitalității întregului corp. O greșeală flagrantă este separarea medicilor corpului de cei ai sufletului.

În general, cel mai vehement argument care ne vorbește despre temelia obiectivă comună a cunoștințelor filosofice și medicale este semnalat de istoria filosofiei și a medicinei. Ambele discipline istorice abordează unul și același fenomen – omul; filosofia însă preferă să aibă de a face cu omul normal, căruia îi este propriu un anumit nivel de cultură, pe când medicina examinează omul ce confruntă și învinge maladia. Este de menționat că aceste două discipline sunt complementare și interdependente. Cu alte cuvinte, istoria filosofiei stipulează știri despre omul cu patologii, iar medicina tinde spre o formulare a conceptului de om sănătos, de normă, de plenitudine a cugetului și acțiunii (faptei). *A scrie istoria medicinei înseamnă a scrie istoria conceperii omului ca obiect de studiu al medicinei. A scrie istoria filosofiei înseamnă a scrie istoria conceperii omului ca obiect de studiu al filosofiei.*

Paradigma antică a integrității omului este schimbată de cea *dualistă* din epoca medievală. Tabloul medical al lumii se modifică, apar noi scheme teoretice. Obiect de studiu al medicinei devine exclusiv corpul, evident privat de suflet. Serviciile terapeutice se separă de cele psihoterapeutice pe un termen destul de îndelungat, ceea ce a provocat un prejudiciu substanțial pentru ambele domenii. Dar nici corpul nu era studiat migălos, aprofundat de medicul medieval, dat fiind faptul că teoria humorală unită (îmbinată) cu reprezentările despre trup ca bază a tuturor păcatelor a făcut de prisos studierea corpului. De altfel, despre aceasta se știa destul de demult: starea sănătății, cât și apariția bolii se explica din perspectiva combinării celor *patru* lichide: sânge, limfă, fiere (bilă) neagră și fiere albă. Amestecul armonios al lichidelor nominalizate asigură menținerea și prelungirea unei stări bune, iar dereglarea armoniei contribuie la apariția unei stări proaste a organismului. Sarcina medicului, în condițiile descrise, era căutarea căilor pentru restabilirea armoniei pierdute. Pentru realizarea unui asemenea obiectiv, medicul folosea o multitudine de mijloace și metode considerate, de altfel, utile pentru toate afecțiunile cum ar fi provocarea vomei, clisme purgative, medicamente produse din sute de componente. Se vorbea în acea perioadă nu despre maladie (boală), nu despre particularitățile scurgerii și manifestării acesteia, dar despre *starea bolnăvicioasă a individului*.

Evoluția tabloului medical al lumii continuă. În sec. XVII, treptat, în practica medicală se instaurează *modul de abordare sindromologic*, în conformitate cu care medicul formulează concluzii despre îmbolnăvire, în baza unei sume de semne (criterii), simptome de manifestare a maladiei. Paradigma sindromologică în medicină a fost determinată de performanțele botanicii de pe atunci. Unul dintre fondatorii acestei construcții teoretice a fost prietenul lui Locke, medicul *T. Sydenham* (1624-1689). Obiectul de activitate al acestui medic a fost descrierea maladiei, impulsurile și clasificarea lor.

Concomitent cu acest fapt avansat și performant, este necesar de menționat că *autopsia*, realizată cu scopul depistării afecțiunii unui sau altui organ și, deci, determinării cauzei îmbolnăvirii, n-a fost acceptată. Autopsia dacă se și efectua, apoi se folosea doar pentru descrierea maladiei și nu cu scopul analizării relațiilor de cauză și efect dintre afecțiunea organelor și simptomele bolii. *Medicina anatomio-clinică urma să se nască și să se consolideze*.

Medicina anatomio-clinică se formează la sfârșitul sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Fondatorii ei au fost medicul și filosoful francez *P. Cabanis* (1757-1808), medicii francezi *Bayle* și *Laennec* (1781-1836). Acest pas revoluționar – stabilirea raportului causal dintre rezultatele autopsiei și observațiile clinice – a provocat o modificare a limbajului: limba descrierii, observării, proprie științelor din botanică, a fost înlocuită de limbajul în care domina formula. Influențată de performanțele chimiei, medicina anatomo-clinică a transformat descrierile simptomelor maladii *în semne ce* reprezentau concluzii în sine. Aceste semne, ținând, probabil, mai mult de judecată decât observațiile senzoriale, reproduceau caracterul îmbolnăvirii mai multor pacienți, în atitudinea cărora descrierea în linii generale a simptomelor putea duce la concluzia, conform căreia, ei ar fi fost afectați de diverse boli.

Devenirea medicinei anatomio-clinice este determinată și de alte cauze. De exemplu, *Bayle* definește boala reieșind din moarte. Identificarea bolii înfăptuită prin cercetarea (depistarea) frecvenței, combinării și concordanței simptomelor el o schimbă pe un element fixat al autopsiei. Simptomele patologiei dau posibilitatea de a deduce cauza apariției acesteia. *Laennec*, reieșind din postulatele privind soluționarea problemei tuberculozei pulmonare (oftică) ajunge la concluzia că tusea cu sânge este nu cauza bolii, ci consecință a ei.

Însă nu toate maladiile au drept cauze ce pot fi depistate prin intermediul disecției după moarte. Pentru explicarea îmbolnăvirilor de tipul celor nominalizate a devenit necesar un nou model al teoriei medicale, o nouă construcție teoretică medicală – *medicina funcțională*. Tabloul medical al lumii iarăși evoluează. Temelia teoretică a medicinei funcționale a fost pusă prin caracterizarea vieții ce s-a efectuat în baza cercetărilor biologice și medicale înguste, de exemplu, prin intermediul problemei diabetului lui C. Bernard: *viața o constituie totalitatea funcțiilor ce se opun morții*. Modul de existență a corpurilor vii se reduce la susținerea principiului vieții. Deci, în cazul oricărei maladii noi depistăm o manifestare a devierii acestui necunoscut principiu al vieții. De aceea, nu e cazul de a căuta legi fizice ce ar explica boala, întrucât ele sunt neschimbătoare, nepermanente, iar tot ce este viu, tot ce funcționează este supus pericolului unei sumedenii de schimbări. În pofida apropierii de vitalism, investigațiile medicinei funcționale au contribuit la crearea unui șir de domenii noi ale medicinei științifice, de exemplu, a histologiei, a citologiei etc.

Pentru dezvoltarea ulterioară progresivă a medicinei a fost necesară transformarea cercetării experimentale, a condițiilor materiale de viață ale oamenilor într-un scop bine determinat. În această ordine de idei, în prim-plan apare cerința cunoașterii determinării: *dacă principiul de viață, ce constituie esența viului, nu este cunoscut, apoi noi putem cunoaște și afla doar relațiile lucrurilor, examinând fenomenele ca rezultat al acestor relații*. Direcția medicinei ce se formează în baza acestor premise o putem numi *medicina cauzelor* (reprezentantul ei L. Paster (1822-1895)). Ea se divizează două direcții: *monocauzalism* și *condiționalism*. Medicina cauzelor e bazată pe clasificarea consecventă a problemei despre organizarea vieții oamenilor. Calea de creație a lui L. Paster constituie o ascensiune lentă spre medicina omului. El cercetează din capul locului berea, vinul, oțetul, viermele de mătase, găinile, berbecii, ca într-un final să înceapă, prin investigarea rabiei, să se ocupe de om.

Un interes aparte îl reprezintă teoria și practica medicinei care reiese din posibilitățile de a explica complexul calităților umane, prin intermediul principiului teoretic unic și anume: calitățile care sunt prerogativa filosofiei (psihicul, spiritualul) și cele ce aparțin sferei medicinei (corporal, fiziologic). Este vorba despre *medicina psihosomatică*. Această construcție teoretică pare a fi un protest împotriva medicinei bazate pe paradigma mecanicistă de explicare a omului. Paradigma psihosomatică examinează nu boala, ci omul bolnav. Medicina actuală poate fi definită ca etapă de dezvoltare a teoriei și practicii tratamentului, în care psihicul și somaticul sunt evaluate drept funcții de interdependență și interacțiune a unui sistem unic.

f. Bazele filosofice ale științei

Al treilea set al temeliilor științei îl constituie bazele filosofice ale acesteia. Includerea cunoștinței științifice în cultură preconizează motivarea (argumentarea) ei filosofică. Cunoștința științifică se realizează prin intermediul ideilor și principiilor filosofice, care fundamentează postulatele ontologice ale științei și, de asemenea, idealurile și normele ei. Un exemplu caracteristic în acest sens poate fi argumentarea lui Faraday privind statutul material al câmpurilor electrice și magnetice, prin intermediul principiului unității materiei și forței.

Investigațiile experimentale ale lui Faraday au confirmat ideea, conform căreia, forțele electrice și magnetice se transmit în spațiu nu rectiliniar, nu imediat, ci în linii cu o configurație diversă de la un punct

la altul. Aceste linii, umplând spațiul în jurul sarcinilor și surselor magnetice, acționau asupra corpurilor electrizate, asupra conductorilor și magnetului. Dar forțele nu pot exista în detașare (izolare) de materie. Din această cauză, liniile forțelor, în opinia lui Faraday, trebuie conexe cu materia și examinate ca o substanță specifică.

De regulă, în domeniile fundamentale de cercetare, știința dezvoltată are de a face cu obiecte încă neînsușite atât în producere, cât și în experiența cotidiană. Pentru bunul simț cotidian, aceste obiecte pot fi neconcepute și chiar neobișnuite. Cunoștințele nominalizate și metodele de acumulare ale acestora pot să nu coincidă substanțial cu normativele și reprezentările despre lume în viziunea cunoașterii cotidiene a epocii istorice corespunzătoare. De aceea, tablourile științifice ale lumii (schema obiectelor), idealurile și normativele structurii științei (schema metodei) necesită, nu doar în perioada formării lor, ci și în cele ulterioare de restructurare, o îmbinare cu concepția dominantă despre lume a unei sau altei epoci istorice, cu specificul său cultural. *O astfel de „îmbinare” este asigurată de bazele filosofice ale științei.* În componența lor se întrunesc postulatele de argumentare, ideile și principiile care asigură *euristica investigației*. Aceste principii determină, de regulă, restructurarea structurilor normative ale științei și tablourilor realității, iar mai apoi sunt folosite pentru argumentarea rezultatelor primite – ontologii noi și noi reprezentări despre metode.

Dar coincidența euristicii filosofice și argumentării filosofice nu este obligatorie. Se poate întâmpla că în procesul de formare a noilor reprezentări, cercetătorul să utilizeze unele idei și principii filosofice, iar mai apoi, reprezentările dezvoltate de el să capete o altă interpretare filosofică și doar astfel să dobândească recunoaștere și includere în Cultură. Așadar, bazele filosofice ale științei sunt eterogenetice (compuse din diferite elemente diferite). Ele permit variații ale ideilor filosofice și ale sensurilor categoriilor, utilizate în activitatea de cercetare. Bazele filosofice ale științei nu pot fi identificate cu masivul general al cunoștințelor filosofice.

Eterogenitatea bazelor filosofice nu exclude organizarea lor sistemică. Aici se pot evidenția două subsisteme: în primul rând, cel ontologic, reprezentat prin totalitatea de categorii ce servesc ca matriță de cunoaștere a obiectelor cercetate (categoriile „lucru”, „proprietate”, „relație”, „proces”, „stare”, „cauzalitate”, „necesitate”, „întâmplare”, „timp”, „spațiu” etc.), în al doilea rând, cel epistemologic, exprimat prin scheme

categoriale, ce caracterizează procedeele de cunoaștere și rezultatele lor (conceperea adevărului, a metodei, a cunoștințelor, a definiției, a dovezii, a teoriei, a faptului, etc.). Ambele subsisteme se dezvoltă istoric în funcție de tipul obiectelor ce sunt examinate de știință.

Prin urmare, bazele filosofice ale științei constituie în sine un sistem destul de complicat și în curs de dezvoltare. În acest sistem se pot evidenția cinci tipuri de baze filosofice: ontologice, gnoseologice, metodologice, logice și axiologice. O importanță deosebită o au aici bazele axiologice ale științei. Ele includ în sine totalitatea reprezentărilor despre predestinația științei și despre valorile ei pentru om și socium, într-o perioadă istorică concretă, despre interconexiunea științei cu diferiți factori socioculturali (economia, arta, religia, morala, politica), despre formele și nivelurile influenței acestor factori asupra dezvoltării cunoștințelor științifice etc. Influența socioculturii asupra științei se realizează nu nemijlocit, ci prin intermediul bazelor axiologice. În structura bazelor axiologice, pot fi evidențiate bazele axiologice „interne” și „externe”. Bazele axiologice „externe” constituie legătura științei cu sociumul, cu diferite elemente socioculturale. Bazele axiologice „interne” reprezintă obiectivele investigațiilor despre idealurile și normele cercetărilor științifice, despre limitele raționalității științifice, despre admisibilul și neadmisibilul în știință etc.

Unii autori evidențiază cinci tipuri istorice de raționalitate științifică: oriental antic, antic, medieval, clasic și postneclasic. Clasificarea nominalizată nu are criterii speciale, este efectuată intuitiv, din punct de vedere pur istoric. Noi propunem altă clasificare, reieșind din revoluțiile științifice și schimbările stilului de gândire, de asemenea, a tabloului științific al lumii. În cazul de față, evidențiem tipul clasic, neclasic, postneclasic și noosferic.

Deci, știința se dezvoltă prin intermediul mecanismelor internaliste și externaliste. Ambele mecanisme sunt importante și nu avem dreptul să ignorăm rolul unora sau altora, să absolutizăm semnificația unuia dintre ei în detrimentul altuia. Acesta este soluția problemei în cauză, iar noi, cei ce activăm în domeniul medicinei, suntem obligați, indiferent de locul de muncă, să depistăm mereu atât mecanismele socioculturale, cât și cele internaliste în dezvoltarea cunoașterii medicale, în prosperarea practicii de tratament.

Bibliografie

1. David Daniel. *Metodologia cercetării clinice. Fundamente*. Iași: Ed. Polirom, 2006.
2. *Dicționar de Filosofie și Bioetică* /T. N. Țîrdea, P. V. Berlinschi, D. U. Nistoreanu, A. I. Eșanu, V. I. Ojovanu. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic Medicina, 2004.
3. Iliescu Vasile, Dinulescu Ion. *Bazele filosofice ale medicinei*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 2003.
4. Mihai Nicolae. *Introducere în filosofia și metodologia științei*. Chișinău: Ed. ARC, 1996.
5. Ojovanu Vitalie. *Axiologia și medicina: dimensiuni teoretico-metodologice*. Monografie. Chișinău: UASM, 2012.
6. Țapoc Vasile. *Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005.
7. Țîrdea Teodor N. *Informaticizarea, cunoașterea, dirijarea socială*. Eseuri filosofice. Chișinău: Știința, 1994.
8. Țîrdea Teodor N., Berlinschi P. V., Eșanu A. I., Nistoreanu D. U., Ojovanu V. I. *Dicționar de Filosofie și Bioetică*. Chișinău: CEP Medicina, 2004.
9. Țîrdea Teodor N. *Filosofie și Bioetică: istorie, personalități, paradigme*. Chișinău: UASM, 2000.
10. Ларионова И. С. *Философия здоровья*. Учебное пособие. Москва: Гардарики, 2007.
11. Степин В. С., Горохов В. Г., Рогов М. А. *Философия науки и техники*. Москва: Гардарики, 1996.
12. *Философия медицины*. Под ред. Ю. Л. Шевченко. Москва: Ед. ИГ ГЭОТАР-Медиа, 2004.
13. *Философия науки*. Учебное пособие. Ростов Н/Д: Из-ство «Феникс», 2006.
14. Уемов А. И. и др. *Философия науки: системный аспект*. Учебное пособие. Одесса: «Астропринт», 2010.
15. Цырдя Ф. Н., Берлинский П. В. *Философия (С курсом биоэтики)*. Кишинэу: „Medicina”, 2002.